Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

4 012

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2012, letnik XV, številka 4

Uredniški odbor
Andrej Arko
Dr. Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
tiskarna Inkunabula, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Testi očetovstva
Bogomir Štefanič

Leposlovje

5 Onstran časa odhitiš
Jaka Košir

8 Celjske pesmi
Matej Krajnc

11 Revija revij
Simon Preprost

13 Srednji svet
Damir Šodan

16 Dnevnik 2002 (V)
Akad. dr. Alojz Rebula

20 David Copperfield
Dr. Andrej Capuder

23 Potovanje s stricem
Marko Golja

27 Usodno razpotje
Francek Mukič

Esej

33 Prvič na ogled
Nataša Kovačič

35 Na poti do Jožeta Udoviča
France Pibernik

37 Izbral je svobodo
Luigi Michieletto

39 O pisanju
Smiljan Trobiš

44 O jeziku
Akad. Saša Vuga

46 Lambert Ehrlich – koroški mučenik
Dr. Janko Zerzer

Pogovor

49 »Vesel sem življenja ...«
Štefan Kutoš s prof. dr. Primožem Rodetom

Na naslovnici: Matej Sternen: Škof Anton Bonaventura Jeglič, 1939, olje na platnu NG S 1518

Na notranjih straneh ovitka: Ljubljanska kiparska delavnica, Sv. Jakob, ok. 1458, peščenjak, NG P 19;
Osbalt Kitell: Nagrobnik škofa Krištofa Ravbarja, NG P 847

Zapiski in ocene

53 Ciril Zlobec: Trn ali radost v srcu?
Igor Gedrih

54 Mohamed Šukri: Goli kruh
Jasna Vombek

55 Carmen L. Oven: Sprehajalka Gospodovega psa
Jasna Vombek

56 Igor Prassel: Filmografija slovenskega animiranega filma 1952 – 2012
Igor Gedrih

Testi očetovstva

Bogomir Štefanič

Najbrž se o očetovstvu v slovenski javnosti še nikoli ni govorilo toliko kot zadnjih nekaj mesecev. Povod je seveda znan: domnevno očetovstvo dveh cerkvenih dostojanstvenikov, ki naj bi pri enem (nadškof Uran) sprožilo vatikanski premestitveni ukrep, pri drugem (kardinal Rode) pa medijsko izpostavljenost, kakršne zlepa ni deležen noben resnični ali umišljeni oče. Ni namen na tem mestu razčiščevati z govoricami o enem ali drugem primeru – tudi zato ne, ker bo bralcu v času branja teh vrstic gotovo bistveno več jasno kot piscu, ki v času pisanja vsaj glede drugega primera še ne pozna uradnega izida DNK testa očetovstva. A ta test, čeprav tako odmeven, ni usodno pomemben, saj od njegovega (neuradno: negativnega!) izida ne bo odvisno prav veliko – kritizerstvo ekleziofobov se bo še naprej stopnjevalo.

Veliko več pa bo odvisno od nekih drugih »testov očetovstva«, ki bodo kmalu pokazali, kako je, če si po lastni presoji izberemo le nekaj področij, denimo z »očetovstvom« slovenske države, njenih finančnih zablod, medijev …

Novembrske predsedniške volitve bodo prav gotovo tak test. Volivno telo bo oddalo svoj »DNK material«, po katerem bo nato mogoče presoditi, katere očetovske prvine prevladujejo v nacionalni skupnosti. Volitve bodo namreč znova ponudile pogled v to, ali moramo slovensko državnost razumeti kot kontinuitetno zgodbo, utemeljeno v »tekovinah revolucije« in uresničeno po blagi partijski volji do sestopa z oblasti, ali pa kot dejanje zavestne diskontinuitete z nedemokratičnim režimom, ki je v povojnih desetletjih resda menjal dlako, ne pa tudi čudi. Mandat sedanjega predsednika države je jasno pokazal, da je bila ena njegovih glavnih nalog zgladiti in z zvezdami obsijati pot, ki naj bi iz leta 1941 pripeljala naravnost v leto 1991. V tem času smo bili priče doslej nevidenemu obsegu rehabilitacije ustanov in ljudi totalitarne preteklosti – rehabilitacije, iz katere izhaja jasno sporočilo, kdo (nosilci zdaj sicer zatajevane revolucije) naj bi bili očetje nacije, in s tem seveda tudi sporočilo, da so le njihovi (ideološki) sinovi vredni oblastnega nasledstva.

Tega dejstva denimo ne spremeni red za zasluge, ki ga je predsednik Türk nedavno podelil generalnemu tajniku Slovenske karitas Imretu Jerebicu za požrtvovalno in uspešno delo pri uresničevanju človekoljubnega poslanstva te dobrodelne ustanove. Da ne bo pomote: prijatelj Imre si priznanje brez dvoma zasluži, a kaj, ko mu ga je podelil človek, ki je dal ob izvolitvi leta 2007 jasno vedeti, kaj si misli o cerkveni humanitarnosti: »Nobene potrebe ni, da bi Cerkev posegala v tiste družbene dejavnosti na področju zdravstva, humanitarnih aktivnosti in socialne skrbi, kjer ima država vzpostavljene sisteme, ki dobro funkcionirajo. Nisem za to, da bi umetno širili cerkveno dejavnost na omenjena

področja«. Njegovi podporniki so se tega programa zvesto držali. V prizadevanju za nov predsedniški mandat nekdo računa na kratek narodov spomin …

Nanj so očitno računali tudi ljudje, ki so si kot posojilojemalci s pravim (političnim) pedigrejem podajali kljuke pri največjih slovenskih bankah, zataknilo pa se je, ko bi bilo treba izposojeni denar vračati. Ker je zaradi krize bančni vrag dokončno vzel šalo, se je zdaj vendarle dovolj odločno postavilo vprašanje, kako je z »očetovstvom« milijardnih slabih kreditov, zaradi katerih so potrebne vedno novih dokapitalizacij. Položaj takoimenovanih sistemskih bank v večinskem državnem lastništvu poudarjam zato, ker je prav njihovo klientelistično ravnanje v veliki meri povzročilo, da je splošna finančna in gospodarska kriza Slovenijo prizadela bistveno bolj in z dolgotrajnejšimi posledicami kot primerljive evropske države. Kriminalistične preiskave, ki že tečejo ali pa še bodo sprožene zato, da osvetlijo različne sprege pri dodeljevanju in nato izginjanju vrtoglavih vsot (tudi v davčne oaze), bodo, upamo, toliko spustile hlače državno nadzorovanega bančnega sektorja, da bomo videli in vedeli, kdo in kdaj je bil tu »ta glavni«. Ta razčiščevalni proces bi moral teči brez milosti, ne glede na to, ali razgalja »njihove« ali »naše«.

Ali so bili v to »puščanje krvi« iz finančnega ožilja vpleteni tudi možje iz cerkvenih finančnih krogov, ki so bili očetje propadlega mariborskega škofijsko-gospodarskega projekta? Ni jasno, kaj je oziroma še bo odkrila preiskava interne cerkvene komisije o domnevno spornih mariborskih poslovnih odločitvah. Ali se bo vse končalo z zanikanjem in prelaganjem očetovske odgovornosti, kar je že sicer slovenski nacionalni šport?

Dejstvo, da je pretirana skrb za gmotne dobrine ponekod začela vplivati na pastoralno delo, omajala pa je tudi ugled Rimskokatoliške cerkve v družbi, jasno ugotavlja dokument Pridite in pogletje. *Z njim Cerkev na Slovenskem stopa v novoevangelizacijski proces oblikovanja vizije svoje prihodnosti v izrazito sekularizirani slovenski družbi. A glej zanimivost: ko je bil ta ključni »strateški« dokument predstavljen javnosti, so se tiskovne konference udeležili le katoliški novinarji! Slovenski mediji, sicer tako radovedni za vse (umazane) cerkvene podrobnosti, so s tem dokazali, kdo je njihov »oče«: na levičarstvo cepljen rumeni senzacionalizem. Pa smo na začetku tega zapisa …*

Onstran časa odhitiš …

Jaka Košir

Prenašalec sonca

Nositi sonce skoz temine,
sence odriniti v kot,
prekvásiti vse bolečine
in se otresti zemskih zmot.

Nositi zlate sončne žarke,
hoditi v daljo čez raván,
sprehajati se skozi parke,
v Modrino biti zatrapan …

Nositi bisere skoz zimo,
nositi plamen skozi mrak,
ohranjati lepote rimo,
biti veselja praporščak …

Nositi ogenj čez prepade
in razsvetliti blazno noč,
graditi vrt, ko vse propade,
in najti upanje v Nekoč …

Nositi križ na hrib življenja,
biti v Nebo zaverovan,
ohranjati navdih stremljenja,
zato si bil na svet poslan …

Poet na nebu

Prelival si Nebo na njive,
z modrino si umil vsak kraj,
prežarjal s soncem si nalive
in v zemski pèkel nosil Raj.

Poslušal si neštete duše,
Pel skozte je slovanski duh,
v obdobjih lakote in suše
si uril pesniški posluh.

Cvetajeva in Blok, Jesenin,
Ahmatova in Pasternak,
neštetim verzom bil si ženin,
duhovom vélikim enak.

Otrokom pel si drobne pesmi
in v Afriko si potoval,
o pustolovščinah in vesni
v preprostosti si modroval.

Na nebu nova zvezda vzhaja,
ti zdaj si neumrljivi duh
in duša ti hiti do Raja
in tvoje pesmi so nam kruh.

Čas duše, čas telesa

Je duše čas in čas telesa,
je čas navdušenih slastí,
je čas cvetočega drevesa,
čas očarljivih melodij.

Je čas letenja, čas stremljenja
in je v zenitu vroči čas,
je čas lepote in žarenja,
ko v soncu sije ti obraz.

Je čas plodov in čas jeseni,
ko grozdje upov dozori,
je čas macesnov na slemenih,
je čas odčaranih poti.

Je čas prihajajoče zime,
ki vse odene v sneg in led,
je čas, ko se zgostijo rime,
je čas, ki ti zasipa sled.

Vsi časi tvojega življenja
spojeni so v enoten čas,
je čas lepote, hrepenenja,
je čas, ko dozoreva glas.

Menjavajo se letni časi,
a ti, Zemljan, ostajaš tu,
in skozi čas drviš počasi,
kot zvezda sreče in miru.

Je duše čas in čas telesa,
nekoč kot časi dozoriš,
tedaj odprejo se nebesa
in onstran časa odhitiš.

Kruh in voda

Pesem je drobna iskra Božja,
kot vetrc v travi valoví
in je močnejša od orožja
in globlje se zareže v kri.

Zato jo nosiš, krhko bilko,
skozi stoletje kot zlató,
beseda ti je za svetilko,
smehlja se skoznjo ti Nebo.

Pesem je čudežna molitev,
ki v njej življenju rečeš: »Da!«,
je z vsem živečim uglasitev,
je dih Neizrekljivega.

Zato ostajaš njen oproda
in tvoje grlo óstri meč,
zate je pesem kruh in voda
in mnogo več in mnogo več.

Nova zvezda

Na nebu nova zvezda sveti,
visoko vzhaja njena pot,
tam, med otoki razodetij,
jo varuje nebesni svod.

Srečna med zvezdami potuje
in vsaka zvezda jo pozna,
z neštetimi prijateljuje,
njen jezik – jezik je srca.

O, bela zvezda potujoča,
na modro Zemljo kdaj poglej,
saj še si s pesmijo navzoča,
četudi nisi več na njej.

Če palček si med velikani,
si vendar v sebi velikan,
na nebu te nihče ne rani,
tam vse je luč in večni dan.

Na nebu nova zvezda sveti,
pred njo odprte so poti,
na vrtu božjih razodetij
nešteto drobnih zvezd cveti.

Reke na nebu

Je reka blaženega cvetja,
ki skoz Vesolje valoví,
med zvezdami so reke petja
in v pristaniščih angeli.

Je reka večnega življenja,
ki sonc nešteto napoji,
je reka silnega žarenja,
ki teče skozi vse oči.

Je reka jantarne globine,
ki skoznjo teče veletok,
so reke časa in tišine
in Niča strašni krogotok.

Je reka, ki poraja sanje,
je reka, kjer krepčá se duh,
je reka, ki je valovanje,
nateka se v odprti sluh.

Je reka blažene modrosti,
je ogledalo za duha,
je reka modre blaženosti,
je reka uma in srca.

Je reka časa, ki odteka,
je reka vračanja v Nekoč,
je hrepenenja silna reka,
je reka Dan in reka Noč.

Na Nebu mnogo zvezd domuje,
vse valovijo kdo ve kam,
v Vesolju večni Bog kraljuje,
delček Boga je človek sam.

(V spomin Tonetu Pavčku ob prvi obletnici smrti)

Celjske pesmi

Matej Krajnc

Starejši

Za soprogo

Kaže, da sem starejši,
tako govori koledar,
obsorej vsako leto
sem eno leto več star.
Sprejemam čudne čestitke,
v očeh se mi čudno godi
in kar je še najbolj čudno –
starejša si tudi ti.

A ti o tem ne razpredaš,
takihle pesmi ne zlagaš,
ko se postaviš na vago,
še vedno prav toliko vagaš.
Lahko se učim od tebe,
si vzamem pravico veta
in pozabim, da se ob letu
spet rojstnodnevje obeta.

Živiva nekako po svoje,
nekako kar preživiva,
za hrano imava mano,
morje pa razdeliva.
Ko sem pred leti pisaril
takole, v postelji, sam,
si te nisem obetal,
a kaže, da zdaj te imam.

Čutim, da sem starejši,
dnevnik bolj redno gledam
in sredi kosila pogosto
o BDP-ju razpredam.
Zanima me intervju
z novim direktorjem Sove,
a reakcije ob teh opravilih
niso popolnoma nove.

Včasih sem komaj čakal
dneva, na katerega bil sem rojen.
Tuhtal sem, kaj bo prinesel,
kakšen zvečer bo izplen.
Žlahta prišla je voščit
in v kuhinji vrgla tarok;
po prvi igri je vedno
padel še vsaj en krog.

A moja nedolžna duša
na to je bila imuna,
raje vrtel sem Smodeta,
prebiral Ovčarja Runa.
Vsi nad petnájst so se zdeli
zgubani in izžeti,
a jaz še zdaleč nisem bil tam,
nisem se dájal z leti.

Zdaj pa sem spet starejši,
vsaj tako datum kaže.
Sem mar ga narobe nastavil,
je možno, da koledar laže?
Morda mi tam zgoraj na glavi
zredčeno teme dela ojoj,
a laže je, če se že staram,
če se staram s teboj.

Tako bova oba nekako
skupaj Metuzalema,
jaz sicer rahlo starejši,
a čas bo zagodel obema.
Brez kakšnih hujših bolezni
bova kot Mojzes in Noe;
zgubana ali brezzoba,
ali pa kar oboje.

Kaže, da sem starejši,
tako govori koledar,
obsorej vsako leto
sem eno leto več star.
Sprejemam čudne čestitke,
v očeh se mi čudno godi,
in kar mi najbolj ugaja –
starejša si tudi ti.

Celje, 14. nov. 2011

Duet

Oče,
zadnjič sem slišal najin duet
na starem
magnetofonu izpred štiridesetih let.
Tvoj glas
je bil drugačen, kot ga v spominu imam,
pozabil sem ga,
pošteno priznam …

Mama
je kar molčala in poslušala trak,
ležala je na kavču,
tvoje besede so jo zbadale skozi mrak,
nekako drugačna
se je naslednje jutro zbudila;
zdaj išče
tvoje slike, ki jih je takrat skrila.

Jaz pa
si jih nastavljam pred nos spet in spet,
brez tistih
fotografij ne morem živet,
resnične so,
a kot iz filma se zde,
v katerem sva
nekoč oba imela drugačno ime …

Magnetofon
je pozneje strgal nekaj traku,
v trenutku
košček preteklosti šel je po zlu,
pa vendar
ni podrl se svet,
nedotaknjen
ostal je najin duet …

Oče,
nehal sem čakati,
sam imam zdaj
že več kot pol toliko dni,
kot si jih imel,
ko se nisi več vrnil domov
in odgnal sem
že precej tvojih strahov …

Oče,
zadnjič sem slišal najin duet
na starem
magnetofonu izpred štiridesetih let.
Tvoj glas
je bil drugačen, kot ga v spominu imam,
pozabil sem ga,
pošteno priznam …

Exit Verdi

Nobeno vprašanje
me ne odžeja,
ostane ločilo,
postane klicaj.
Grem skozi mesto,
ga trikrat obkrožim,
a nikoli zares
ne pridem nazaj.

Me vidijo kipi
in mestno obzidje
in punkti s sprehodov
iz mlajših let,
a čudno strmijo
in votlo bolščijo
in hočejo me
za neznanca imet.

Van Halen nič več
skozi mesto ne pride,
z radiem se
nič več ne igra
in žena mi pravi
nostalgična duša!
in jaz njej zasikam:
še kaj, o, pa ja!

In stopim na britof
pogledat očeta,
a on se izza hrbta
kot svojčas prikrade
in vpraša: a vlaki
še vozijo v Žalec
in rečem: o še,
a zdaj bolj iz navade.

Nobeno vprašanje
me ne odžeja,
pratike kvarijo
zabrisani vtis;
oblaki spominov
oblegajo mesto,
preteklost je zgolj
še star časopis.

Simon Preprost

Revija[1] revij

Nekdanji (1971) buenosaireški še neobjavljeni epigrami o tedanjih, danes v glavnem že pokojnih literarnih revijah in današnji (2012), ljubljanski, o današnjih umirajočih …

1971

Da užaljenosti in pa zmed
ne bo (kot pri dekletu čednem),
jih javljamo – to je spored –
po redu abecednem.

KAPLJE (Ob premočnih člankih zadnje čase …)

Mar res nasvetovat´ smem?
»Gutta cavát lapidem … [2]

KLADIVO (Ob njenem ´štilu´)

To znamenje je časa:
udari tega mau, potem še unga …
Nikar za vzorec kladivarja s Krasa –
vendar, ferdamt, res treba Mao tse tunga?

MEDDOBJE
(Ob dveh dobah tega ´Doma in sveta´)

Doma že nič … pri nas še nič …
Meddobje pa – kot cvet!
Malora, danes pa je švoh.
Je to slovenski svet?

MLADJE (Ob bitnem vprašanju …)

Je.
Bo?

MOST (Urednikom in njega [p]o[d]pornikom)

»Ali je kaj trden most?«

PROBLEMI (Skladno, zelo elegično dvostišje. Méra po zgôlih udarjih)

Bo že tako, da jih ni. Pri lačnih – c´lo sitih – Slovencih
komaj za v usta je kaj. Je pa za godljo denar.

PROSTOR IN ČAS (Opozorila Partije ob zornem kotu revije)

»Kar svetlega pri nas je, no, prikaže še kar svetlo.
Črne stvari? Jih ni. A ta jih kaže – sive …«

❧

Hm, hm … ko pišeš, misli malo na besede,
predvsem ne zábiti na perspektive …

1 SSKJ: Prireditev, ki omogoča pregled dosežkov na določenem področju (revija pevskih zborov, manekenov, ipd.) V španščini: gledališka predstava, sestavljena iz petja, plesa in humorja.
2 »… non vi, sed saepe cadendo" – Kaplja se v kamen ne vje z močjo, le s stalnim kapljanjem. Idrijska revija žal ni več ´stalno´ izhajala; že leta 1972 je ugasnila. Op.ur.

SODOBNOST (Ob njenem ´dialogu´ s Tribuno…)

Nekoč: bila je pač Sodobnost.
Nato: da nova je. (No, kar podobnost).
Danes: sploh ni sodobnost (glas Tribune).
A če zares ukiniti bo treba kaj –
kaj mislite: kdo, koga in pa kam ga sune?

ZALIV (Ob tržaški formi in vsebini …)

Zaliv (nekoč), zdaj je zalivce.
Pa vendar mnogim
gre vedno bolj na živce.

2012

AMPAK

J. E. Krek: Dam idejo. Eni so takoj za akcijo: ´Torej!´,
drugi imajo vedno pomisleke: ´Ampak …´
Vsaka družba
je pač sestavljena iz torejevcev in ampakovcev.
Življenje torej modri torejevc prinaša,
medtem ko ampakovc le kritično motrí.
Za Ampkom se že opravila je maša,
naj torej se vsaj zdaj naš Torej porodi.

NOVA REVIJA

Krojila je usodo rodu,
nekoč bogata, prava velesila,
držala je pokonci célo nacijo.
Se bo zares zdaj v grob zvrnila
in čakati bo treba inkarnacijo?

ZVON

No, včasih krepko zadoni,
kdaj drugič bolj le zacinglja …
vsekakor: novi Zvon zvoni,
še kakšno drugo plat je slišati.
A zdaj se strah uliva nam v kosti:
ko na Kulturi je premalo cvenka –
pa ne, da tudi njemu zdaj odklenka?

Srednji svet

Damir Šodan

Damir Šodan (Split, 1964), je eden najvidnejših hrvaških pesnikov, dramatikov in prevajalcev zadnjih dveh desetletij: avtor treh pesniških zbirk, Glasovne spremembe (1996), Srednji svet (2001), Pisma divjemu Skitu (2009) ter štirih dram, prevajalec (Charles Simic, Charles Bukowski, Raymond Carver, Leonard Cohen, Richard Brautigan …), urednik velike antologije hrvaške resničnostne poezije Z druge strani (2011). Preveden je v številne jezike in je prejemnik več nagrad, nazadnje Nagrade Marina Držića za dramo Chick – lit (2012). Pričujoče pesmi so iz zbirke Srednji svet.

Fjordi

S koledarja nas spet
gledajo fjordi;
nekaj večjega, čistejšega, jasnejšega
od nas. Pozabljeni mir
v steklenih škatlah
previdno sili
na zmrznjeno zemljo,
za njim pa britvice,
zvok, sopran saksofon
in katamaran,
ki previdno polzi
kakor polž po
robu razbitega kozarca.
Še malo in
blesk stopinje
ničle v snegu,
dih, ki se suklja za
treznimi galebi.
Samo neizkušen turist
lahko v takem trenutku
pomisli na aparat.

Otrantska vrata

Kadar pomislim na Otrantska vrata,
instinktivno obrnem nogavice.
Bojim se tolikšne količine vode,
ki lahko v trenutku prodre
v naše postelje in sobe
in naredi vsako postavitev odvečno,
tujo ali zastarelo.
Gospod debeli kuhar,
ki vzdihuje na krmi dolgo
pričakovane križarke in
stresa odpadke v belo brazdo,
je podpisal pakt s psi.
V žepu ima pepel naše zgodbe;
vse tiste ogorke, zamenjane s skrbjo
in poljubi. In ves čas se reži
kakor da bi bil prijatelj
podvodnih min.

Strah na Zahodu

Te tvoje
pohujšljive želje!?
V bonbon
vsajaš življenje,
v gazirano pijačo
nelagodje.
Za ta čas bolezni
lahko najdeš prod
ali pod zemljo
megalopolis, poln pepela,
v katerem se cvrejo naše gole kože
na trgu pred katedralo
s skrepenelimi
dekreti.

Antarktika

Blažena belina
oddaljenih mest.
Navadna čista majica,
v kateri nisi nikogar ubil.
Ob petih zjutraj v hotelski sobi
brskaš po torbi,
iščeš peno za britje
in misliš na Antarktiko.
Resnično – kje bi ti bil konec,
če bi se po kakšnem naključju
vedno tako zgodaj zbudil.

O čem ne govorimo, kadar govorimo o ljubezni

Po vsem
je njegov traktat o odpuščanju
končal v črnih vrečah
med razmetanimi kosi
pohištva, kjer neka deklica
sedi in lista slikanico
o algah. Hitro se bodo
tudi vrata odlepila od hiše
(vsaj tako je videti)
in šla naravnost čez travnik
za nevidnimi tulci.
Toda ko kdaj vstopiš v to
mero za blato,
v to motno obljubo pomladi …
(nekaj takega se je skoraj
prevalilo čez jezik),
večinoma ne skušaj
umirati kakor Violeta v Traviati
na postajah novoletnega programa.
To ni čas za salve in prerokbe.
Pride mu, da bi vstopil
v plastično gondolo
in se posvetil šiljenju svinčnikov.
Da – svinčnikov.

Kordova

Na poti za Kórdovo
nenadni oblak
prahu iz Lovreća.
Toda vseeno se odločim,
da te ne prebudim.

Obračam se in fotografiram
tvoja bedresa in del obraza
izpod slamnika,
ko spiš
sanje pravičnega popotnika.
Rekel bi ti, da ne skrbiš
in da je vse to ena velika
kancona,
toda že smo
v nekem rumenem hribovju.

Na tem mestu

Na tem mestu se ne
dogaja nič nenavadnega.
Delavci so (še vedno) v kanalu.
Nekdo kriči iz avtomobila.
Kamenje izkorišča moč trganja.
Tvoja mala je tiha in
počesana. Edino kralj
je pobegnil v skokih; on in
žogica za golf.
Nekdo mora biti svoboden,
pravi duhovnik.
Tvoja mati obrača glavo,
vstaja in v istem hipu
besno zaloputne z vrati.

Telovadnica

Po vsaki igri
vstanem in dvignem utež;
najprej z desno in potem
z levo roko.

Še en oblak,
razlaščena cunja.
Še ena učiteljica
zmedenih računov.

Še ena točka
proti Borodinovi ženi
in partitura, v katero se zavijajo
škatle za mačke.

Casablanca

če srečate Victorja Laszsla
spoštovanega borca za svobodo
mu povejte
naj mi vrne ženo

Poste restante

Končno sem si ogledal
Wendersov film o angelih
in sanjal da se po veliko nečesa
spet vračam v
staro naselje.

Na travniku sta me pričakali
žogi in uničen fotelj
neznancev.
Nisem vedel, ali naj se vrnem v nebo
ali naj obvestim hišni svet.

Poslovenil **Jurij Hudolin**

2002 (V)

Alojz Rebula

Sobota, 29. junija

Jadranka Cergol, ki se mi je oglasila že pred dnevi iz Trsta, pošilja vprašanja za intervju v zvezi s tezo pri profesorju Miranu Košuti.

Pometel dvorišče, nekaj ute, potem pa na ganku pričakal Zoro z gospo Strajnerjevo. Vabilo za govor na obletnici požiga Ustja na Vipavskem. Pismo italijanskega profesorja iz Rima, zdaj v službi v Miljah, o *Sibilinem vetru* z vprašanjem, zakaj nisem Nemezijana pokristjanil.

Članek v Corriere: »Papež bo odstopil!« Glede na njegova leta bi to lahko pričakovali.

Gledam drugi polčas tekme Brazilija : Nemčija, vesel, da vidim oba gola.

Ponedeljek, 1. julija

Dve pismi: profesorju Luci Pignataru in odgovor Jadranki Cergol, ki ju zvečer Zora skritizira. Sicer sem posrkan v branje *Bitke za Stalingrad*.

Malica pri Remihovih pred hišo, preden gredo na morje.

Sam ga ne pogrešam, čeprav Jadran vidim izpred rojstne hiše.

Torek 2, julija

S palico celo iz spalnice? *Fiat, Domine!* Na ganku spodbuda, ko berem: *Beatus homo qui confiidit in Domino.* Andrej na kartici s Cresa: »Občudujem vztrajnost, s katero nalivaš novo vino v stare mehove«. Saj menda zanj evangelij ni star meh? Pred kosilom, tudi iz besa nad nogo, v gozdiček nad mostičkom. Neka gospa Ivanka ustavi svoj avto in mi da magnetni pas za hrbtenico, ki pa zaradi mojega spodbujevalnika ne pride v poštev. V Trst pošljem na Zorin nasvet predelana pisma Cergolovi in Pignataru. Končal *Stalingrad*: epopeja in apokalipsa, junaštvo in hoteli v Rastenburgu in kleti v Stalingradu. Eno samo znamenje božjega; protestantski pastor, ki pri pokopavanju padlih reče: »Bog je z nami.« Feldmaršal Paulus, ki konec januarja čestita Hitlerju ob režimski obletnici, potem pa se preda Rusom.

Četrtek, 4. julija

Odpoved g. Kobalu, ki me želi za govornika ob prazniku Ustja: noga! Sicer ves dan v strežbi Zorinega predavanja, ker se ne morem izkopati iz napak v računalniku.

Petek, 5. julija

Na mizi goste Zorine pripombe k sestavku o Haeckerju. Kardinalu Ambrožiču se zdi ideja o *Intervjujih* zanimiva.

Knjigo dr. Papežu v Rim v zahvalo za njegovo kvalitetno delo, ki dela čast Cerkvi sredi liberalne ljubljanske zagamanosti.

S finim slovenjegraškim župnikom na Koroško. Od Velenja do Slovenjgradca pogovor o Sokliču in njegovem muzeju. V župnišču bogoslovec, ki me bo peljal naprej.

Na griču nekam arheološko očarljiva Rebrca v senci strmin iz gozdov in skalovja, ena zadnjih, če ne zadnja, službena postojanka dr. Metoda Turnška, etnologa in – ta beseda mu ne bi bila všeč –, povestičarja. Otroška duša, ki se je s svojimi broširanimi knjigami, ki naj bi bili romani in jih je najbrž tiskal iz svojega žepa, oglašal ob večerih pri nas na Opčinah. Rebrca s cerkvico iz XII. stoletja, simpatična plešica dunajskega profesorja Leserja, predavatelja na simpoziju, mladi dinamični Korošec Wuester, na čelo padajoči lasje Haeckerjeve vnukinje gospe Kalz, Vinko, ki pričakuje esperantiste iz Zagreba. Po večerji diskusija pod Velbi, spanje v košati »komendi« z velikimi razglednimi okni in udobno ugrezajočo se posteljo.

Sobota, 6. julija

Maša finega župnika iz Železne kaple v starinski cerkvi. Vinko bral berilo v jeziku upanja, esperantu. Bivši župnik dr. Turnšek je sicer pisal knjige, a je pustil, da je deževalo v cerkev. V cerkvi freske, ob katerih sta se restavratorja sprla. Leser o filozofski konstelaciji okrog Haeckerja (Scheler), živahni plešasti Hlebš odlično o Heideggerjevem nacionalsocializmu. Moj nastop: dvanajst strani, na odru pa Wuester prevaja v nemščino. – Spomin na lanski Janžekovičev simpozij.

Še pogled na zvonik, na stožec kostnice, na hrib zgoraj, potem skozi Borovlje k Vinku. Urejenost hiše in vrta po zaslugi njegove ljubke male gospe.

Nedelja, 7. julija

Zjutraj berem s kresnikom nagrajeni roman Marinčičeve: zaresnost in kultura, a psihologiziranje, razvlečenost, vtis konkfekcijskosti.

Doma listek: »Umrl Vodeb in klical iz Pariza Danilo«.

Ponedeljek, 8. julija

Misel na Rafka, na srečanja v Rimu, na govorjenje na njegovem domu pri Libni in v Loki, a tudi na oba spopada: o duhovščini in o papežu. Še posebej na obisk na Opčinah. Umetniška in kulturno dovzetna natura, prisrčen družabnik, ki pa ni zdržal udbovskega ozračja. Potem ga je menda »spreobrnil« Paray-le-Monial. Obiskala sva ga v župnijski hiši hudo bolnega z Zoro, pred tednom sem mu čestital za osemdesetletnico. Škoda za grmičevsko epizodo, ki naju je oddaljila. RIP!

Popoldne nekaj strani Dnevnika 1993. Zvečer Erika sporoči, da je Stane spet v bolnišnici. Aritmija. Pacemaker. Večer v postelji, zbornik o Janžekoviču: ˝svetniška naivnost˝: komunisti bi morali ceniti Kristusa.

Torek, 9. julija

Pismo Stanetu in Tonetu. V uti *Credo* o Koperniku, a ko ga popoldne pretipkam, mi gre na živce.

Sreda,10. julija

Poskus *Creda* o dr. Janezu Janžekoviču, a potem misel opustim.

Prostor *Creda* mi me da, da bi se primerno spomnil enega največjih Slovencev, kar mi jih je bilo dano v življenju srečati. Po eni strani sem občudoval njegovo narodno zavest – kako pozabiti njegov pretresljivi vzkrik v Novi poti: »Naj nekdo zakriči!« ob biološkem upadanju slovenstva. Na drugi strani mi je bila blizu njegova intelektualna navezanost na katoliško Francijo. Bil je učenec Jacquesa Maritaina na Institut Catholique. Ko sem pisal knjigo o velikem Francozu, sem ga poizvedovalno obiskal v njegovem skromnem domovanju v frančiškanskem samostanu v Ljubljani. Star in verjetno bolan je na kolenih izvlekel izpod svoje postelje list z Maritainovim rokopisom, verjetno priporočilom, kjer je profesor imel nekaj lepih izrazov za svojega učenca. Takrat sem ga tudi vprašal, kako si razlaga čudno dejstvo, da neotomist Aleš Ušeničnik

nik v svojem obsežnem delu samo enkrat omenja evropsko znanega neotomista Maritaina. Namesto odgovora, ki sem ga pričakoval, mi je njegova milina otroško zlogovaje odgovorila: »Morda ni znal francoščine.«

Ko sem sam predaval o Maritainu v krožku p. Hieronima v kleti samostana (sto metrov stran je isti večer imel Kardelj nekaj s svojo Partijo …), je bil med poslušalci in diskutanti. Ponižno je rekel, da je zvedel kaj, česar o Maritainu ni vedel.

Drug spomin je iz Kopra, ob mojem predavanju, ko je v zvezi s temo o peklu rekel: »Vrata pekla so zmeraj odprta«, čemur je drug poslušalec, krajevni škof Jenko, odločno odmahoval z roko.

Zadnji spomin je menda iz ene naših prvih Drag, one v dolini Glinščice, kjer je na dvorišču, sam nekadilec, sprejemal prihajajoče s škatlico cigaret. Sicer pa takrat tobak ni bil še na tako slabem glasu kot danes.

Vse to bi bilo preveč za kolumno v *Družini*. Če bi hotel biti resnicoljuben v celoti, ne bi bil mogel zamolčati svoje rezerve do njegove vere do možnosti sožitja marksističnega socializma z Bogom.

Počivaj v miru, veliki Slovenec in kristjan!

Popoldne me obišče s svojimi vprašanji, ki mi jih je predhodno poslala na vpogled, študentka Jadranka Cergol.

Študira mojo stroko, klasično filologijo, ne več obsojeno na smrt kot ob mojem vpisu jeseni 1945. na ljubljansko univerzo. Takrat se je začenjalo ustvarjanje novega človeka, ne več antično-krščansko-evropskega, ampak drugačnega, azijatskega, Stalinovega …

Vprašanja so odlična, kakršnih skoraj ne bi pričakoval. Na primer:

Ali sem se po upokojitvi odmaknil od antike?

Katere Grke in Rimljane imam najraje?

Ali mi še veljata uvida »mera in misterij« (moj binom) v grštvu?

Ne spominjam se, ali sem odgovoril, da mi veljata še bolj kot takrat, ko sem pisal svoj antični roman: princip mere mi je potrdil Maritain, princip misterija pa hagiografija.

Sožalje Mariji Bratina ob smrti strica Rafka Vodeba. Prijateljstvo s tem brihtnim in umetniško občutljivim človekom se je politično zasenčilo po njegovi vrnitvi iz Rima v domovino in navideznem sprejetju režimske linije dr. Grmiča, s katerim pa se je potem menda razšel. Prekinila pa nisva povsem. Nekajkrat me je Rafko obiskal. Jaz sem ga z Zoro obiskal že hudo bolnega.

RIP!

Četrtek,11. julija

Peter Jež me zvabi v svoje gostišče nad Lučami v Logarski dolini, kjer ima na obisku slovenskega Argentinca, botrinskega sorodnika, ki je tudi moj znanec. Spoznal sem ga, potem ko se je, pol emigrant, kot spreten ljubljanski meščan, doma iz vile, znal izogniti veliki medvojni dilemi OF – domobranstvo in po vojni in raznih avanturah po Evropi učiteljeval na Tržaškem, dokler ga zavezniki niso vrgli iz službe in je šel v Argentino.

Po kosilu lahko prisluhnem dvojnemu, zelo različnemu pripovedovanju.

Jež pretresen pripoveduje o skupnem solčavskem znancu, nekoč izredno podjetnem kmetu, zdaj mrtvoudnem bolniku. V njegovem penzionču visoko nad Logarsko dolino s pogledom na verigo Kamniških, mi je med kratkim oddihom tudi uspevalo pisanje nekega romana, ne vem več, katerega. Zora pa je tudi imela neko intelektualno delo.

Pomenkoval sem se s tistim sedanjim revežem, takrat v polnosti svojih energij, polnim humorja in vernim.

Argentinec pa je imel drugačno, plehko in lahkomiselno pripoved o predvojnih »hausbalih« v domači vili, o očetu, ljubitelju žensk, tudi sam ljubitelj, o nesrečno umrlem bratu, o pohajkovanju po igralnicah v La Plati, kjer je igro znal tako nastaviti, da je zmeraj odšel iz igralnice z vsaj ščepcem dobička …

Kljub vsemu je bilo srečanje prijetnejše, kot sem pričakoval.

Emigrant me je želel videti in sem mu ugodil.

Izrečem svojo podporo slikarju Goranu Horvatu za objavo njegovih ilustracij epizod iz Nove zaveze.

Petek, 12. julija

Branje Haeckerja, tega nemškega kristjana brez kompleksov. Nekje v svojem dnevniku sem ga bil omenil v zvezi z njegovim delom *Vergilij, oče Zahoda,* ki sem ga bil prebral v italijanščini. Vinko se je navdušil

zanj in ga začel na veliko prevajati, kar je hvalevreden kulturni podvig.

Zora je šla predavat na univerzo o izseljeniški literaturi udeležencem tečaja za tuje slaviste.

Ko na ganku berem Strindberga, pride župnik s kaseto v hrvaščini. Neki hrvaški duhovnik, stigmatiziranec, ki ga župnik osebno pozna, govori o novem balkanskem Lurdu.

Sam simpatiziram z Medžugorjem od začetka, a brez fanatizma nekaterih. Velikega čudeža, ki bi odstranil vsak dvom, kakor se je zgodilo leta 1917 v Fatimi, ni in ni. Sicer pa se tudi po kozmičnem dogodku tam Cerkvi ni mudilo s priznanjem. Še manj se ji mudi pri Medžugorju.

Pridejo me vabit na veselico v gasilski dom, a se omejim na to, da sprejmem ponudbo neke potice. Veselic se bojim zaradi premočnega hrupa v naši najbližji soseščini, onkraj vrtne ograje.

Glasno veseljačenje z godbo navadno traja do treh zjutraj.

Dobil sem publikacijo *Akademije pri Panteonu* in med panteonci najdem tudi znanega furlanskega pisatelja Sgorlona iz Vidma.

Tanja pozdravlja izpod Kamniško-Savinjskih Alp. Ob branju Strindberga moram reči: peresni talent in pol.

Žižek v Ameriki, kot slišim, piše iz območja lacanizma: postmarksizem, ki zagovarja krepitev države; torej podzavestno domotožje po totalitarizmu, začenši s fašizmom, za katerega je bila država vse: *Nulla contro lo stato, nulla senza lo stato, nulla fuori dello stato* (Mussolini).

V isti *Prilogi* se časnikar Naglič spominja umora dr. Ehrliha in prve postojanke vaških straž, in to iz nekakšne cinične ravnodušnosti. In vendar je v tistem začetnem morjenju in odgovarjanju nanj začetek naše nacionalne tragedije.

Popoldne v uti s Strindbergom. Dokončal Dnevnik 1993.

Nedelja, 14. julija

Kosilo s sorodniki ob stoletnici še živahne gospe Olge, tašče Zorine sestre, v gostilni nad Vojnikom. Sedim ob tastu Zorinega nečaka, zdravnika.

Kdor me je ob pripravljanju omizja posadil ob starega gospoda, gotovo ne bere *Credov* v *Družini*, sicer ne bi bil dal sedeti skupaj dve takšni nasprotji; nikakor ne človeški, pač pa politično -ideološki, saj imam za soseda človeka iz Titove Udbe in diplomacije.

Pomenek se začne nevtralno z njegovim vrtom v Istri. A kmalu sva na vrtu njegovega življenja s kar velikanskim pridelkom v soju Zvezde.

Potem ko so Italijani požgali njegovo vas v Beli krajini, je odšel štirinajstleten v partizane. Med roško ofenzivo je bil obkoljen na Gorjancih. Preboj s Hrvati, boji v Kordunu, tam ranjen. Po vojni doma najprej progovni delavec, nato knjigovodja, sledila je srednja tehnična šola, gimnazija, pravo, Beograd. V šestdesetih letih bil šef Udbe za Goriško (imeli so 150 kontroliranih oseb, on je število občutno reduciral). Nato bil konzul v Pittsburgu, zatem pomočnik ministra za notranje zadeve pri Kavčiču, sledile so (je bila kriva Kavčičeva odstranitev?) naslednje zadolžitve: direktor Iskre, podpredsednik gospodarske zbornice v Beogradu.

Škoda, da nisva v položaju, da bi si privoščila popolnoma sproščen pogovor. A na moja vprašanja le kaj kapne.

»Ko sem peljal nemške ujetnike iz Kamnika, je bilo prvič, da sem pomislil: »Tudi ti so ljudje.«

Ob slovenskem holokavstu izgovor: bila je napetost z Angleži. A Boris Kidrič naj bi se bil ob novici o pokolu zaprl k Deveti Beethovnovi simfoniji … V zadevi Toplaka daje prav Ivanu Štuhecu. Ali morda bere *Družino*?

Religije se ne dotaknem, čeprav omeni, kako je obiskoval tudi katoliške organizacije v Ameriki in na Koroškem. Prikimava, ko omenjam cinizem današnjih kapitalistov, nekdanjih marksistov. »Barabe!« reče.

Po kosilu naju Jaro odpelje domov čez Planino in Sevnico.

V mislih vztrajam ob pomenku pri mizi z bivšim funkcionarjem.

Med vencem me ošine vprašanje: Čemu tisto čudno srečanje? *Forsan ut integrem virum bonum in orationes meas?*

Andrej Capuder

David Copperfield

Iz nastajajoče *Knjige mojega življenja*

Če je bil Tolstojev roman Vojna in mir *knjiga mojega očeta, pa lahko imenujem Dickensov roman* David Copperfield *knjigo moje matere.*
V domači knjižnici smo imeli kar precej Dickensa. Brez težav se spominjam naslovov, kot so Nicholas Nickleby, Oliver Twist, Pickwickovci, Pusta hiša, Povest o dveh mestih *in morda še česa; v svojih gimnazijskih letih sem jih vse prebral, enega od teh,* Pickwickovce, *sem predstavil v razredu tudi kot govorno vajo, s precejšnjim uspehom pri profesorju slovenščine, znanem pisatelju Antonu Ingoliču, s katerim se nisva marala – a o tem kasneje. Zakaj je bil* David Copperfield, *v izvrstnem Župančičevem prevodu, v naši družini tako priljubljena knjiga, si nisem znal razložiti, a precej opazk in citatov iz nje je krožilo med očetom in materjo, zlasti tisti stavek »Klara, bodi čvrsta«, ki se mi je usedel v uho in ga še danes ne morem pozabiti.*

Kaj se je skrivalo za tem?

Znano je, da je *David Copperfield* neke vrste avtobiografija pisatelja Charlesa Dickensa (Angleži izgovarjajo »Díkinz«), ki je zaslovel in tudi zabogatel že kot štiriindvajsetletni mladenič, kar je bilo za tiste čase – kot tudi pozneje – velika redkost in je kot tak postal sen slehernega pisatelja. Njegov opus se je razširil po vsem svetu, bil je med najbolj branimi in prevajanimi pisatelji XIX. stoletja, zlate dobe, ko je Anglija vladala svetu in v angleškem imperiju sonce ni nikdar zašlo. No, angleške oklepnice so danes izginile s svetovnih morij, ostal pa je angleški jezik, ki povezuje vse kontinente in postaja pravcata »lingua franca« našega planeta. A nismo se zaradi jezika navduševali nad Dickensom, ki prav tako kot mnogi klasiki v današnjih časih izgublja na veljavi, celo v lastni domovini; očarala nas je pisateljeva bujna domišljija, njegov dar, kako se je znal vživeti v trpljenje nižjega sloja ljudstva in je pri tem popisal vrsto originalov, ki pri izobraženčih slovijo kot nesmrtni: deček Oliver Twist, zlohotni Žid Faggin, preganjana brat in sestra Nickleby, dobrotnika, dvojčka Cherryble, okrutni šolnik Squeers, zgovorni in nikoli ugnani Mickauwber itd itd. Ganilo nas je pisateljevo sočutje s ponižanimi in razžaljenimi, še posebno pa njegov čuteči odnos do otroka, nad katerim se je izživljala celotna družba, ki je slonela na avtoriteti palice in čvrstih, nespremenljivih načel. Sanjali smo ob njegovih ljubezenskih sanjah, ki jih je znal razvijati in izraziti kot malokateri v svetovni pisateljski srenji in jih je doživljal tudi sam, ob njih pogoreval in znova vstajal, kot ptič feniks, ki nikdar ne izreče zadnje besede; no, v romanih je ni hotel izreči, skril jo je v svoje zasebno življenje, ki je ob svetli, sončni podobi skrivalo tudi svojo temno plat. To, da je bil nesrečen v zakonu, da se je tolažil z ljubico, ki se je ni upal pokazati svetu, da je postal, ko je bil že svetovno znan in čaščen, neke vrste skrivač pred samim sabo – vse to sem zvedel mnogo kasneje in morda bi bilo bolje, ko ne bi bil. Dickensu očitajo pretirani idealizem, obenem pa ne morejo prehvaliti njegovih tipov, ki sodijo v najvišjo zbirko »realizma«, hkrati z Balzacovimi junaki, z Maupassantovimi in še s kom … Kaj je pravzaprav s tem slovitim idealizmom, ki premore tudi svojo realistično plat? Ali gre zgolj za črno-belo slikanje, za skrito, nikoli premagano manihejstvo?

Odgovor mi je prišel kasneje, v moji bolj »možati« dobi, ko sem se podrobneje pečal s francoskim filozofom Bergsonom in sem tam našel stavek, ki si ga je vredno zapomniti: *Kjer je idealizem v duši, je realizem v delih*!

Tak je bil po mojem občutku Charles Dickens. In prav zato smo ga tako radi brali, ne da bi kajpak vedeli za omenjeno filozofsko maksimo. Nikoli ne bom

pozabil, kako se je Oliver Twist ojunačil in je v veliko grozo šolskih oblasti zaprosil za dodatno porcijo beraške juhe, ki so je bili deležni nesrečni gojenci: »Oliver bi rad še« – *Oliver is asking for more* … Naj ob tem pripomnim, da je angleška izgovorjava v naši družini izrazito šepala, kajti tega jezika se v šoli takrat nismo učili, vsaj ne v rednem programu. To je bila ena od lukenj v moji izobrazbi, ki je nikdar nisem uspel docela zamašiti. Še manj pa moj oče, ki si zaradi tega ni belil glave. Njegov *čerajbelj*, *mikavber*… in podobne cvetke, so nam pogosto zbujale smeh in včasih smo se ga drznili tudi popravljati. Pri Uriah (*jurája*) Heep pa je zgubil potrpljenje in nas krepko nadrl. A že v naslednjem trenutku smo spet našli sedečega na divanu, z neogibno cigareto v roki, ko je tiščal nos v enega od Dickensovih romanov. Ljubezen je bila močnejša od izgovorjave!

Stavek »Klara, bodi čvrsta!« pa se je dal lepo povedati po naše. Zlasti, ker je stala zadaj jasna in pretresljiva zgodba, ki nam otrokom sicer ni šla preveč do živega, saj nam je bil svet odraslih še zapečateno pismo, pri starših pa še posebej. Nežna in tenkočutna Klara, mati malega Davida Copperfielda, ki je prezgodaj ovdovela, se je ujela na limanice prevejanemu snubaču, ki jo je kmalu po poroki začel zatirati, tako kot nekateri moški odlično znajo, in ji je po nekaj letih »strl srce«, kot se je jedrnato izrazila Copperfieldova teta gospodična Betsy, ki je malega fanta kasneje vzela k sebi in poskrbela zanj. Ta moška nadloga, pravcata pošast, pa ni bila sama: gospod Murdoch je imel ob sebi sestro: ta je s svojim jeklenim nastopom dokončala, česar ni opravil njen sebični brat, ki je v svoji slabotni ženici videl zgolj posest in sredstvo za uveljavljanje lastnega jaza. Izraz »Klara, bodi čvrsta« je priletel zdaj iz enih zdaj iz drugih ust brata in sestre, ki nista zamudila nobene prilike, da ne bi še moralno ponižala ubogega bitja, ki se ni znalo braniti in je vse svoje življenje stavilo samo na ljubezen. Prizor je tipično Dickensov in moja mama si ga je dobro zapomnila. Ona, ki ni znala biti nasilna kot se tudi ni znala braniti, je včasih segla po tem skrajnem sredstvu obešenjaškega humorja in je ta stavek podrobila očetu, kadar je šel preko spodobne meje. Mislim, da mu je s tem (vsaj takrat) zamašila usta.

Prave meje občevanja med staršema noben otrok ne ugane. Meni je šele dosti kasneje postalo jasno, kako nesorazmeren je bil zakon med mojim očetom in materjo. Moj oče se je ženil kasno, pri štiridesetih in je večji del življenja imel že za sabo; v tej samski dobi, neizživet in poln predsodkov kmečkega intelektualca, si je nabral grenkih izkušenj, ki bodočemu zakoncu nikakor niso bile v prid. Predvsem pa je v sebi vseskozi gojil upanje na bogato ženitev, ki bi mu pomagala do nekakšnega gosposkega udobja, o katerem je bral in sanjal kot vsa njegova generacija. In potem se ti oženi, si nakoplje petero otrok in konča v pretesnem stanovanju, ki ga je bilo treba plačevati in včasih tudi kaj popraviti, ko so puščale pipe in je nesramno »crkovala« električna varovalka. Za to naj bi se človek oženil? – Podobno se je moralo dogajati v duši moje matere. Po prvih mesecih romantične ljubezni je morala stopiti na trda tla in spregledati, koga je vzela. Deset let starejšega moža, nerodnega, vase zagledanega intelektualca s kmetov, ki je pljuval v edini spodobni umivalnik v stanovanju, doma prižigal cigareto za cigareto in ji ob vsaki malenkosti grozil, da se bo ločil … Moja mama je bila doma iz »boljše« družine višjega železničarskega uradnika, premogli so lepo in okusno opremljeno stanovanje. Tudi ona je sanjala o čem boljšem, kot pa jo je čakalo v naslednjih desetletjih zakonskega jarma, ko je bilo treba nenehno stiskati zobe in paziti, da ni razdražila kolerika ob svoji strani. Da, kadar se je našemu očetu zabliskalo v očeh, tedaj si bil lahko gotov, de bo zagrmelo. In tedaj je veljalo samo to: Klara, bodi čvrsta!

Pa vendar sta vzdržala, kot dva volička, ki družno vlečeta naprej družinski voz, naj je še tako škripalo in se majalo. Oba sta bila plemenita človeka, imela sta globoko vero, ki ju je držala pokonci, ko so vsa človeška sredstva odpovedovala. Predvsem pa si mislim, da sta bila hvaležna usodi, ki ju je združila ob tako usodnem času, ko je povsod po svetu divjala vojna; ta je razdružila milijone in milijone deklet in fantov, ki so hrepeneli in umirali samotni, brez tolažbe drugega. Spočet in rojen sem bil leta 1942, v najbolj kritičnem obdobju druge svetovne vojne, v začetku bitke za Stalingrad, ko je usoda evropske civilizacije visela na nitki. Zamišljam si objem očeta in matere v teh trenutkih. Zamišljam si njun obup, njuno upanje. In mislim, da sem bil kljub vsemu otrok ljubezni. – Čeprav, svoje matere nisem nikdar prav razumel. Ali to pomeni, da je nisem imel rad? Kar naj bi izviralo iz tega, da me ona ni imela (prav) rada? Ali naj ob njej tudi jaz podpišem strogi Claudelov stavek, kjer pravi za svojo mater?

Elle ne m'a jamais caressé, consolé, écouté.
(Nikoli me ni poljubila, potolažila, poslušala)

Prav mogoče je, da je Klara ob mojem očetu postala preveč čvrsta. Ona, ki je bila po mnenju svojega brata Johana med vsemi štirimi Suhadolnikovimi sestrami najbolj nežna, se je po vstopu v predvojno katoliško kongregacijo navzela nekakšne načelnosti, kar njenemu ženskemu bitju ni bilo v prid. Ali je niso tam učili, da svojega otroka ne smeš poljubljati, kvečjemu na ročico? Kako naj zraste otrok, ki ni vajen sprejemati poljuba in ga potemtakem tudi ne zna dajati? Spomnim se, kako se je nekoč naš oče pritoževal, češ od kod so se vzeli njegovi otroci, da so ob

taki materi tako »trdi«: ali ne bi moral pogledati malo vase? Kaj če sta ta dva vzorna zakonca drug ob drugem počasi in nezaznavno otrdela, se obdala s skorjo, ki ni več prepuščala notranje sočnosti, še več, ki se je občasno druga ob drugi obdrsnila, se poškodovala ali ranila? Teh poškodb ali »mimohodov« je moralo biti čedalje več, kot sem lahko presodil, ko sem ju gledal na stara leta, ko sta mi včasih delovala kot dva jezna starca. Jaz ne bom tak, sem sklenil, in smilila sta se mi vedno bolj.

Moja mama je v družini svojih sestra veljala za mučenico in ta sloves je po malem vzdrževala tudi sama. V naši družini se radi žrtvujemo, je bil eden od njenih izrekov. Temu se nisem čudil, ko sem odprl eno njenih najljubših knjig, *Ozka vrata* pisatelja Andréja Gidea, kjer glavna junakinja Alissa živi samo za krepost, ki je po njenem bolj popolna od ljubezni. No, s to filozofijo popolnosti je pri našem očetu slabo naletela: »Popolnost je dolgočasna«, je menil in pomežiknil s svojimi svetlimi očmi.

A tudi od te nagajivosti se ni dalo živeti. Uboga Vida, so menile njene sestre in ji skušale pomagati vsaka po svoje, saj so bile vse po vrsti bolje situirane kot ona. Najbolj ugledna teta, znana pianistka, ki nam je po zmerni ceni prodala (!) nekaj pohištva, katerega smo bili krvavo potrebni. Nadvse prav nam je prišla obširna in lepa knjižnica, kamor je oče vendarle lahko postavil svoje knjige, koristne pa so bile postale omare, ki so bile pri tako številni družini vselej natlačene do vrha. Kadar so se po neprevidnosti odprla kakšna vrata, je vse padlo ven. »To je bogastvo«, je govoril oče, ki je stvar jemal s šaljive plati, uboga mama pa si je vila roke in upala na boljše čase. Pri tem ni držala križem rok, vse prenovitve uborenega stanovanja so bile njene zamisli, nekaj lepih slik je prišlo k nam po njeni zaslugi, skrbno je dajala v vezavo letnike starih revij in časopisov, da smo lahko otroci brali brez posebne škode, poskušala je odpirati okna, da se je valil ven dim očetovih cigaret, skrbela je za osnovno snago štirih fantov in edinega dekleta in nam skušala vcepiti tisto nekaj formalne vzgoje, ki jo je oče s svojimi šalami sproti podiral.

»Ali kdaj pomisliš, kako živi tvoja mati«, me je nekoč vprašala teta Iza, ki je bila najbolj neposredna med vsemi.

»Si ne upam,« sem po pravici odgovoril.

To sem si upal šele mnogo kasneje, ko sem imel že lastno družino in sva si z materjo v nekem smislu postala vrstnika. A to se mi je slabo obneslo. Moja uboga mati se po nenadni smrti svojega moža, našega atka, ki ga je pri šestinsedemdesetih zadela srčna kap, nikakor ni znašla in je poslej živela kot muha v močniku. Preseljena v slabše stanovanje se je zatekala zdaj k tej zdaj k oni družini nas otrok, ki smo ji skušali lajšati vdovsko življenje, kot smo mogli in znali. A kot vselej je tudi tu stavila na napačnega konja, zagledana v svoj poklic nenadomestljive tašče in babice. Hudo je, če deliš naklonjenost kot z zajemalko in nekje daješ preveč, drugje premalo! S svojim zetom in s snahami se ni razumela, pri eni hiši je govorila stvari, ki bi jih morala pri drugi, pri drugi hiši spet, kar bi morala pri tretji, kot v faznem zamiku, nikdar naravnost in s posluhom za človeka, vselej poučna in vzvišena, tako da je na koncu srečno zjezila vse. Da, bila so leta, ko sva si bila midva kot pes in mačka … Kako je bilo to mogoče? Ona, ki je svoje otroke učila prvih korakov, naenkrat ni znala več hoditi z njimi, ko so odrasli? Odbila si je po vrsti vse sinove in hčer, edino vnuki so jo imeli radi, moje tri deklice so jo naravnost oboževale: mama Vida, ali preprosto Vidi, Vidikec … A niti to je ni omehčalo, hotela je biti »babica«, tako kot jo je videla v idilični knjigi Božene Němcove, hotela je nam in svetu ostati življenjski in religiozni vzor, pri tem pa je ostala neroda med nerodami, najslabši apostol svoje ideje. Na koncu je potegnila svoj zadnji žrtveni adut. Šla je v družbo z mojim najmlajšim bratom, mu preskrbela novo, večje stanovanje, od koder se je že po nekaj mesecih izselila v dom za ostarele, ki se ga je vse življenje najbolj bala.

A tudi tam je ostala »čvrsta«. Svojega moža je preživela za skoraj četrt stoletja, zvesta sama sebi in svojemu prepričanju. Šele prav proti koncu se je malo omehčala. Tri mesece pred smrtjo je na naš naslov prišlo pismo, pisano na roko, malce postrani, z drobno pisavo, ki se ji je poznala drhteča roka devetdesetletne starke. V njej je moja mati dala priznanje moji ženi, katero je vseskozi odklanjala, a bi ji lahko bila najbolj ljubeča snaha, če bi bila le ona sama to hotela. Pismo gre takole:

Draga Majda! – Kaj naj ti zapišem za tvoj rojstni dan? Da cele dni skrbiš za svojo številno družino? Da se vsi zatekajo k tebi in te kličejo z ljubkovalnimi imeni? Da si tudi možu varno zatočišče. Vse to in še več. Celo v kulturno dejavnost si se podala. In kje bo plačilo? Trdno sem prepričana, da boš nekoč bogato poplačana., za vse to in še več. Za vse to in še več!

Tvoja snaha.

Namesto tvoja tašča, tvoja snaha! Spodrsljaj jezika ali usode? Prav pred smrtjo se je moji materi vendarle posrečilo, da izrazi tisto, kar si je v življenju najbolj želela, to je, postati bitje za drugega.

Nekajkrat sem že založil to drobno pisemce, a vedno se mi ga posreči najti, s solzo v očeh.

Te zgodbe, vidite, Charles Dickens, svetovni pisatelj, ni zapisal.

Potovanje s stricem

Marko Golja

V minulih letih in desetletjih sem dosti potoval in dosti potovanj sem bolj ali manj pozabil; le redko sem potoval kar tako, toda eno izmed teh redkih potovanj kar tako sem si zapomnil in se ga spominjam še danes, in to je zgodba o tem potovanju, o potovanju s stricem.

Moj stric je bil vedno starejši od mene. Ko sem se rodil, je bil že na vrhuncu pubertete, ko sem začel zardevati, se je že poslovil od mladosti, ko sem odkril pank, je že pil in se utapljal v melanholiji, ko sem se poročil, je bil stric v mojih očeh že striček: dokončno neskončno in za večno starejši od mene. Tako so minevali dnevi in leta: on je hodil v službo, zbiral papirje za invalidsko upokojitev, včasih šel na tekmo v Ljudski vrt, za kosilo jedel hemendegz ali mesni doručak, skrbel za rože svojih staršev, predvsem pa je tudi sam postajal roža več v neskončno velikem in neskončno praznem stanovanju.

Kadar smo se zbrali na velikonočnem zajtrku, je morda skuhal trdo kuhana jajca, za prvomajski piknik je narezal kruh, to pa je bilo tudi vse. Ostalo smo postorili mi, njegovi sorodniki, on pa je sedel v največjem naslonjaču, globoko potopljen vanj in v svoje misli.

Otroci so ga klicali striček. Kako pa naj bi klicali nekoga, ki ga je bilo iz dneva v dan manj in je bil del stanovanja kot stoli, miza, predsoba in fotelji. Sam sem vedno pazil, da ga nisem klical striček. Nikoli, vedno sem ga klical stric, le redko stric Matjaž. In ko sem tako v poznejših etapah hoje za stricem opazil, da pazim, kako ga kličem, sem se bolj in bolj zavedal, da ne hodim po njegovih stopinjah, da ne želim hoditi po njegovih stopinjah in da pravzaprav ne želim imeti kaj dosti skupnega z njim.

Morda sem mu z leti vseeno postajal nekoliko podoben. Tako sem po tistem prazničnem kosilu, na deževno popoldne, ko se je ta zgodba pravzaprav začela, tudi sam zadovoljno lezel v dve gube. Stric je dremal v naslanjaču, jaz sem bil na kavču. Ja, sedeli smo v dnevni sobi, Bojanovi in Kristinini otroci so divjali po stanovanju, moja dva sta se motovila po tleh, ostali so nekaj malega govorili, jaz pa se nisem pustil motiti. Zato sem zamudil začetek zgodbe, ki je precej tudi moja. Toda moja utrujenost Bojana ni motila; skozi kopreno rahlega dremeža sem nenadoma začutil, kako me je ruknil, kako je nekoliko glasno rekel:

- No, kaj praviš?

- Nič, v redu, sem rekel, da bi nekaj rekel, čeprav nisem imel pojma, kaj sem pravzaprav rekel, toda Bojana to res ni motilo, njega take stvari niso nikoli motile in ga še danes ne motijo, zato je mlel svoje naprej.

- Kdaj bi šla? Čim prej? je kar vrtal in vrtal, jaz pa sem še kar mižal, kot da bo odnehal. Toda Bojan nikoli ne odneha in tudi tisto soboto ni odnehal.

- Danes teden ali raje danes štirinajst dni? Kaj praviš? Takrat bo že topleje.

Če ne prej, bi moral odpreti oči ob omembi konkretnega datuma, toda pečeni krompir, pohani piščanec, zelena solata z bučnim oljem ter jabolčni štrudelj so naredili svoje; da bi končal odvečni pogovor, sem rekel, kot da sem pri stvari:

- Ja. Nato sem spet začel lesti vase, a le za kratek hip. Naenkrat so vsi začeli govoriti drug preko drugega, plaz besed je dobesedno odnesel dremež daleč stran, tako da sem se vdal in izgubljeno pogledal, kaj se dogaja. Vsi so nekako čudno oživeli, gledali malo mene, malo strica, predvsem pa krilili z rokami, kot da bodo zdaj zdaj poleteli.

- Ja, kaj je? sem poskušal oceniti situacijo, toda nihče mi ni odgovoril in vendar vsi so mi nekaj prikimavali, kot da sem kdo ve kaj naredil. Pa nisem, samo zazehal sem na široko in ponovil vprašanje.

Edina, ki me je opazila, ki je prikimala na moje vprašanje in ki si mi je celo nasmehnila, je bila moja žena. V tistem trušču je nekaj rekla, morda Prav je tako, toda potreboval sem nekaj dodatnih trenutkov, da sem razumel, kaj in kako. Natančneje, kdo in s kom. Kdaj in kam. Stric Matjaž bo šel na izlet. Z mano. Torej, jaz ga bom peljal, sem razumel. In še: čez štirinajst dni, v Piran. Vsi so bili navdušeni, da sem bil tako hitro za. Lepo, so mi prikimavali, jaz pa sem se izmikal njihovim pogledom. Tako sem se za hip s pogledom ustavil na stricu, ki je bil kot vedno striček. Se je nasmehnil? Za vsak primer sem mu pokimal in se nasmehnil še jaz. Naj vidi, da sem s srcem pri stvari, sem pomislil.

Tudi takrat sem z zamudo spoznal, kaj ta stvar je: nekdo, najverjetneje Bojan, je predlagal, da bi lahko strica, zdaj ko je v penziji, peljali na kak izlet, Kristina je pristavila svoj ljubi Piran, teta Francka je pogledala mene, najmlajšega in dremajočega, Bojan je rekel svoje in tako se je rodilo potovanje s stricem.

Tisti večer me je žena po dolgih dneh lepo pogledala in mi rekla naslednje besede: Všeč mi je, da si bil takoj za, drugače vedno nekaj kompliciraš; zavzdihnil sem, ob takih besedah res nisem mogel komplicirati, malo me je sicer mikalo, ampak instinkt mi je pravil, da je bolje, da se nasmehnem. In sem se nasmehnil, pri sebi pa sklenil, da na družinskih kosilih ne bom nikoli več dremal, nikoli.

In tako kot se je moje potovanje s stricem nekako začelo brez mene, se je še nekaj časa nadaljevalo brez mene: Bojan je namreč določil datum izleta (po pla-

či, da si bosta kaj laže privoščila), meni je ostala zgolj skrb za banalne podrobnosti (za olje, svečke, bencin, zaboj ore), žena je na predvečer izleta pripravila sendviče (da bosta laže zdržala do Trojan), Gašper in Mihael sta cel večer spraševala Oči, kam gleš, kam gleš …

Kam grem? Danes seveda vem, kam sem takrat potoval, toda takrat pri najboljši volji nisem vedel, kam bom potoval. Otrokoma sem rekel, da greva s stričkom v Piran, na morje. To je bilo točno in vendar tudi ne. Otroka sta mogoče to nekako čutila, zato sta svoje vprašanje ponavljala in ponavljala, jaz pa sem postajal nervozen.

Še bolj nervozen sem bil v soboto zjutraj. Vstal sem zgodaj, nekaj malega pojedel, nato pa bil pred stričevo hišo malo po sedmi uri. In kdo me je tam čakal? Stric, s kovčkom, kot da gre na konec sveta, z žepno uro, ki jo je podedoval po očetu, oblečen v temno obleko, kot da gre na pogreb. In takoj je zatrmoglavil:

- Ne, ne, kovček ne bo v prtljažniku.

Ker se je na tem potovanju že zgodilo preveč stvari brez mene, sem poskušal rešiti svoj ugled, toda stric je vztrajal:

- Kovček bo na zadnjem sedežu in nič drugače.

Nič drugače? Nič drugače, sem se vdal po kratki tečnobi. Pametnejši popusti, sem si še verjetno rekel. Pozneje sem večkrat pomislil Še dobro, da takrat nisem preveč zatrmoglavil in da se pot ni drugače končala. Dandanes ne razmišljam več toliko, kaj bi moral reči in kaj narediti. Včasih se ti življenje samo zgodi, ti pa ga opazuješ, kot da si v filmu. In najino potovanje je imelo kar nekaj filmskih prizorov.

Še preden sva imela za sabo Hoče, je stric zavpil Ustavi! Seveda sem ustavil, čeprav nisem vedel, zakaj, seveda. Verjetno me je presenetila nenadna odločnost, ki sem jo zaslišal v stričevem glasu. In sem ustavil. Šele tedaj sem opazil, da sem ustavil zaradi štoparke, ki je stala ob cesti. Stric se je skobacal iz avta, ji odprl vrata, jaz pa nisem vedel, kaj bi s pogledom. Bila je mlada, lepa, privlačna, ja, seksi.

Rezko sem jo vprašal Kam, ona pa se je že pogovarjala s stricem. Kako danes ni več galantnih moških. Kako vsi mislijo samo na denar in seks. Pa kdo je tu nor, sem pomislil. Samo truplo ne bi pomislilo na seks ob taki punci, polni energije.

- Kam, sem ponovil vprašanje, odgovoril pa mi je stric: - Ti samo pelji, vse boš izvedel pravočasno.

Karmen, tako je bilo punci ime, si predstavljate, je govorila ves čas. O študiju slikarstva, risanju aktov, Črtomirju, dragi študentski sobi, Parizu, spet o Črtomirju, Gauguinu, stric ji je samo prikimaval, tu pa tam kaj rekel, mene pa kot da ni bilo. Dober sem bil samo zato, da sem parkiral pred gostilno na Trojanah, da sem kupil krofe (Ne pozabi na čokoladne! je zavpil za mano) in da sem uro pozneje nekako našel naslov, kjer je Karmen stanovala. Še enkrat se je obrnila, se nasmehnila, pomahala in nato izginila. Seveda so v avtu ostali njena energija, smeh, mljaskanje ob krofih (dva je pojedla, potem ji je dal še stric polovico svojega, in jo je tudi pojedla!), njeno večno presedanje, pa naprej pa nazaj, pa pretegovanje, vse to je ostalo v avtu, ko je že zdavnaj izginila v stari meščanski vili z grdim prizidkom. Sedel sem v avtu in buljil v praznino, ko me je zmotil stric:

- A ti v vsako luštno punco tako buljiš?

- V vsako, sem začel, nato pa sem se zdrznil in umolknil, previdno obrnil in začuda hitro odkril pot na Tržaško. Nekaj časa sem se držal, ker me je tako zalotil, pa tudi preklinjal sem v sebi:

- Kot guvernanta ga vodiš naokrog, on te pa zajebava. No, na srečo ni slišal mojih misli, v glavnem je molčal, samo vsake toliko je kako rekel:

- Življenje tako hitro teče … Tako hitro …

- Včasih imam občutek, kot da sploh nisem živel.

V glavnem sem mu prikimaval. Kaj pa naj bi? Naj bi mu jamral o svojem življenju. Kako sta ga spremenila dvojčka? Že to mi je bilo težko, da sem moral poslušati nekoga, ki sem ga vse življenje gledal kot odraslega, zdaj pa se mi nekaj izpoveduje. In zdaj naj jaz njemu še nekaj jamram. A je dedec ali ni? On pa je vsake toliko dodal kako jamro:

- Ko sem bil mlajši, se mi je zdelo, da bom večno živel …

- Veš, zdaj vem, da ne bom večno živel …

- To ni pošteno, veš …

In tako sva prišla v Piran: v zraku je še bil vonj po Karmen, prisežem, pa stričeve besede, da to ni pošteno, in moja neizrečena vprašanja o smislu življenja … Potem sva se skobacala iz avta, se pretegnila in globoko vdihnila morski zrak. Naenkrat je bilo vse drugače. Stric je – če lahko nekoliko pretiravam –, skoraj tekel ob obali do restavracije na robu zaliva, sam sem ga komaj dohajal in se spraševal, kje je do zdaj skrival to energijo in ali je celo familijo vlekel za nos. Pri restavraciji je šel naravnost na teraso, k mizi, najbliže morju, in se počil, kot da bo za zmerom ostal tam.

- To je življenje, je rekel. Sedel je in gledal morje, kot da ga prvič vidi. Nastavil se je soncu in se smeškal kot kak bebo. Ko sem ga tako gledal, se je moja nejevolja razkadila. Nato je prišel natakar, stric je naročil, potem sva cmokala, pila refošk, se nastavljala sončnim žarkom, pojedla tiramisu, jaz sem seveda plačal, on ni niti pomislil, pa čeprav je prodal zgornje stanovanje in je bil zelo verjetno poln denarja, nato sem naročil še kavo, on dvojno, nato je narava od mene zahtevala svoje.

Ko sem se vrnil, je na mojem mestu sedel moški stričevih let, celo podobno oblečen. Le njegov obraz je bil bolj zagorel, zguban, utrujen. Stric se je obrnil k meni in mi predstavil neznanca:

- Ibrahim Zulifkartopratović.

Neznanec se je rahlo dvignil, ponudil mi je roko, zamomljal sem svoj MakoGoa, nato ponovil tujčevo ime, češ, kdo za vraga pa si ti:

- Ibrahim Zzuulif …?

Stric se mi je nasmehnil in ponovil: - Ibrahim Zulifkartopratović.

Tujec je še enkrat prikimal, toda spet sem v hipu pozabil njegovo ime. Tujca to ni motilo, ponovno je samo prikimal. Tako smo nekaj časa sedeli, potem je stric poklical natakarja, naročil večerjo (menu je presenetljivo dobro obvladal, on, ki je redno jedel hemendegz in mesni doručak), nato pa prosil neznanca, naj nadaljuje svojo zgodbo.

Ibrahim ni bil dober pripovedovalec, tudi njegova slovenščina je bila bolj taka. Najprej je povedal, da v Sloveniji dela že dvajset let, da mu je žena umrla, – njegova slovenščina je bila res slaba, že zdavnaj bi se je lahko naučil, sem pomislil –, da so otroci v Italiji, da mu gre vse nekako narobe; da ne more dobiti pasoša (potnega lista, sem pomislil), da so mu poništili lično karto (uničili so mu torej osebno izkaznico, sem si prevedel in pomislil: kdo?), da je zdaj brez dokumentov, da mu je hudo, da bi rad videl svojo deco, da ima že vnuke … nekje pri Udine (pri Vidmu, sem zašepetal) …

Ibrahimova zgodba me ni zanimala. Spet sem preveč jedel, spet se me je loteval dremež in očitno sem pozabil nauk izpred štirinajstih dni. Zato nisem slišal strica, ko je rekel prvič; šele ko je nekoliko povzdignil glas in ponovil, sem dojel, kaj je rekel:

- Ibrahimu bova pomagala.

Nisem mogel verjeti svojim ušesom. Stric, ki je vedno bolj malo govoril, bo zdaj pomagal nekemu Bosancu. Stric, ki je težko odnesel smeti.

Moji kako, zakaj, ni mogoče, kdaj so bili odveč. Stric si je zapičil svoje v glavo, jaz sem sicer nekaj malega protestiral, Ibrahim je gledal strica lepo, jaz sem oba gledal grdo, sonce je zahajalo, toda sončni zahod me ni kaj prida ganil. Takrat je stric rekel nekako takole:

- Glej, sonce zahaja. Sonce zahaja. Mogoče je to zadnji sončni zahod, ki ga vidiš, ti pa se zmrduješ, kot da imaš polne hlače.

Nisem mogel verjeti svojim ušesom. Pa kaj je to? Šnelkurs njuejdža ali kaj? Toda stric je bil neomajen. Plačal je (!) račun za večerjo Ibrahima Zzzzzz …, nato pa se odločno napotil proti avtu.

- Ibrahim, samo malo vzdrži v prtljažniku, ti, miško, pa vozi hladno kot špricer, razumeš?

In tako sem oče dveh otrok, poročen, srednjih letih, diplomirani inženir gradbeništva, v kar dobri kondiciji (takrat sem še igral odbojko), član stranke NDSS, pretihotapil čez slovensko-italijansko mejo Bosanca po imenu Ibrahim in nekaj na Z. Takrat tega nisem mogel verjeti, danes se ob tem spominu vedno nasmehnem.

Ko sva Ibrahima odložila na trgu sredi mesta, ko se je nekaj minut objemal s stricem in ko nisem prav vedel, kam naj se dam, se je v meni seveda nabirala jeza. V hipu, ko je izginil za vogalom, je bruhnila na plano:

- A se ti sploh zavedaš, kaj sva naredila? Če bi naju ujeli, bi končala v arestu. Lahko bi končala v italijanskem arestu, se zavedaš? Še vedno naju lahko dobijo. Pa kakšen izlet je to, če končaš v arestu, sem lajnal svoje.

Stric me je poslušal, če me je poslušal, potem pa je, ko sem se že nekoliko zmatral, povedal svoje:

- Veš, življenje ni če, če, če. Življenje je in ima svoj konec, razumeš? In midva sva na izletu, na potovanju, razumeš, zato bova še malo potovala.

- Še malo potovala? Pretihotapila še kakega Jugovića? Kam bova potovala? H Karmen v Ljubljano, z njo v Pariz? Kam, kam še hočeš?

- V Cannes.

- Kam? V Cannes?

- V Cannes. Vedno sem si želel na francosko rivijero. Zdaj je tam že skoraj poletje. Vedno sem si vsaj malo želel videti sveta, razumeš? Pa ne tega običajnega sveta, razumeš?

Bolj malo sem razumel, toda bil sem tiho. To je verjetno bila sreča, kajti stric je nadaljeval, kot da bi bil moj molk sočutno prikimavanje:

- Veš, vem, da moram iti tja, s tabo ali sam, razumeš, ne morem kar tako …

Tu je pomolčal, meni pa se je počasi sredi noči začelo jasniti. Za vsak primer sem želel še enkrat preveriti:

- In koliko časa, koliko dni …

- Ni važno, koliko dni - je morda nekoliko nestrpno odgovoril, morda pa se mi je tako samo zdelo. Nato je nadaljeval: - Moram, razumeš?

Bil sem zaspan, utrujen, malo prej sem bil tečen kot pes, vendar sem vseeno razumel. Molče sem prikimal; sedla sva v avto in se v glavnem molče vozila skozi noč. Dlje kot sva se vozila, bolj čudno je vse postajalo. Jaz sem vozil in vsake toliko nekoliko prikimal, on je molče pripovedoval o sebi, svojem življenju, ljubeznih, ki to nikoli niso bile, o neizpolnjenih pričakovanjih. Ko je bil Monte Carlo za nama in se je že jasnilo, je morda v spanju, morda mrtvo utrujen, morda pa samo zakrinkan z masko neprespanosti pripovedoval o svojem samskem življenju, praznem življenju, nato pa je, že v polsnu, ponavljal Io voglio una donna, Io voglio una donna. Sam pri sebi nisem verjel, smejal sem se v sebi, češ, bil si marsikaj, bil si skrivni občudovalec rdečelase in zgovorne Karmen, tihotapec Jugovića, in zdaj boš še zvodnik, saj to je noro.

Bil je čudež, da sva prispela na cilj v enem kosu, bil je čudež, da sva našla sobo v mestu, polnem filmarjev. Še malo, pa boš verjel v čudeže, sem pomislil. Nočni pogovor sva nadaljevala ob večerji. V mislih sem preračunaval franke v tolarje, on pa se je muzal balonu, ki je reklamiral film z nabildanim junakom s cigaro. Poskušal sem se spomniti drobcev nočnega pogovora, on pa je lezel vase, kot da bi mu bilo nerodno. Takrat sem morda mislil, da je prav, da mu je nerodno. Danes ne mislim več tako. Toda tudi takrat očitno nisem ves čas mislil tako. Kajti v nekem hipu sva se pogovarjala o cigarah, potem sva naročila konjak (vsak je stal petdeset frankov!), potem sva se pogovarjala o Karmen, potem sem se jaz ugriznil v jezik, da nisem preveč govoril o svojem ljubezenskem življenju oziroma o tem, kaj je ostalo od njega po rojstvu dvojčkov, on pa je prešel od Karmen (ki mu je očitno nekako predstavljala

Španko), na Italijanke (Te so prav temperamentne, si mislim), nato na Japonke (Te so nekoliko čudne, teh bi me bilo strah, nekoč sem videl film, v katerem je ženska odrezala moškemu, no, saj veš kaj), nato na Kitajke (Te so pridne in delavne kot mravljice, toda ali … se je ustavil sredi vprašanja), nato sem naročil še en konjak in razvijal misel o Kitajkah, o vsakdanjih problemih, ki nas izčrpavajo počasi, da na koncu najdeš čas in energijo samo ob nedeljah, vendar stric ni razumel, o čem govorim. Poskušal sem mu pojasniti, vendar je bil z mislimi povsem drugje. Pa tak pogovor. Še enkrat je omenil Kitajke, potem Ukrajinke in Rusinje, ki da se za denar celo poročijo, pa Danke in Švedinje, ki so burile domišljijo njegove generacije v mladih letih, nato pa je – kot da bi mu bilo nerodno –, pričel šepetati o črnkah, o bohotnih ženskah s prsmi, s katerimi te lahko zadušijo, z boki, s katerimi te lahko zdrobijo, z belimi zobmi, s katerimi te lahko zgrizejo do neslutenega užitka.

Gledal sem strica, ki mu je še slovenščina delala težave, zdaj pa je razpredal sistematiko žensk, kot da bi celo življenje počel samo eno reč, namreč tisto. V sebi sem že bil nared, da odigram svojo naslednjo vlogo. Francoščine sicer nikoli nisem maral, toda zdaj se je deviza Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš, pokazala kot točna. Receptorju sem pomignil in zašepetal:

- Une femme, razumete? Seveda je razumel, iskal sem žensko, vendar to v Cannesu očitno ni bilo nič posebnega. Nato sem nadaljeval:

- Une femme noir. Ob dopolnjeni informaciji so se mu nekoliko zasvetile oči, sem imel občutek. Naenkrat nisem bil kar kak brezzveznež, ne, imel sem temno strast. Nisem spraševal po kateri koli ženski, ne, ampak po črnki.

Nato sem nadaljeval s svojo francoščino, nekoliko pa sem si pomagal še z rokami, ki sem ji nekoliko odmaknil od sebe, nato še malo, dlani pa so gledale proti meni. Grandes, sem nekajkrat ponovil, velike, velike.

Receptor je z vsako mojo željo postajal boljše volje. Nato sem se še enkrat potrudil, toda tokrat me ni najbolje razumel. Zato sem si pomagal s kazalcem: najprej sem pokazal na svoje zobe, nato pa vpisno knjigo, njene bele liste, pa spet na zobe.

Možak je zadovoljno prikimal, nato pa me vprašal, kdaj naj gospa pride. Vprašanja res nisem takoj razumel, toda ko je s kazalcem potrkal po moji zapestni uri, sem ga razumel, za vsak primer pa sem si še sam pomagal s kazalcem.

Moj sozarotnik je prikimal in mi pokimal v pozdrav, jaz pa sem neučakan stekel po stopnicah v drugo nadstropje, v sobo. Tam je stric preklapljal televizijske programe. Novica, da grem ven in da bo dobil obisk, ga pravzaprav ni začudila. Sedel je v naslanjaču in se smejal. Se je smejal pohotno? Veselo? Radovedno? Ali kot nekdo, ki ve, da se ne bo dalo prešteti vsega, kar se mu bo še zgodilo? Se je smejal podobno, kot ob prihodu v Piran? Bolj veselo? Vsekakor nisem preveč buljil vanj, pa tudi s svojim znanjem francoščine se nisem hvalil. Oblekel sem si pulover, vzel nekaj drobiža za telefon, spravil kreditno kartico previdno v hlačni žep, si še enkrat umil zobe in se poslovil.

Nasproti najinega hotela je bil podoben hotel, le da z restavracijo z vrtom v pritličju. Tja sem se namestil, naročil še en konjak in kradoma gledal levo in desno. Prišla je točno kot ura. In bila je prav takšna, kot sem jo opisal. Nisem mogel verjeti, da sem bil s svojo francoščino tako uspešen. Gledal sem jo, bohotno, kako je zavila v hotel. Nekaj hipov sem ji v mislih sledil po stopnicah, do vrat hotelske sobe, nato pa mi je bilo nerodno, da bi jo spremljal v mislih še naprej. Zato sem si najprej previdno ogledal ostale goste, nato sem razmišljal o minulem dnevu, dveh ter verjetno kmalu nato sladko zadremal.

Monsieur, sem slišal, monsieur, ki ni bil niti malo spoštljiv, in verjetno res nisem niti malo spominjal na gospoda. Omotičen sem pogledal na uro, nato pa se previdno odpravil v hotel. Moj zaveznik mi je zarotniško prikimal, tako da sem previdno nadaljeval pot v sobo. Ko sem se bližal, nisem vedel, kaj naj po treh urah odsotnosti pričakujem. Toda kar sem videl, me je presenetilo: stric je sedel na stolu ob postelji zbrano in odsotno, kot da me ni opazil. Nekako zbrano, naklonjeno, zamišljeno je gledal žensko, ki je ležala na postelji, mirno dihala in spokojno spala. Nekoliko mi je bilo nerodno gledati žensko, kako spi. Legel sem na posteljo in v polmraku nekaj časa gledal vzorce tapet na bližnjem zidu. Krivulje so se bližale in oddaljevale, se prepletale in razhajale.

Ko sem se zbudil, ženske ni bilo več v sobi, strica pa sem našel pri zajtrku. Rekel mi je, da bi bilo prav, da pokličem ženo, ostalo pa bo že sam pojasnil kdaj pozneje.

- Ostalo?

- Ostalo. Nekaj časa bom ostal še tukaj, ti pa se le vrni domov! Družino imaš in življenje.

Vedno sem imel občutek, da hitro razumem stvari, toda vse na tem potovanju s stricem mi je govorilo nasprotno. Začetek potovanja mi je nekdo določil, pa postanke in cilj, zdaj pa še pot nazaj. Tako sva še nekaj časa molčala. Jaz sem si mislil svoje, on pa mi je prikimaval, kot da bi mi morda želel sporočiti, naj ne bom tako dolgo tak bedak, kot je bil on. Ne vem, morda, še danes ugibam.

Ko sem poklical ženo, se je kar precej jezila. Kje sta? V Cannesu?! Potem sem vse obrnil nekako na šalo in rekel kot filmski junak na balonu:

- I'll be back. Vrnil se bom.

Šala ji ni bila všeč.

Vendar sem njeno slabo voljo dobro prenesel, bolje kot običajno. Morda sem se nasmehnil in pomislil, kaj bi šele bilo, če bi ji povedal, za kaj se je odločil stric Matjaž. Stric, ki se je na stara leta odločil, da ne bo več striček. In da ni prepozno za novo življenje.

Francek Mukič

Usodno razpotje

{…}

Na naslednji ples v vaški gostilni sta Rezika in njena mati zopet prišli. Jožef Gumilar se jima je pridružil. Sproščeno so se pogovarjali, tudi o veri. Bil je sicer veren, ampak kakor bi zdaj postajal kar pobožen, že kar bogaboječ. Reziki se je skušal približati tudi tako, da je izkazoval vse večjo versko vnemo in pač redno obiskoval maše, h katerim je hodila tudi Rezika.

Gumilarjev oče iz Porabja je bil katoliške, mati iz Prekmurja evangeličanske vere. Po priselitvi iz Amerike na Gornji Senik, ko v vasi še slišali niso o ekumenizmu, ampak so nekatoličane obkladali z *literánskimi odpadniki*, je mati znala stvari z vero vzorno urediti. Otroke je dala krstiti in birmati po katoliško. Tudi sama je redno zahajala v seniško katoliško cerkev. Vsake toliko pa se je podala *prejk tréj* bargáj, prejk tréj doláj v Gornje Petrovce, kjer se je lahko udeležila tudi skupne spovedi pri evangeličanskem bogoslužju. Takrat je obiskala tudi sorodnike.

Niti med drugo svetovno vojno, ko med Porabjem in Prekmurjem ni bilo meje, s tem ni bilo večjih težav. Prava nadloga pa se je začela po letu 1948, po »informbiroju«. Zagrizeno in zaslepljeno sovraštvo med Mad*žarsko in Jugoslavijo, polno kr*vavih incidentov na *gránici,* je neprodušno zaprlo tudi mejo. Nekoč povsem običajni stiki ne le med sosednjimi kraji na obeh straneh državne meje niso več bili možni.

Življenje pa je le nekako moralo teči naprej.

Čez nekaj mesecev so vaški godci spet godli v Cifrovi krčmi. Jožef Gumilar je bil na moč vznemirjen. Ne le zato, ker je bila v vasi zopet veselica, ampak ker je Rezika postala polnoletna. Mati ji je dovolila, da je lahko sama šla na ples. Jožef je bil sila ponosen, da je bil lahko sam z Reziko. Tudi dekle je bilo bolj sproščeno, ker matere ni bilo zraven. Veliko sta plesala, potem pa sedla v oddaljen kotiček. Napočil je čas, je pomislil, da Reziki preda darilo, ki ga je pripravil. Rezika ni mogla verjeti, da je res, bila je srečna. Tako lep slovenski molitvenik, kakršnega ni imel nihče v vasi! Jožefa je poljubila na lice, čeprav tega ni sprva nameravala.

Oba sta rahlo zardela in se vznemirjeno ozrla po dvorani, ampak nihče ju ni videl. Ljubeznivo sta se nasmehnila drug drugemu. Rezika je krčevito stiskala *šénk* v rokah. Usnjene platnice so bile kakor človeška koža. Rezika je božala čudovito darilo. Pobarvani robovi listov so bili rdeči kakor usta. Na sprednji platnici, na elegantni črni podlagi, je žarel velik zlat križ. Rezika je pričela hlastno listati po molitveniku z listi iz finega papirja, v kakršnega je oče zavijal tobak. Odprta knjiga, ki jo je krvavordeči bralni trak razpolovil in spodaj štrlel iz nje kot kakšen klicaj, je imela nešteto strani. Dekle se je začudilo, kako lahko ima toliko strani taka majhna knjižica. Jeja! Nekatera berila so tudi ilustrirana! Zamaknjeno je zrla v čudo. Njen molitvenik doma je imel platnice, kakor bi bile iz tankih vegastih deščic, listi v njem so bili raskavi kakor smirkov papir, črke okorne. Jožefa Gumilarja je prevzelo, kako se je dekle veselilo. Že res, da je moral kar nekaj časa nagovarjati svojega prijatelja, naj mu to darilo pretihotapi čez mejo. Zdaj mu ni bilo žal truda. Nejeverno je zmajeval z glavo, ko je videl, kako je Rezika tako očarana. Sprva se je zamisel tudi njemu, ne le *švercerju*, zdela nekoliko trapasta. Ljubljenemu dekletu molitvenik? Ne šal ne rokavice ne prstan ne nakit, ampak molitvena knjiga? Vendar je želel nekaj izvirnega …

Godci so zaigrali počasno romantično pesem. Rezika se še nikdar ni privila k fantu tako tesno kot sedaj med plesom. Tudi Jožef se je počutil obdarovanega. Skupaj v takem bož*an*skem zavetju še svoj živ dan nista bila.

Prijetni zvoki glasbe so jima drseli skozi ušesa v srce. V skrivnem temnem kotu je svetloba čisto splahnela med njunima telesoma, kar ju je še bolj zbližalo.

{…}

»Tretji dan naše izgnanske poti, bila je že trda noč, se je naša dolga kača klopotača sikajoče priplazila do postaje, na kateri je pisalo: Konjska pusta. - *'Mi smo priromali grejšniki vsi, Jezoši zraučimo naše srce …'* se mi je prislišala romarska pesem, ki sem jo slišal od naših porabskih romarjev pri Svetem vodnjaku v Vasváru. Ko smo razbrali, da napis na tabli ni v cirilici in spoz-

nali, da nas le ne bodo deportirali v Sibirijo, smo se neliko pomirili. A le za kratek čas. Na postaji ni bilo klančine. Kako neki bomo spravili z vagona naša konja? In drugi svoje živali, kobile, žrebce, telice in prašiče? A vagoni so povrgli le svoje človeške zarodke in nas na hitro izbruhali iz svojih razbeljenih maternic. Enako hitro je vlak lahkotno potegnil s postaje in odpeljal neznano kam vse živali, kmetijsko orodje in naprave, omare, kavče, kolesa, šivalne stroje in kar je bilo še takega, nujno potrebnega za spodobno življenje na novih 'domovih'.«

Ob železniškem nasipu so plapolali taborni ognji. Ob njih so ždeli furmani in s palicami čmerikasto drezali vanje, da so roji isker prasketaje švigali proti nebu. Vzdolž grbastega nasipa so se temnikali konjski vozovi kakor luske na kači velikanki. Kočijaži so kleli, ker da že ure in ure čakajo na tole kulaško drhal. Oboroženi stražarji na konjih so brezglavo dirjali sem ter tja. Tisti na beli kobili, najbrž je bil poveljnik, je robantil, naj si nihče ne drzne pobegniti, ker bodo vsakega drzneža ustrelili kakor garjavega psa. Tudi na koncu dolge kolone so slišali, kakšna usoda jih bo doletela, če bodo storili kaj nepremišljenega.

»Polna luna nad nami je bila nenavadno velika,« je Jožef nadaljeval. »Rdečkasta je delovala kot prikazen. - Biriči na konjih so pričeli grobo priganjati, naj ropotijo, ki nam je še preostala, zmečemo na vozove, ker bomo vsak čas krenili. Otroci in ženske, če si najdejo kaj prostora na drdralih, naj se namestijo na voz. Moški pa da so zato moški, da marširajo.«

Vpitje priganjačev se je mešalo z javkanjem mater z majhnimi otroki, ki so zateglo jokali. Skozi razgreti zrak je zacvrčal ukaz ‚Odhod'! Godrnjavi furmani so začeli glasno pokati z dolgimi biči. Švrki so večkrat zadeli tudi izčrpane deportirance ob vozovih. S povešenimi glavami so bili kot pogrebci, ki spremljajo na zadnji poti svojo ničevost, hudiči od zadaj pa jih ženejo v sam pekel.

»Takih pogrebnih vozov, ki so nas vlekli za seboj kot žive mrliče, je bilo na desetine. Pazniki so vsake toliko pridirjali na vrancih in se obregali ob nas, naj s svojim počasnim capljanjem ne oviramo kolone, saj da je pred nami še zelo dolga pot …«

{…}

Dragi Joška!

Tvoji dišeči šmarnici, ki si mi ju poslal, sem skrila v svoj molitvenik, ob božje skrivnosti. To knjigo sem dobila od matere, ko je umirala.

Cvetici sta osvežili tudi moj šepajoči spomin.

Koliko lepih solzic sva videla ob nabiranju gob v Dugoznožu in Vrajžem dolu! Cela cvetna polja! In kako so dišale! Večkrat si mi jih nabral za velik šopek. Nekoč pa si dodal še dve stebelci, ki sem ju vtaknila v slovenski molitvenik, ki sem ga dobila od Tebe kot eno najlepših daril v svojem življenju. Služili sta mi kot posebna znaka v molitvenih bukvah.

Še danes zardim, ko pomislim, kako sem Te takrat zaradi prelepega darila prvič poljubila na lice …

Neko nedeljo, ko sem šla k maši, Ti si bil že dlje časa v pregnanstvu, mi je politični veljak v vasi, nesramnež, kar iztrgal tvoj molitvenik in molek iz roke. Bil je tudi šef naših dveh trgovin in krčem ter zadružnega skladišča. Komunistični ognjevitež je zarohnel nad menoj, kaj neki da vlačim s sabo to ropotijo! In to v roki, kakor kmečka dekleta robčke, vsemu svetu na očeh!

»Od zdaj naprej ne bo več Bog prvi, ampak Partija! Razumeš?«

Molitvenika in rožnega venca mi ni vrnil, zaman sem ga prosila in rotila … Pustil me je sredi ceste, kjer sem butasto stala kakor z bankine premeščeni obcesti kamen … Tak je človek, ko pade iz koordinatnega sistema.

Privrele so mi solze v oči, ker me zaslepljenec ni oropal le moje globoke vere, ampak tudi najlepšega spomina, nečesa, kar me je vezalo nate … Še naprej sem hodila v cerkev. Če me bo vrgel iz službe, me bo pač vrgel, sem si mislila.

Čez nekaj let, kakor najbrž tudi sam veš, je bil nasilnež ustreljen. Graničarski častnik na konju ga je sredi belega dne, na sredi zelenega polja, poleg sta bila celo njegova žena in otrok, pokončal kot psa, ker da se ob drugih božjih zapovedi tudi devete ni držal.

{…}

Draga Rezika!

Sem pri bratu Viktorju v Monoštru. Dva dni mu bom pomagal pri preureditvi gospodarskega poslopja.

Veseli me, da moje zapoznele šmarnice hraniš na tako častitljivem mestu, kot je molitvenik.

V zvezi s praznikom novega kruha si se me spomnila …

Orali smo, sejali smo, želi smo, mlatili smo, mleli smo, kruha pa nismo imeli! … Ljudska demokracija nam je nabila tako visoko obvezno oddajo pridelkov, da smo ječali kakor galjoti.

Morali smo prositi druge ljudi za pomoč. Zaradi pomanjkanja denarja jih nismo mogli plačevati. Zato se jih je spodobilo vsaj obilno pogostiti. Tujci so pojedli naš kruh in pojedli naše meso …

Zato je mati za nas domače pekla kruh iz koruze in ovsa. Prvi je bil še za jesti, ampak tisti iz ovsa pa, kakor bi požiral posušene gosenice.

Tisti, ki Ti je iztrgal molitvenik in molek iz rok, je moral biti res od zlodeja. Kakor bi tudi hotel, da bi se midva čimbolj oddaljila drug od drugega. Našega Stvarnika je omalovaževal, Partijo pa koval v zvezde …

Prijatelj Feri Pusztay me je zadnjič spraševal, če smo lahko hodili k maši v taborišču. K maši? … Ha! … Zvona nismo slišali!

Ne da bi hodili v cerkev! … V treh letih in pol smo pozabili, kako donijo zvonovi. Najbližja, človeka vredna naselbina, mestece Balmazújváros, je bila oddaljena sedem kilometrov. Glas njihovih zvonov se ni slišal do nas. Še sreča, da glas Božji tem dlje.

V sosednjem taborišču, ki je bilo bliže obljudenemu kraju, so jo nekateri nekoč skrivaj pobrisali k polnočnici. Za kazen so morali več noči prebiti v temnici, kar so težko prenašale zlasti ženske z majhnimi otroki.

Bolj kot teme jih je bilo strah nadležnih podgan, ki so se obnašale kakor avoši. Kakor bi bile vedele, da smo brezpravni sužnji, s katerimi lahko počnejo, kar hočejo. Gnusobe so spečemu otroku načele ušesno mečico, nekega moškega pa ugriznile v nos.

Ogabna žival je deklici med spanjem plezala navzgor po notranjem delu stegna … Predstavljaj si, da je človek spal, in naenkrat začutil na svojem telesu podgano! Od strahu jo je odvrgel od sebe kakor aktivirano bombico! In kakšen preplah je naredila, ko je padla na koga od tristo spečih ljudi! … Bil je zaposlen celo podganar. Ne izučen pes, za uničevanje podgan, ampak človek.

Njegovo plačilo je bilo odvisno od tega, koliko podganjih repov je oddal delovodji.

Za brezbožnike, ki so tedaj vladali na Madžarskem, je bil Bog ravno tak sovražnik kakor kulaki ali Tito. Neka naivna duša je vprašala mrkega stražarja, ali je kje kakšen božji hram, kamor bi lahko hodili k maši. Srepogled orožnik je nejevoljno zamahnil z roko, kakor bi bil odganjal garjavega psa, in zarenčal, naj kar poklekne, zoprna bogomolka, tamle sredi puste in žebra svoje bedarije! …

Podivjala sta tudi avoša iz Debrecena, ki sta stikala po naši krami v ovčji staji, dokler so nas miličniki preštevali na zbirnem prostoru, kjer smo morali sedeti v prahu na tleh. Pod cunjami sta našla skrito leseno razpelo. S pištolama v rokah sta privihrala nad nas, eden od njiju pa je razpetké, križ jezno vrgel na tla in začel besno skakati po njem, dokler se telo Križanega ni zdrobilo.

Mi, kupi nesreče, ovce iz ovčje staje – odkar je orkan odpihnil skedenj, smo se preselili vanjo – smo od groze le debelo zijali …

Svoj prvi božič v taborišču sem preživel kakor Jezušček, v staji. On je bil v hlevu rojen, jaz pa prerojen. Tudi nas niso hoteli nikjer drugje prenočiti. Sveti Jožef in Marija, smo vzdihovali na sveto noč, pomagajta nam! Naj mi Bog ne jemlje za greh, ampak zavidali smo Jezušču v jaslih! Krave, ovce, osli, pastirji, kralji so drli v hlev občudovat in častit Odrešenika. Od svete prevzetosti so hitreje dihali in s toplo sapo ogrevali Dete Božje v plenicah, nas pa je zeblo kot pse … Morda še najmanj ob naši čudni polnočnici. Prevevalo nas je upanje, da nas bo Kristus, rojen na sveto noč, rešil naših grehov … In prej ko slej morda tudi našega trpljenja …

Jezus, kaj vse govorim! Stolpna ura cistercijanske cerkve ravnokar bije polnoč! To pa ni čas za očitek, ampak za počitek!

Želim Ti lahko noč in Ti pošiljam prisrčne pozdrave ter nestrpno pričakujem Tvoj odgovor!
Monošter, 28. (29.?) avgusta 1981
Joška

{…}

»Ko sva bila mlada, nisva mogla ostati skupaj. Zdaj, na stara leta, oba z družinama in otroki, vsak s svojim zakoncem, se obnašava tako, kakor se za naju morda ne bi več spodobilo …« je rekla Rezika, ko sta se spet objela. Prebudila sta se šele, ko je sobo že zagrnila tema. Rezika je nežno prijela Jožefa za ramo in mu napol za šalo, napol zares zašepetala, da jo je strah. Naglo se je bližal konec njunega strastnega srečanja … Ni hotel prižgati luči, da bi pogledal na uro. Tudi Rezika ne … Vedela sta, da se bosta morala ločiti. Kar lep čas sta molčala, potopljena v svoje misli, v svoje stiske, v svoje načrte, saj se bo pač treba kmalu odpraviti proti domu … Vsak proti svojemu … Vsak v drugo smer. Joška proti vzhodu, Rezika proti jugu … Konec bo lepih sanj …

Pri slastni večerji sta se še veliko pogovarjala. O burni preteklosti, o zapleteni sedanjosti in negotovi prihodnosti.

Ko sta se s taksijem peljala na železniško postajo v Sombotelu, sta bila dokaj redkobesedna. Govorila sta v glavnem le s pogledi, ki včasih lahko povedo veliko več kakor kopica besed.

Na vlak za Pécs so se zgrnili hiteči potniki, ki so prispeli iz šopronske in monoštrske smeri. Jožef je že stal na peronu, ko je Rezika spustila okno in milo gledala proti njemu s solzami v očeh. Mimo je prisopihal prometnik z železničarskim loparčkom v roki. Zeleni znak ju je kljub turobnemu vremenu navdajal s kančkom upanja. Kakor bi jima vsaj on dovoljeval, kar jima je bilo sicer prepovedano … Že dolgo dolgo vrsto let …

»Rezika!« je obotavljivo, s pretrganim glasom spregovoril Gumilar. *»Ne jokaj, ker se je končalo! Nasmehni se, ker se je zgodilo!«*

Tisti hip je rezko zapiskalo in lokomotiva je močno potegnila. Rezika se je nasmehnila, a so se ji solze v očeh zalesketale kakor dežne kapljice. Joška pa je mahal in mahal v slovo, besede so tako in tako zamrle, dokler ni dolga kača izginila za ostrim ovinkom proti jugu.

Ko je Jožef Gumilar izstopil na blatograjski železniški postaji, je domača pokrajina bila vsa zasnežena, prekrita z deviško belino. Vsenaokoli je bilo čisto kakor v duši pravkar krščenega dojenčka.

{…}

V nedeljo se je Jožef Gumilar napravil pražnje in odšel k maši nekolilo prej kakor ponavadi. Dolgo je bil v spovednici. Ko je prišel ven in molil pokoro, je nekako predolgo drgnil kolena na klečalniku. Na deski za oporo rok so ležale svete podobice, ki so bile na voljo vernikom kot bralna znamenja. Sredi enoličnega žebranja si je ogledoval slikice. Eno je potisnil med liste svojega molitvenika. Na koncu se je pokrižal in odšel na desno, moško stran cerkve, ter sedel v zadnjo klop.

Bilo je še četrt ure do pričetka maše. V cerkvi še ni bilo veliko ljudi, le spovedanci in tisti, ki so čakali na spoved. Jožef Gumilar je odprl svoje molitvene bukve tam, kamor je prejle vtakil podobico. Na njej je vsa zamaknjena klečala na tleh lepa ženska, nedaleč od nje pa je stal Jezus v slepeči bleščavi. Ženskin obraz je bil podoben Rezikinemu, le da je imela veliko daljše in razpuščene lase. Naslov podobice se je glasil: *Jezus se prikaže Mariji Magdaleni.*

Joška se je namuznil. Kdo neki mu je podtaknil ravno to podobico? Nekdanjo lahkoživko in prešuštnico, potem znamenito spokornico.

Marija Magdalena se je pričela plesaje spuščati po zraku, da so ji kar plapolali njeni dolgi razpuščeni lasje. Priletela je na klečalnik in tam počepnila, kakor bi se hotela skriti. Joška se je pokorno priklonil in pobiral onečaščeno svetnico s prašnega klečalnika. Pihnil je prah s podobice, jo obrisal ob praznični suknjič, zaprl v molitvenik in pustil svojo težko roko na njem.

Med spovedjo in pričetkom bogoslužja so se Gumilarju zgrinjale v spominu različne podobe iz življenja. Nenadoma pa so zadoneli vsi trije zvonovi in zabučale orgle na koru nad njim. Pričela se je nedeljska sveta maša. Jožef Gumilar se je v hipu zbral, se povsem predal molitvi in iskrenemu čaščenju Boga. Popolnoma je pozabil na zunanji svet. Ko je pricingljal mežnar, je urno posegel v žep. Nikoli ni skoparil z *ofrom*, ampak takrat je vrgel v pušičo kar dvojno vsoto. Kljub opravljeni spovedi ni šel k obhajilu kot ponavadi. Blagoslov ob koncu maše pa se ga je tem bolj dotaknil.

»Pojdite v miru,« je prizanesljivo zabrundal mašnik.

»Bogu hvala,« je zabučalo po cerkvi v en glas.

Jožef Gumilar se je po maši vračal domov olajšan in okrepljen v duši.

{…}

Kljub vsemu hudemu, kar jo je doletelo, pa je neka seniška interniranka, uboga reva, bila navdušena, da so ob razpustitvi taborišč dobili tri tisoč forintov od Jánosa Kádárja! S tem denarjem so si lahko potem kupili dve teleti. Tako so polagoma spet čisto iz nič začeli kmetovati. Po deportaciji so jih namreč oropali čisto vsega. Ker so imeli le enega konja in eno kravo, so že bili »veliki kulaki«. Tiste usodne noči so ju morali vpreči v voz in z njima odpeljati svojo borno kramo z griča Grbenjšček v vas. Vprego in z vsem na vozu so morali pustiti pri lesenem križu za župniščem.

Ko je temnozeleni vojaški tovornjak odhrumel z nesrečniki, je krava v enojnem jarmu pričela lizati križ in otožno mukala, in zazdelo se je, da je postalo za hip sram še Križanega … Konj v komatu pa je divje zarezgetal in pričel ritati ob križ, da ga je malone podrl … Še danes nihče ne ve, kam sta izginili ubogi živali.

Prav bogokleten prizor pa se je zgodil še doma, pred izgonom. Ko so v naglici naložili najnujnejše, je mati stopila v spalnico in snela s stene podobo sv. Marije in prisopla z njo v kuhinjo. Ko je to zagledal avoš, je ves zaripel zarohnel, priskočil k materi in ji iztrgal sliko iz roke.

»Kaj vam bo to?! …« se je drl. »Tega sploh ne boste potrebovali tam, kamor greste! …« je vihtel sveto podobo po zraku. »Tega nikoli več ne boste rabili!« in jo treščil na tla, da se je steklo raztreščilo na tisoč koščkov. Tudi okvir je razpadel. Mati je skoraj je omedlela, ko je videla, kako jo je, s solzo v očeh, gledala Marija Osem žalosti izpod avoševih škornjev …

Hčerka, tudi sama deportiranka kot štirinajstletno dekle, še danes trdi, da so bile podnice po njihovi vrnitvi iz taborišča vedno mokre na tistem mestu, kjer se je zgodilo bogoskrunstvo. Kakor da bi bil pod njimi kak vrelec. Ko je skrivnostna in neusahljiva mokrota načela ves lesen pod, so ga zamenjali – s keramičnimi ploščicami, da jih tla ne bi več spominjala na onečaščenje Matere Božje v njihovi kuhinji.

{…}

Zakonolom je greh. *»Če kdo prešuštvuje z ženo svojega bližnjega, naj bosta oba usmrčena, prešuštnik in prešuštnica.« Sveto pismo* je strogo; *Koran* tudi, ker ukazuje kamenjanje do smrti.

Jožef Gumilar je bil star malo čez petdeset, ko je zbolel na očeh, čeprav je okvara rumene pege sicer značilna za dosti poznejša leta. Njegovo ljubezen je vendar ugrabil István Lukács in jo poročil s pištolo v roki. Toda on, Jožef Gumilar, je bil edini moški na svetu, ki je ljubil Reziko Štajer od prvega dne in jo bo ljubil tudi do konca dni … se pravi, da je za nezvestobo do zakonite žene bil z bolnimi očmi kaznovan, milo rečeno, prestrogo.

A kaj za to! Jožef Gumilar je tudi to nadlogo pogumno prenašal. Glavno je, da le pritisne na svoj čudežni telefon, pa se že oglasi Rezika! Da se lahko pogovarjata in se veselita drug drugega, klepetata, razglabljata o marsičem ter se spominjata nekdanjih dni … Lahko starši odženejo revno kajžarsko

dekle z gruntarskimi vilami, lahko do ušes zaljubljenega fanta zaprejo v taborišče, lahko zaplenijo njuna ljubezenska pisma, lahko kdo dekle s pištolo prisili v nezaželen zakon, lahko zaljubljenca usoda odpihne v različne kraje madžarske puste, lahko jima strgajo korenine, lahko jima izrežejo materni jezik iz srca, lahko jima bolezen pošlje noč nad oči, lahko se od hudega krušita tudi njuni duši …

Zavedata se, da jima lahko prav vse to kdo odvzame, nič pa jima ne more vzeti tiste nevidne niti, ki ju resnično povezuje čez vse življenje.

Jožef Gumilar je neko noč spet imel čudne sanje. Bil je v spovednici, ampak srepogledega spovednika ni bilo tam. Le on sam je čakal na klečalniku za grešnike v spovednici. Pa si je rekel, nič hudega, če ni spovednika, saj je nad njim še eden, najvišji Spovednik.

Na koncu, ko bi moral, kot tolikokrat pred blatograjskim župnikom, zmoliti kesanje, se ga ni spomnil v madžaršči ni. Zato je pričel kar po domače.

»*Žau mi je iz cejloga srca za vse moje greje, ar sem z njimi dobroga Boga razžalo. Močno oblűbim, ka nemo več grejšo in grejšni prilik se bom ogibo. Prosim sveto odvezanje.*«

Od zgoraj je zagrmel glas.

»*Jas te odvežem od tvoji grejov v imeni Očé i Siná i Svetoga Dühá …*«

Na koru so zabučale orgle.

»*Amen.*«

Potem je pri praznem oltarju zacingljalo nešteto zvončkov kakor pred nekim posebnim obhajilom. Jožef Gumilar je pričel v svojih nenavadnih sanjah moliti, čisto sam in naglas, da je odmevalo v prazni cerkvi. Žebral je molitev, ki jo je za šalo priredil njegov prijatelj Feri Pusztay.

»*Gospod, nisem vreden, da prideš pod mojo streho, ampak reci le z besedo, naj se ne pokvari telefonska linija, in tvoj služabnik in tvoja služabnica bosta ozdravljena …*«

In Vsemogočni je prisluhnil njegovi čudni prošnji. Medkrajevna telefonska linija med Blatogradom in Harasztom je še vrsto let dobro delovala …

Kakor bi se mu sanjalo. Bilo je na sveti večer leta 2007 Jožef Gumilar je nejeverno strmel v zaslon televizijske postaje Duna Televízió, ko so napovedali, da bodo prenašali polnočnico iz ovčje staje na Konjski pusti. Bil je njegov že osemdeseti božič.

Na veliki madžarski pusti je bila trda tema. Po ozki, razdrapani poti se je Konjski pusti bližala vsaj deset kilometrov dolga žareča kolona avtomobilov. Kakor bi bil zgrmel Mojzesov ognjeni steber na nočno madžarsko Sibirijo. V močnem žarometu prvega vozila je v daljavi pričelo vstajati iz teme nekaj kot kakšna prikazen. Čez čas se je videlo, da je to že razpadajoča ovčja staja, kjer so živeli v pregnanstvu. Ko jo je obsvetljevalo vse več žarometov, se je staja počasi pričela dvigovati iz neskončne ravnine kot pustinjska katedrala.

V kotičku hleva sta drgetala in otožno bleketala dva jagnjeta dvojčka, skotena popoldne. V slami je bil pripravljen začasni oltar, pri katerem so darovali mašo štirje duhovniki. Namesto orgel se je slišalo mukanje krav in blejanje ovac. Skupina redovnikov je pela božične pesmi. V jaslih je ležalo Detece. Bil je hud mraz. Zeblo je celo v debele kožuhe ogrnjene pastirje s kučmami na glavah. Mašujoče duhovnike je zeblo še bolj, saj si niso smeli natakniti zimskih rokavic in nadeti toplih kap. Še najbolj so drgetali nekdanji taboriščniki, pa so bili zdaj toplo oblečeni, ne v bornih cunjah kot nekoč. Ledeni piš jim je bril ostarela lica in stiskal srca zaradi bolečih spominov. Kako sploh so lahko pred triinpetdesetimi leti preživeli toliko zim brez poštene strehe in vrat ter brez kurjave!? Zdaj so komaj zdržali v mrazu, dokler je potekala ta prav posebna polnočnica.

Na koncu je spregovoril tudi eden od somaševalcev, Péter Kertész, župnik iz Solymára, ki je bil spočet v tej štali. Zahvalil se je svojim staršem, ki so novorojenčka kljub nečloveškim razmeram sprejeli z veseljem in ga vzgajali s potrpežljivostjo in vero v Boga.

Jožef Gumilar je bil ganjen, ker se je spomnil, kakšne preizkušnje sta morala zaradi svojega dojenčka pretrpeti duhovnikova starša, saj ju je tudi sam poznal.

Že dolgo ni bil deležen take veličastne polnočnice. Zavoljo šibkega zdravja zadnja leta ni mogel več hoditi na sveto noč v cerkev, zato je preko televizije sledil obredu v spomin na Jezusovo rojstvo.

{…}

Nekoč je priletel na dvorišče kovran, krokar. Jožef Gumilar jih je že dopolnil enainosemdeset, ampak tako velikega krokarja še ni videl. Zlovešči črni ptič, o katerem pravijo, da je znanilec smrti, se je spustil na tla čisto blizu njega. Ko je jezno mahnil po njem s svojo ukrivljeno palico, je po nesreči udaril mačko. Živalica, sicer Gumilarjeva ljubljenka, je zacvilila, kakor bi jo živo drli iz kože, bliskovito je odskočila in krokarja prevrnila. Presenečeni ptič je prav grozno zakrakal ter besno kavsnil proti mački, ki pa je že čemela na vrtni ograji. Zaprhutal je in kruljavo odletel nekam proti staremu hrastu. Usedel se je na Gumilarjevo klopco. To pa ne, zaléga tatinska, zalezovalka človeških duš, se je razhudil Gumilar, moje klopce pa mi ne boš ponečedila in onečastila! Opiral se je na palico, ko je odkrevsal h klopi in spodil zlobnico. Sedel je, da se krokar ne bi premislil in spet priletel. Ko se je oziral naokoli, je opazil, da se lipica nekako suši. Napadla jo je neka drevesna bolezen. Čudno, da

tega doslej ni opazil. Na hrastiču še ni bilo posušenih vej.

Od takrat naprej je vsak dan večkrat šel na obisk k svoji bolni rastlini.

Ko je spet telefoniral Reziki, ji je potožil o tem, da je lipica zbolela. Rezika, ki se je sicer dobro počutila, pa je rekla, da so najbrž kriva škropiva proti komarjem. Tega strupa da občutljive lipe ne prenesejo. Nekoč so imeli tudi oni podobne težave s svojo lipo v Harasztu. K sreči je njihova »dvorna gospa« prebolela bolezen … Lahko pa bi, Joška dragi, vprašal kakega gozdarja …

Lipa je vse bolj hirala. Gozdar je dejal, da ji ni več mogoče pomagati. In res, čez nekaj mesecev se je lipica, čeprav je bila še mlada, komaj osemnajst let stara, posušila.

Zopet je priletel veliki krokar. Usedel se je na vrh posušenega drevesnega skeleta. Gumilar je zaman mahal s svojo ukrivljeno palico. Krokar se je s svojimi močnimi kremplji krčevito oklepal posušene lipove krošnje, kakor bi bilo drevo zdaj že za vedno njegov plen.

Tedaj je Jožefa Gumilarja obšla črna slutnja. Spomnil se je, kaj mu je pred leti govoril Ferenc Pusztay. Ko se bosta posušili drevesi, je rekel, ju bosta zapustili tudi njuni duši … Črni krokar je še vedno oblastniško čepel na vrhu. Ošabno se je oziral naokrog kakor da je krona na kraljevi glavi.

»Rezika! Uboga Rezika …!«

Lipici se je poznalo, da ji ni pomoči. Ko je žena Angela ozdravela in si tudi sama ogledala suho drevo, je dejala, da je zdaj pa že res čas, da posekajo ti dve grdi drevesi, ki da sta pravi spaki.

»Posekati ju? A ne vidiš, da hrastič še živi …?«

»Pa kaj potem,« je zmignila z rameni žena. »Gozdarji tudi v gozdu ne podirajo samo posušenih dreves.«

Ne, ne, je zmajeval z glavo Gumilar. A res ne vidi, kako sta drevesi zraščeni? Dejal je ženi, da se bo kaj kmalu tudi hrast posušil, ne bo več dolgo trajalo …. Potem naj dá posekati obe drevesi, saj ne bosta čutili nobene bolečine več …

Ves teden ni imel možnosti, da bi telefoniral Reziki. Žena je zbolela in je bila doma. Ko je ozdravela, je šla k popoldanski maši. Tedaj je Gumilar z nekim posebnim strahom v srcu sedel k mizici s telefonom. Pritisnil je na šesti gumb …

Tu-u-ut … Tu-u-ut … Tu-u-ut … Tu-u-ut …

Tut-tut-tut-tut-tut …

Odložil je. Že mesec dni ali celo več ni nihče dvignil slušalke. Rezika ne živi več, ga je obšla neizmerna žalost, hkrati pa tudi neskončna mirnost in sprijaznjenost z usodo.

»Napočil je torej tudi tvoj čas,« mu je prišepnil njegov šesti čut. »Uboga Rezika … Počivaj v miru!«

Potočil je dve tihi solzi. Eno zanjo, drugo zase.

»Kmalu bom prišel za teboj in tam bova spet srečna … Zlahka si bova našla lepi novi obleki, kot je dejal Feri Pusztay … Kmalu bo vse lepo, saj sva si obljubila, tudi prisegla sva si, resda bolj za šalo, da bova tam znova pričela in da bova tam zopet srečna …«

Čeprav je stari hrast, korenjak, še mogočno stal, je čez nekaj mesecev začel veneti tudi on. Košata krošnja se je pobesila.

Jožef Gumilar je umrl v triinosemdesetem letu.

Na pogrebu ni bilo veliko ljudi, saj je bil v Blatogradu prišlek, kakor je bil prišlek tudi na Konjski pusti. V rojstnem kraju, od koder je bil pred šestdesetimi leti pregnan, pa je bil prej ko ne tujec, saj ga tam skorajda nihče več ni poznal.

Od daleč sta na pogreb prišla Ferenc Pusztay in Miško Markovič. Tudi Rezika néni. Miško je prinesel velik venec iz samih belih nageljnov, ki jih ni bilo mogoče objeti z rokami. Med nageljni je dehtelo lipovo cvetje. Tudi Ferijev venec je bil nenavaden. Sredi rdečih nageljnov sta se stiskala dva srčasto oblikovana šopa belih šmarnic, ki so ju ovijale hrastove vejice. Njihovi želodi so se bleščali kot oledenele solze.

Iz obilnega semenja bosta čez čas, ko bo vdova Angela dala posekati obe posušeni drevesi, pognala lipica in hrastič in tihotni obiskovalci si bodo šepetali o čudesu na grobu neznanega pokojnika. Le Ferenc Pusztay in Miško Markovič bosta vedela, da je bil res pravi čudež.

(Odlomki iz romana *Vtrgnjene korenje* po pisateljevem izboru)

Nataša Kovačič

Prvič na ogled

Razstava Narodne galerije ob 550. rojstnem dnevu ljubljanske škofije

V jubilejnem letu, ko ljubljanska škofija praznuje 550-letnico svojega obstoja, je Narodna galerija pripravila manjšo razstavo. Tokratni projekt ne obsega samostojne predstavitve umetnin, temveč je bil praznik škofije povod za obogaten prikaz stalne zbirke slovenske umetnosti.

Razstava prikazuje trinajst umetnin, ki so povezane s škofijo oziroma krščanskim življenjem na Slovenskem. Med prikazanimi slikarskimi in kiparskimi deli jih je nekaj iz obstoječe stalne zbirke, nekaj pa jih je bilo prenesenih iz galerijskih depojev. Med njimi so tudi dela, ki še nikoli prej niso bila predstavljena in jih je sedaj mogoče videti prvič.

Začetek škofije sega v leto 1461 oziroma 1462, približno sočasne pa so umetnine, predstavljene v tako imenovani gotski sobi v razstavnih prostorih Narodne galerije. Tu je namreč z novodobno kopijo predstavljena gotska freska iz cerkve na Visokem pod Kureščkom s prizorom svetega Miklavža, ki rešuje tri mladeniče pred rabljevim mečem. Originalno poslikavo je leta 1443 izdelal koroški slikar iz Beljaka Janez Ljubljanski. Ta najpomembnejši predstavnik mehkega sloga, za katerega so značilne lepo tekoče linije in idealizirane figure, se je v Ljubljani naselil okoli leta 1440. Na Kranjskem je deloval kot »dvorni« slikar Auerspergov ter stiškega samostana, ki je vse do ustanovitve ljubljanske škofije igral pomembno vlogo na kulturnem, gospodarskem in duhovnem področju.

Hkrati z Janezom Ljubljanskim je sredi XV. stoletja delovala tako imenovana ljubljanska kiparska delavnica, katere začetki so domnevno povezani s tedanjo stolnico v Ljubljani. Predvideva se namreč, da se je delavnica ustalila v mestu zaradi večjega naročila kipov za okras srednjeveške stolnične cerkve. Za omenjeno delavnico so značilni kipi v kamnu, kar je prikazano tudi na razstavi. Freski Janeza Ljubljanskega namreč družbo delata *Mati božja z Detetom* iz Sevnice in *Sveti Jakob* iz Strahomera pri Igu. Slednji je celo ohranil polihromacijo, medtem ko je podoba Marije danes brez poslikave.

V nadaljevanju razstave je predstavljeno delo iz pozne gotike. To je sklepnik z upodobitvijo svetega Martina, razstavljeni predmet pa je v slovenski umetnosti pomemben zaradi atributa, saj je to najstarejša podoba škofa Martina z gosko. Svetega Martina so umetniki običajno prikazovali kot jezdeca, ki reže svoj plašč, da bi ga delil z beračem, vendar na razstavljenem sklepniku Martin nastopa kot škof, na njegovi desni pa je izklesan lik goske.

Dne 6. decembra 1461 je rimsko-nemški cesar Friderik III. ustanovil ljubljansko škofijo in ji ob tem podaril benediktinski samostan v Gornjem Gradu, dvorec v Goričanah in nekaj posesti v okolici Ljubljane. Gornji Grad je vse do jožefinskih reform konec XVIII. stoletja veljal za obča-

sno bivališče ljubljanskih škofov in tu je dal drugi ljubljanski škof Krištof Ravbar zgraditi kapelo svetega Andreja s škofovsko grobnico. Skoraj desetletje pred smrtjo je škof Ravbar pri kiparju Osbaltu Kitllu naročil nagrobnik iz belega marmorja, katerega cementni odlitek je predstavljen tudi na omenjeni razstavi. Nagrobnik velja za kakovostnejše delo renesančne dobe pri nas, prikazuje pa Krištofa Ravbarja v škofovskem oblačilu in s škofovskimi insignijami (prstan, križ na prsih, mitra in palica). Zanimivo pri tem delu je, da je Ravbar upodobljen, kot da leži in kot da stoji. Pod glavo ima namreč položeno blazino, ki priča o ležečem položaju, medtem ko podstavek pod nogami in način gubanja oblačil govorita o stoječi postavi škofa.

Natanko devet mesecev po cesarjevi ustanovitvi je novo škofijo 6. septembra 1462 potrdil Pij II., ki je še v času, preden je postal papež, obiskal naše kraje in bil nanje tudi precej navezan. Papež je določil ozemlje škofije in za stolnico proglasil cerkev svetega Nikolaja v Ljubljani. Takrat je bila to še srednjeveška stavba, v baroku pa so jo »zamenjali« z novo. Družba Akademija Operosorum, ki je bila gonilna sila pri gradnji in opremi cerkve, je v Ljubljano privabila italijanske umetnike. Leta 1703 je tako iz Lombardije prišel slikar Giulio Quaglio in se lotil poslikav v notranjščini stolnice. Iluzionistična poslikava, ki jo je izdelal za takratno leseno kupolo, se je ob izdelavi prave, današnje kupole ohranila le fragmentarno. Največji ohranjeni kos prikazuje *Marijino kronanje*, ki je bilo v sklopu priprav na jubilejno razstavo restavrirano in je tako po dolgem času zopet na ogled javnosti.

Stolnico na razstavi zastopata še dva reliefa, in sicer bronasta osnutka kiparja Mirsada Begića, ki je v spomin na prvi obisk papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji izdelal južna stolnična vrata.

Tretja pomembna lokacija ljubljanskih škofov je bil dvorec v Goričanah. Škof Ernest Amadej Attems ga je sredi XVIII. stoletja dal obnoviti, slikarsko okrasje pa naročil pri enem najpomembnejših baročnih slikarjev na našem ozemlju. Valentin Metzinger je notranjščino dvorca obdal s podobami svetega Frančiška Saleškega. V osrednjem galerijskem prostoru so tako predstavljene stropna ovalna slika in dve manjši sliki, od katerih ena prikazuje Frančiška Saleškega z Ivano Šantalsko, druga pa spovedovanje plemiča.

Iz galerijskih depojev sta bila za priložnost te razstave vzeta še dva škofovska portreta. Starejši je delo slikarja Matevža Langusa – avtorja današnje poslikave kupole v stolnici, ki je nasledila prej predstavljeno Quaglijevo fresko – in prikazuje škofa *Jerneja Vidmarja*, ki je izdelan kot tipičen bidermajerski portret, mlajše delo pa je nastalo pod čopičem impresionista Mateja Sternena. Podobo škofa *Antona Bonaventure Jegliča* je slikar izdelal po naročilu Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani ob njeni 40-letnici in je tako eden redkih primerov posvetnega naročila škofovskega portreta.

Razstava v Narodni galeriji skuša prikazati pomembne trenutke, kraje in ljudi, ki so oblikovali ljubljansko škofijo ter posledično gradili razvoj slovenske cerkvene in verske zgodovine. Razstava bo na ogled do konca oktobra 2012, ko se bo zaradi obnove Narodnega doma zaprla skupaj s stalno zbirko slovenske umetnosti.

France Pibernik

Na poti do Jožeta Udoviča

Zapisek ob stoletnici književnikovega rojstva

Ko sem se v jeseni 1949 znašel na slavistiki, je bil moj odnos do priznanih književnikov, razumljivo, precej vnesen, najbrž tudi zaradi tega, ker so literarni ustvarjalci v družbi takrat uživali izjemen sloves, in če se prav spominjam, je članstvo v Društvu slovenskih pisateljev pomenilo skoraj družben prestiž. Do tistikrat sem neposredno poznal le Toneta Seliškarja in Ivana Minattija, ki sta leto pred tem obiskala kranjsko gimnazijo in smo se pomenkovali na naših literarnih poskusih. Ko nas je skupina brucev po naključju, ne vem več katerega dne, zašla v prostore Društva slovenskih pisateljev na Wolfovi, smo poslušali debaterskega Antona Vodnika in pomenljivega Mateja Bora, izmed mladega rodu pa je bil tam najglasnejši Lojze Krakar. Njega sem potem srečeval v našem seminarju, kakor številne druge, tudi Ivana Skuška, Mitjo Mejaka, Ado Škerl pa Cirila Zlobca, Janeza Menarta in Kajetana Koviča, a to je bila čisto druga raven, saj so se šele poskušali z revijalnimi objavami.

Nekaj posebnega so bili pogovori z Alojzom Gradnikom v Medani in Ljubljani, naključna srečanja z Antonom Podbevškom in zgodnja obiska pri Edvardu Kocbeku. Pozneje, ko sem začel sodelovati v osrednjih revijah, se je književniški svet odprl, zlasti v času, ko sem bil član kakšnega uredniškega odbora, denimo časopisa Prostor in čas. Prav na sejah uredniškega odbora sem imel priložnost pobliže spoznavati nekatere zanimive osebnosti starejših generacij, poleg Janeza Gradišnika še Antona Slodnjaka, Lojzeta Udeta, Ignaca Koprivca, Lina Legišo, kdaj pa kdaj se je kakšne seje udeležil tudi Jože Udovič. Prihajal je ves urejen in pokončen, po navadi v elegantnem plašču in s klobukom na glavi. Kadar se je vključil v razpravo, je bil v svojih stališčih odločen.

Do osebnih stikov z njim nisem prišel, morda zaradi tega ne, ker je o kakšnih skupnih zadevah vedno posredoval Gradišnik in mi ni bilo treba k Udoviču. Med drugim mi je povedal tudi to, da je Udovič neformalni urednik poezije pri reviji, da pa ni hotel biti naveden v kolofonu. Vsekakor me je presenetila Udovičeva ocena moje pesnitve *September*, saj si je vzel čas in jo analiziral vsebinsko in oblikovno. Morda me je to nagnilo, da sem se v času, ko sem pripravljal cikel dopisovanj *Razmerja v sodobni slovenski poeziji*, obrnil tudi nanj. V pismu mi je obljubil prispevek, a ker je imel v tistem času prve resnejše težave z zdravjem, se je njegov odgovor kar odmikal, nazadnje pa je na Gradišnikovo posredovanje napisal imeniten pogled na lastno ustvarjanje. Ta zapis je toliko dragocenejši, ker je eden redkih, v katerem je, ob vsej svoji zadržanosti, nekaj povedal o sebi. Naključilo pa se je tudi to, da je njegov prispevek uvajal mojo knjigo *Med tradicijo in modernizmom* (Slovenska matica, 1978).

To, da je do Udoviča težko priti, sem največ zvedel od Gradišnika, ki se je z njim poznal iz študentovskih časov. Iz njegovega pripovedovanja sem počasi spoznaval Udovičev samosvoj, zelo poseben značaj, zlasti njegovo nedostopnost. Pesnikov širši svet se mi je odpiral šele pozneje, ko sem se loteval zbiranja gradiva za njegovo zbrano delo, marsikaj neposredno iz večletnih pogovorov z njegovo ženo Pepco v njunem stanovanju na Vrtači. Že pogled na dnevno sobo z izbrano knjižnico, kjer so bile na policah zvečine samo tuje izdaje znamenitih svetovnih avtorjev, in to v vseh mogočih izdajah, je zbujal občudovanje; pa

drobni predmeti na policah, lončene piščalke, kip angela, ki ga je v partizanih rešil iz neke porušene cerkve, in še zlasti slike v olju, dela Staneta Kregarja in Franceta Miheliča iz predvojnega časa.

Kakšne drobne zanimivosti so mi povedali Udovičevi ožji sorodniki, polsestri Marta Jeglič in Darinka Mišič, pa tudi njegovi znanci, denimo Drago Šega, ki je prvi urejal njegovo literarno zapuščino. Neizpodbitni so drobni podatki iz osebnih dokumentov in naključno ohranjenih pričevanj iz Cerknice in Loža.

A osrednji del Udovičeve osebnosti mi je razkrivala njegova zapuščina, ki sem jo pregledoval v njegovem delovnem kabinetu. Na desetine map, v njih na tisoče izpiskov iz tujih, v njegovem času težko dostopnih nemških, francoskih in angleških revij, prepisi posameznih pesmi pomembnih sodobnih tujih pesnikov, denimo Wystana H. Audna ali Dylana Thomasa. Zanimali sta ga esejistika, literarna teorija, v določenem obdobju ga je pritegnil Theodor Adorno, zaradi prevajanja je moral pridobiti veliko spremnega gradiva, in kdor pregleduje te številne tuje izdaje, liste in lističe, se lahko samo čudi, od kod je mogel pridobiti vse to.

Naslednja stopnja, ki po svoje pomaga do pesnikove osebne podobe, so njegova pisma, saj odkrivajo njegovo neposrednost v odnosu do sočloveka, do najbližjih, do prijateljev. Žal je velika večina uničena, a tista redka ohranjena, v katerih kaj pove o sebi, so pot v njegovo notranjost. Kako je bil iskriv in domiseln, dokazuje znamenito pismo Janezu Gradišniku 21. avgusta 1940, ki ga začenja z vso možno mladostno nonšalanco: »Dragi tip! Nisem si mislil, da bo Tvoja lenoba dobila tako moč nad Tvojo pedagoško naturo.«

Nekaj posebnega so pri raziskovanju Udovičeve osebnosti, njegovega značaja, odnosa do sveta in do najbližjih obsežni dnevniki za posamezna leta. Predstavljali so poseben del njegovih stalnih, tako rekoč vsakodnevnih delovnih opravil, saj jih je pisal zelo redno. Njihov začetek smemo postaviti v vojni čas in bi prvi taki zapiski utegnili nastati sredi hudih doživetij v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942-1943, vsekakor si je v partizanskem obdobju na Rogu zapisoval podrobnosti in nadaljeval ves povojni čas, vse do leta 1983. Kaj vse bi nam razodevali, ko bi se bili ohranili! A je večji del dnevnikov iz zgodnejših let že v času naraščajoče bolezni sam požgal, ostali del pa žena po njegovi smrti, a s to razliko, da je iz posameznih dnevnikov pred uničenjem izpisovala značilne, predvsem literarno zanimive odlomke, in sicer iz dnevnikov med letoma 1966 in 1982. Izšli so v redakciji Toneta Pavčka z naslovom *Zapisi v tišino* (1992). Čeprav gre samo za izpiske, ki morda niso vedno čisto avtentični, so dragoceno pričevanje o najglobljih osebnih doživetjih, tudi o obremenjujočih travmah, ki so ga spremljale od zgodnjega otroštva: takrat mu je sredi prve svetovne vojne umrla mama, oče je bil v vojski in njun otrok je ostal sirota med tujimi ljudmi. Iz tistih bridkih dni mu je še v pozna leta je ostalo tole: »Ponoči spet čudni prizori. Po dolgem času sem hodil spet po cerkniškem Taboru, videl sem sobo, kjer sem živel, videl zamegljeno mater, gledal sem jo in jokal. Nekaj me je tiščalo v prsih …« (*Dnevnik*, 2. junij 1980) Izredno kritičen je bil do socialistične oblasti in njenega politikatskega samodrštva, zlasti zaradi ravnanja s kulturo: »Praksa v kulturi je v bistvu stalinistična, le da je malo modificirana za naše razmere. Ničesar ne puste, česar ne kontrolirajo sami.« Iz tega svojega stališča je izpeljal razmislek, kako da je in zakaj da je kultura v tako močnem konfliktu z družbo, pravzaprav z vladajočo politično strukturo.

Bolj po naključju so bili najdeni avtentični dnevniki iz let 1971, 1973, 1974 in 1982 (2. del) in jih je javnosti posredovala prof. Marta Jeglič. V njih lahko, zdaj so objavljeni v *Zbranem delu*, peta knjiga, razbiramo Udovičevo dinamično vsakdanjost, njegov odnos do neposredne okolice, še posebej njegovo navezanost na rodno pokrajino, iz katere je izhajal. Tu so najbolj banalni opravki, kot je skrb za popravilo avtomobila, do čisto obrednih, ne samo njegovih rednih obiskov »pod oboki«, kot je poimenoval obiske nedeljskih maš, ampak tudi izredne pozornosti do najbližjih; teh ob osebnih praznovanjih in ob velikih cerkvenih praznikih ni le obiskoval, ampak jih je tudi obdaroval. Pa njegov odnos do ubogih, invalidnih, zavrženih. Od vseh svojih nagrad je iz svojega človeškega občutka polovico razdal med najbolj potrebne, zlasti med otroke.

Skozi vse to sem spoznaval Udovičevo osebnost, njegov izjemen značaj, ki se je izkazoval v vsakdanjih dejanjih in velikih odločitvah. Čas, v katerem je živel, ga je izpostavljal najhujšim preizkušnjam, a ga je živel odprto, svobodno opredeljen. Vse to sem vedno občudoval in sem hvaležen okoliščinam, da sem se lahko leta in leta ukvarjal s tako izjemnim ustvarjalcem.

Luigi Michieletto

Izbral je svobodo

Ob stoti obletnici Karla Vladimirja Truhlarja

Prvikrat sem se srečal s prof. Truhlarjem 17. maja 1976 na Opčinah na domu Alojza Rebula. Moja želja, da bi se sestal s to osebnostjo, je bila velika že kako leto, a so naju najine osebne obveznosti vedno prisilile, da sva srečanje odložila. Tedaj pa se mi je priložnost ponudila na doseg roke: vedel sem, da je bil tisti dan Truhlar v Trstu na posvetovanju o osebnosti in delu Ivana Cankarja. Jaz sem v tistem času že prevedel v italijanščino V dnevih šumi Ocean, a sem imel to bolj za različico prevoda kot za prevod. Zato sem se želel srečati z avtorjem, da bi ga poprosil za pojasnitve pri nekaterih mestih izvirnega besedila tega dela. Nisem hotel pustiti, da bi mi ušla imenitna priložnost, ki se mi je ponujala. Na Opčine me je spremljal prof. Jevnikar, ker si je tudi on želel srečati se s Truhlarjem.

…

Prof. Rebula naju je mirno peljal v tihotno sobico, kamor je čez nekaj minut vstopil p. Truhlar: eleganten gospod v suknjiču in s kravato, imeniten in zadržan. Njegove temnosive oči so se zdele, kot da raziskujejo stvarnost, da bi odkrile skrivnost. Zdel se je živo poosebljenje notranjega ravnovesja. Prof. Jevnikar je ob tisti priložnosti zelo malo govoril: raje je poslušal. Takoj me je presenetila velika pozornost in največja spoštljvost, s kakršnima sta »Tržačana« razpravljala z »Rimljanom«, znamenje, da sta ga imela za živo »auctoritas«. Nobene prisrčnosti, nobene čustvenosti. In ob prvem vtisu sem se počutil v globoki zadregi.

…

Spokojnost notri v sobi je bila popolna. Sedeli smo ob kvadratasti mizici: Jevnikar nasproti mene, Truhlar na moji levi nasproti Rebule. Ob stenah so bile v omračenosti knjige. Nasproti svetlemu in jasnemu Truhlarjevemu pogledu je bilo prostrano okno, ki je gledalo navzdol po bregu, kjer je vigred v vsej svoji veljavi razdajala značilno življenjsko silo in si puščala, da jo je preplavljala sončna gorkota. Rebula se je takoj postavil v ospredje pri vsakem utemeljevanju in vsakem razpravljanju. Jevnikar je poslušal potrpežljivo in predano. Jaz sem v sebi premišljal najbolj naklonjene besede ob posameznih vprašanjih v pričakovanju, da jih bom razodel svojemu sobesedniku. Živahni in razgibani Rebula je stalno držal vajeti razpravljanja: izbiral je snov, jo izpostavil, jo vodil vedno bolj neizprosno in rezko. Zdelo se je, kot da spregleduje oba ob strani in priklenjuje nasproti sebe edinega, ki ga je imel za sogovornika. In le kadar mu je zastavil vprašanje, se je njegova dialektika upočasnila, da je potem čez kako minuto doživela novo pospešitev. Rebula se je izkazal pripravljenega v najmanjših podrobnostih, rezkega, neizprosnega. Nekoliko je odnehal samo, kadar je Truhlarju zastavil vprašanje.

…

Rebulovski zagretosti je bila protiutež zanesljivost, zgoščena v Truhlarju, ki se ni nikoli niti najmanj pustil vznemiriti ob pomislekih, kakršne mu jih je izpostavljal kolega. Očitno je bil eden osredotočen na določen zgodovinski čas, drugi pa na eshatološko razsežnost. Truhlarjevi odgovori v redkih premorih, ki so mu bili podeljeni, so bili kratki in natančni, jasni in »koncentrirani.«

…

Spominjam se, da sem drugič – še vedno v prvih petnajstih dneh julija 1976 – šel tja[1] z Božom Zuanello in nekaj njegovimi prijatelji iz Benečije. Tam sta dva prileta Truhlarjeva sobrata potrdila, da je odpotoval in da je »na počitnicah« v Gornjem Poadižju. Poletni popoldan je bil sijoč in zelo vroč. Mi smo bili goloroki in naša obleka je bila v nasprotju s tisto, ki sta jo nosila naša sogovornika, oba v poznih letih, po videzu nekoliko neokretna, čeprav pozorna, dovzetna in kar najbolj bistruomna. Eden je bil zelo zgovoren, medtem ko se je drugi, nekoliko molčeč, omejil na poslušanje ter tu in tam pritrjeval. Oba sta bila oblečena v temno, precej zanemarjeno oblačilo. Vendar je imel prvi suknjič, nesorazmeren s svojo velikostjo, njegove roke se skoraj niso uspele prikazati iz rokavov, drugi pa je imel bolj zimsko kot letno oblačilo. To naše srečanje se je zavleklo dolgo v poletni popoldan. Jezuita sta bila zelo prisrčna in sta omalovaževala zadeve 18. maja zvečer na goriškem mejnem prehodu, kakor da se ne bi nič zgodilo. Podčrtala sta, da ima p. Truhlar »številne prijatelje« in da je zdaj v počitnicah gost pri njih. Ob tej priložnosti se je govorilo ves čas in samo slovensko. Namen našega obiska tistega kraja mi je zbledel iz spomina in vajeti pogovora s hišnima gospodarjema so bile v rokah Boža Zuanella. In, očitno, razlog za pogovor, kot se je zastavil, ni mogel biti drugega kot »župnija«. Mi »Italijani« smo večinoma poslušali. V določenem trenutku me je eden naših gostiteljev – ki je presodil, da se ne zanimam dosti za snov pogovora – vprašal, ko me je skušal zaplesti v pomenek, kje je moja »župnija«. To je v delu navzočih zbudilo zgib vedrine in nesporazum je bil ta-

1 V Dravlje

koj pojasnjen: jezuita sta nas v svoji vnemi zamenjala za skupinico mladih slovenskih duhovnikov neposredno po prehodu državne meje; kdo ve, nemara celo bivših Truhlarjevih slušateljev, ki so ga na poti mimo želeli pozdraviti. Nista nam vedela povedati, kdaj bi se lahko p. Truhlar vrnil s svojih »gornjepoadiških počitnic«. Mi smo ob koncu z zahvalo za prisrčnost obljubili, da se vrnemo na ta kraj, da se srečamo s »profesorjem«.

V mesecih, ki so takoj nato sledili v pomladi/poletju leta 1976, je javnost, ki se je zanimala za Truhlarjevo osebnost in delo, doživela razočaranje. Ob navdušenju za njegovo dejavnost v zvezi z literarno kritiko je sledila hladna prha na mejnem prehodu, 18. maja na državni meji, ko je posredno zaradi vznemirjenja med nasprotniki jugoslovanskega režima sledil odvzem potnega lista, da bi utišali hrup zaradi politične napake, po pomirjujočih novicah draveljskih sobratov pa je sledila ne-vrnitev, ki je razkrila vso grenkobo resničnosti. Proti koncu poletja so pa stvari postale jasne: z izbiro prostovoljnega izgnanstva si je prof. Truhlar izbral svobodo misli in izražanja. Ne bi se več nadaljevala presenečenja, kajti molk, oblazinjen s pozabo, bi lahko bil stanje, primerno za vse, za kvietizem, ki bi mu bili vdani predstavniki krajevne duhovščine, in za pretirano občutljivost političnih oblasti. Izjeme in bodice nikoli ne manjkajo, ampak sčasoma sta tudi upornost p. Lojzeta Bratina in eksplozivna vulkanskost Alojza Rebula končali z zgoščevanjem amorfne uniformnosti »zagonetke« ki je prav hitro presegla okvire »zarote molka«, da bi kaznovala motečo osebnost.

Zadnjikrat sem se srečal s p. Truhlarjem v Longomosu popoldne, 28. decembra 1976. Bil je dan, preden je sprejel obisk skupine goriških prijateljev, med njimi Oskarja Simčiča, »svojega zadnjega doktoranda na Gregoriani.«

Osemindvajsetega decembra 1976 je bil v severni Italiji prelep dan. Zrak je bil hladen in kristalen, medtem ko je sonce z neba brez oblakov izlivalo vedrino in veselje. Bil je eden tistih dni, ko ozračje že samo po sebi zapoveduje veselje do dela.

…

Avtobus je prispel v senčnat predel, obdan z visokimi iglavci: na dogovorjeni postaji je točen čakajoč stal p. Truhlar. Bil je on, a zdel se je nekdo drug. Ni bil več tisti elegantni in resni gospod, ki sem ga poznal z Opčin. Bil je nasmejan in dobrovoljen, stlačen v svojo ponošeno črno opravo: baskovka, obalten plašč, povaljane hlačnice, pošvedrani težki čevlji in neločljivi črni šal, ki mu je varoval grlo pred »kroničnim bronhitisom.«

Takoj se je o vožnji zgovorno pozanimal z običajnimi vljudnostnimi stavki, ki so služili, da se je predrl led med nekoliko oddaljenima znancema. Svet pod najinimi nogami je bil neraven: na določenih mestih je bilo treba biti pazljiv, da ne bi zdrsnila, ko sva stopala po zaledenelem kamenju. V obsežnih senčnatih predelih sem občutil hlad. V pogovoru sem se omejil na kratke stavke. Pot med postajo in župniščem je bila kratka. Stopal sem na njegovi levi. V določenem trenutku se je starec na mah ustavil. Pravim »starec«, kajti p. Truhlar se mi je v Longomosu, kljub temu, da je minilo komaj šest mesecev od najinega srečanja na Opčinah, zazdel postaran. Vtis, ki ga nisem zaznal na Rebulovem domu. Sončni žarki so prenikali skozi veje smrek in jelk ter se razporejali v svetlikajoče se pramene, ki so po senčnem in od zmrzali otrdelem svetu tvorili prepletajoče se pege svetlobe. Moj sogovornik je ob pogledu navzgor osupel obstal: nasmehnil se je »pri sebi« z otroškim začudenjem na obrazu. Zmeden nisem vedel, kaj naj si mislim, niti nisem tvegal, da bi pretrgal njegovo očaranost. Toda takoj, kakor da se ne bi nič zgodilo, je ponovno krenil po najini poti in govoril o pokrajini, ne brez omembe obpotnih geoloških, krajinskih in zgodovinskih značilnosti. Ko sva prečkala neko stezo, sva dospela do župnišča. Hiša je bila prazna ali se je v tihoti svojega vrtička taka zdela.

Soba p. Truhlarja je bila v prvem nadstropju; tja se je prišlo po polmračnem stopnišču z velikimi temnimi podobami neznanih oseb po zidu, označenimi s tevtonskimi križi. Soba je bila prostorna, špartanska in urejena. Na zidu nasproti postelje so bili mizica, pisalna miza in stola.

Na polički mizice je bilo nekaj knjig, na pisalni mizi pa so bili pisalni stroj, med njegovima valjema delno potipkan list in pisarniške potrebščine. Vhodna vrata so bila nasproti razsežnega okna, ki je okvirjalo smaragdni travnik nasprotnega brega, osvetljenega z zlatim soncem zatona.

…

Ob koncu »sprehoda« sva ponovno stopila v župnišče, ki se je zdelo nenaseljeno. In tukaj se je ponovno razgovoril o sebi. Bil je ves zavzet z žarom svojih pripovedi, sam pa sem ga očaran poslušal, pozabil na uro in spregledal domače navade tega doma. V določenem trenutku sva se zdrznila ob nenadnem in močnem zvoku zvonca v notranjosti župnišča. Zdi se mi, da je bila ura 18›30. Zdramil sem se kot iz sna in se zavedel, da sva bila v sobi skoraj v popolni temi. P. Truhlar se je znenada zmedel. Prenehal je s svojimi pripovedmi in se spomnil na obljubo, da bova večerjala skupaj, ni pa o tem obvestil kuharice. Tisti notranji zvonec je bil namreč znamenje, da je večerja na mizi. Tako sem se moral v naglici posloviti z obljubo, da se bova še videla in da ga bom obveščal o svojih prevajalskih podvigih.

Žal so se stvari odvijale drugače. Devetindvajsetega decembra sem prispel domov, komaj malo preden je začelo obilno snežiti. Dopoldne, 5. januarja, me je dosegel nepričakovani telefonski klic Marije Češčut, ki me je obvestila o profesorjevi nenadni smrti. Devetega januarja mi je iz Trsta telefoniral prof. Jevnikar ter me z ozirom na vremenske pogoje in stanje na cestah prepričal, da se naslednji dan nisem odpravil na pogreb v Ljubljano. Moje osebno razmerje s človekom, ki me je kratke ure imel za »prijatelja«, se je končalo.

…

(Odlomki iz dela *Kritične opombe o poeziji v zbirki* V dnevih šumi Ocean)

Poslovenil **Hrabroslav Lokošek**

Smiljan Trobiš

O pisanju

Izkustvo in pesem

Sprejet
v razmerja časov
v razplet svetov zorim

Uvod

Gotovo poezija izhaja iz globoke notranje potrebe, da bi se izpovedali in da bi povedali, kaj nam leži na srcu, torej svoja čustva prenesli na papir in se tako olajšali. Ko kdo v pogovoru reče: Kako naj povem … hoče povedati nekaj, kar je pravzaprav neizrekljivo, kar čuti samo on in kar bi rad delil z drugimi. Poezija ima neštete svobodne možnosti izražanja; če hočemo izpovedati sebe, je list papirja neskončna svoboda.

Poznamo tudi poezijo v širšem smislu besede. Opazimo jo lahko pri zrenju narave, umetnin, doživljanju lepih medčloveških odnosov, lepih čustev … Poezija je navsezadnje vse, kar nas obdaja, živimo v njej in z njo. To nas napeljuje, da bi zapisali ali povedali, česar je polno naše srce. Človekova duša ni zaprt notranji svet, nujno se mora odpreti in se darovati drugim in drugačnemu od sebe.

Izpovednost besed

Pišoči naj bi s čim manj besedami povedal čim več. Lep primer za tako ekonomiko besed so haikuji. V treh vrsticah se da povedati toliko, kot če bi napisali roman. V današnjem tempu življenja imamo manj časa za branje, kot so ga imeli včasih. Duša pa je potrebna duhovne hrane in včasih je dovolj, da preberemo en haiku in že ta v nas pusti duha resnice, ki brez njega ne moremo živeti. Srce prepoznava samo eno vrsto hrane zase: dobroto, ljubezen in poezijo. Naša srca pa so lačna resnice, vere, upanja in ljubezni. Trgovski centri ne morejo napolniti duše.

Zvočnost pesmi

Poezija, ki jo začutimo v sebi, je sama po sebi lepa. Ko se zaguga duša, ko zagledamo svet skozi prizmo, ki zamakne realnost v naše budne sanje, nam je lepo. To doživimo v trenutkih kakršnekoli oblike ljubezni. In zapis tega naj bi bil lep, kot so takrat naši občutki. Tudi ko trpimo, lahko tako globoko doživimo presežni smisel svojega trpljenja, da kljub bolečini v nas kraljujeta poezija in ljubezen.

Ritmičnost pesmi

Heraklitovega izreka: Panta rhei ne prevajajo več: vse teče, ampak tudi: vse je ritem. V naravi gre vse ritmično in tudi lepota pesmi je podvržena vsem zakonom narave, nadnarave in lepote v širšem smislu besede.

Naš govor je že sam po sebi ritmičen. Še celo naše asociativno mišljenje gre nekako v lepem ritmu. So pesniki, ki sem jim ni treba mnogo truditi, da bi pisali v lepem ritmu, ker imajo ta ritem že prirojen in v ustvarjalnem procesu nastaja pesem ritmično že sama po sebi. Teoretiki govorijo o stopicah. Izmenjavajo se poudarjeni in nepoudarjeni zlogi, včasih po dva skupaj, in ritem je tu. Mnogi pa moramo napisano pesem še urediti v ritem. Besede, ki hočejo izraziti vsebino pesmi, niso vedno v ritmu in za to poskrbimo pozneje. Morda tako, da osnutek pesmi beremo na glas, in tako opazimo, kdaj smo iz ritma.

Zadnji verz lahko pride iz ritma in s tem podkrepi pesnikovo misel, da lahko lepota umije zastrto in motno oko. Kaj bi dali, da bi lahko spet videli svet s čistimi očmi, tako čistimi, kot jih imajo otroci. Naše napake so nam zamazale oči. Spremenjeni ritem zadnjega verza govori o disonancah v nas in nas obenem nagovarja k harmoniji.

Moč simbola

Ne le metaforika, zamiki, nakazovanje, kombiniranje nasprotnih besed, puščanje praznega prostora, tudi simbol povečuje svobodo umetnika, da se lahko izrazi. Beseda je meso simbola, njen polo-

žaj v pesmi je sled duha, ki jo posveča. Ko s simbolom izrazimo svojo notranjo resnico, nas bralec razume, nekoliko po svoje sicer, a učinek je dosežen. Če pesnik reče, da je v njem vihar, bo vsak razumel to stanje, saj ga je že vsak izkusil. Vzgib ustvarjalnega dejanja

Ko pišoči začne pisati, preide v nov, svoj notranji svet. Zunanje okoliščine so pomembne samo do te mere, da ga v njegovi ekstazi ne motijo. In ko se umiri in sladko poglobi vase, začuti, kakšno je stanje njegove duše, prisluhne si in zapiše svojo notranjo resnico. Pri zapisovanju mora biti objektiven v subjektivnem. Tehtno mora zapisovati resnico svoje duše, s pretehtavanjem, ali ni zašel v plitke vode, lastno všečnost ali prazne besede zaradi besed. Če so silnice pravega duha z njim, se lahko pesem zapiše v obliki stopnjevanja in ne samo pripovedovanja. Sam opis stanja duše ni dovolj. Morda je to pomembno za pesnika samega, pesem pa ne bo dosegla ravni umetnine. Voditi ga mora roka, ki ni njegova, niti ni iz njega, ampak prihaja od zunaj, kot čudežna pomoč, in ta mu da krila, ko piše. Morda bi temu vodstvu lahko rekli sila ali moč duha, navdih ali zanos, ni važno. Važno je, da je v procesu pisanja ta čudežna roka z njim. Ko roka potegne pišočega za sabo, mora postati strogo selektiven. Ves čas se mu bodo vsiljevale misli in besede, ki niso od duha te roke.

O čem pisati

Razmišljujoč človek lahko v tem prepestrem svetu najde toliko snovi za pisanje, da njena količina presega njegove zmožnosti notranje predelave. Toda o vsaki stvari se da povedati več z malo besedami in manj z več besedami. Včasih občudujemo ljudi, ki znajo na primer z dvema besedama zajeti bistvo kakega dogodka, stvari ali umetnine.

Ustvarjalec najlaže piše o tistem, kar se ga dotakne. Človek ima v sebi sito, ki odstranjuje nepomembne vtise iz okolja, saj vsega ne bi mogel nositi. Vedno pa je v življenju kaj takega, kar sede globoko v dušo, pravimo, da se je dotakne. Tisto potem postane del vsebine nas samih, o tistem razmišljamo in čutimo, da nas je obogatilo.

Izkušeni ustvarjalci pišejo o tistem, kar se jih je dotaknilo. V velikem hrupu velemesta lahko rahla sapica, ki premakne nekaj las, bolj zazveni v duši kot vsi napisi, arhitektura, ljudje in avtomobili. Tista sapica je bila nekaj poetičnega v šumu vsakdana. In kaj je lepše, kot to sapico vzeti v dlani, jo ljubkovati in o njej napisati pesem?

Prispodobe – podobe duha

Znamenja so naravne, materialne stvari, ki pomenijo nekaj duhovnega. Na primer rdeča vrtnica pomeni ljubezen. Tako pesniki uporabljamo znamenja, simbole in prispodobe, da z njimi lahko izrazimo neizrazljivo samo s pojmi. V poeziji imamo celo bogastvo možnosti, da izrazimo svoje notranje stanje s podobami iz narave. Kar je v naravi, je tudi v nas. Kar pa je v nas, je tudi v naravi. Morda bi lahko svoje mučno razpoloženje prikazali s pesmijo o nevihti, kot jo je narisal Diego Velásquez na sliki z naslovom *Pred nevihto*.

Najboljše pesmi nimajo le prispodob, ampak so kombinirane s pojmovnim izrazom. Saj prispodobe res mnogo povedo in so najboljši način podajanja snovi, ker jih bralec lahko doživi po svoje. Toda če so v pesmi same prispodobe, se nekako izpraznijo in pesniki, ki se k njim preveč zatekajo, težko dosežejo globlje učinke.

Preprostost pesmi

Vse velike stvari in dobre umetnine so preproste. Vsako stvar se da povedati preprosto, v nekaj reduciranih besedah. Toda pesem mora povedati več, kot bi bilo preprosto povedano bistvo pesmi, ne pa manj. Zato pesnik išče izraz, ki bi bil najbliže resnici, temu, kar se res dogaja v njem. Dobra pesem najiskreneje izrazi pesnikovo najglobljo resnico. Seveda je pesnik sam zaledje svoje umetnine in kolikor zna biti preprost sam, v toliki meri bo preprosta tudi njegova pesem. Velja tudi, da kolikor je bogat ustvarjalec, toliko bogastva lahko da v umetnino. Nobelovec Rabindranath Tagore je napisal: »Najdaljša pot te pripelje najbliže k sebi in najtežja vaja rodi najpreprostejši napev«. Primer take pesmi:

Ko bom preplezal
najvišjo steno -
sebe,
bom v tihih globinah
odkril
najlepši travnik –
Tebe.

Interpretacija: Pesem govori o zorenju. Stvari morajo dozoreti, preden jih lahko oberemo kot jesenske sadove. Zorenje je tu poudarjeno bolj kot aktivna plat pesnika, vendar stvari zorijo počasi in tako, da ne vemo za to, le pokaže se, ko so zrele. Seveda pa naš trud ne more biti izključen. Stvari zorijo, čas

jim daje rast, a ne brez nas. V nekaj preprostih besedah je zajeta ta resnica in obenem je vključeno trdno zaupanje, da bo pesnik našel svojo ljubo, ko bo za to zrel. Že zdaj se je pripravljen potruditi, da bo pripravljen na srečo, ko bo prišla. Prispodobe so tu pojasnjene, čeprav po navadi ni tako.

Tudi daljše pesmi so lahko preproste, tako po zgradbi kot po vsebini. Pomembno je, da skupki besed postanejo novi organizmi, ki lahko bralcu nekaj dajo. Tako kot kipar iz gmote gline naredi portret, tako pesnik iz svobodne izbire besed, misli in prispodob ustvari novo pesem.

Duh je tisti, ki oživlja

Pesnik, ki piše iz svojega duha, iz notranjega obilja in iz notranje nuje, bo gotovo napisal dober osnutek. Če ga bo potem še izpopolnil, bo nastala dobra pesem. Črka, torej beseda zaradi besede, sama sebi ne more biti namen. Na ta način bi nastala prazna leporečja, kopice odvečnih besed, ki ne bi nikomur povedale ničesar. Samo kar pride iz srca, se lahko dotakne srca. Zato lahko mlademu pesniku rečemo, da ni dobre ali slabe pesmi, je samo njegova ali pa ni. Če res prihaja iz njega, potem mora začarati bralca s svojo iskrenostjo in z izvirnostjo. Pri bolj izkušenih pesnikih govorimo o prepoznavnosti.

Filozofija v poeziji

Vemo, da od poezije ne pričakujemo samo lepih besed v lepo urejenem ritmu, ampak naj bi nas vsebina nagovorila tako, da v nas pusti ne le estetsko, pač pa tudi miselno in duhovno sled. Vsak res dober pesnik je tudi mislec in tako lahko da bralcu neverjetno več kot le estetski užitek. Pesnik, ki iskreno išče in piše, mora vplesti v poezijo duha modrosti in presežnega. Iz njegovih pesmi mora žareti tisto več. To pa se da doseči s kombinacijami misli in podob, ki nagovorijo bralca h globljemu razmisleku. Ne prežamejo ga le z zunanjo, ampak tudi z notranjo lepoto. Vrh filozofije je za človeka čista etika. In če jo zasledimo v pesmi, ne kot nauke ali moraliziranje, nas ta etika lahko navduši in popelje na višje stopnje spoznanja. Tisti, ki moralizirajo, samo prepisujejo dejstva o tem, kaj je prav. Pesnik pa najprej živi svojo etiko, potem šele pride do zapisa preko prizme njegove notranjosti. Tako indirektno upovedana etika je potem prisotna v pesmi in razsvetljuje bralca.

Ustvarjalni nemir

Človek je v sebi najsrečnejši, če je v njem mir in če je v miru z drugimi. Toda ta mir je zelo težko doseči. Leta in leta prizadevanj in zorenja so potrebna, da človek odkrije, kdo je, kaj je in za kaj je. Mislili bi, da je ustvarjalni nemir nasprotje tega miru, toda ne drži. Umetnik lahko ustvarja le iz napetosti, ki spremlja njegovo notranjo harmonijo. Zanimivo, da nikoli ne moremo pisati, če nimamo v sebi vsebine, ki bi jo zapisali. Včasih res ni ničesar, toda ko pride vsebina, ko se nas kaj dotakne, takrat imamo naenkrat snovi dovolj. Le prepoznati jo moramo in to je mogoče le, če v nas kraljuje krotki mir, ki je nasprotje divjemu prekrivanju notranjih vsebin z veseljačenjem ali razmišljanjem. Mir nas nujno pelje k resnici o samem sebi. Zahteva trenutke tišine in takrat spoznamo, kaj je v nas. Tako se notranji mir in ustvarjalni nemir ujameta v ustvarjalno dejanje.

Poezija in ljubezen

Ljubezen je vse. Vse je iz nje nastalo in vse je ljubezen in vse se vrača v to veliko ljubezen. Utrinki ljubezni, ki jih začutimo s svojimi zastrtimi očmi, so poezija v širšem smislu besede. Ko te utrinke pretvorimo v materialno obliko pesmi ali kake druge umetnine, je to poezija. Če v umetnini ni te prvinske ljubezni, ni umetnina.

Učinek presenečenja

Mnogokrat poante na koncu pesmi le povzemajo ali nadaljujejo in ojačajo osnovno misel. Močan učinek pa se da ustvariti z nenadnim nepričakovanim obratom. Presenečenje pretrese bralca in ga zbudi iz njegove lagodnosti. Da mu misliti in v njem zbudi globoka vprašanja. Če pogleda pesem nazaj in jo še enkrat prebere, kar je vedno priporočljivo, najde v prvem delu rešitve na vprašanja in prazen prostor, poln duha. Obrat na koncu pesmi je lahko tudi humoren in duhovit, vendar tega duha ne smemo zamenjati z globočino resne pesnikove izpovedi. Duhove, tudi tiste, ki jih odkrijemo v poeziji, moramo razlikovati. Eni nas nagovarjajo k slabemu in igrajo na struno naše slabotnosti, drugi gredo v širino in pritrjujejo naši navezanosti na ta svet. Le vzvišeni, tisti, ki nas obračajo navzgor, nas pomirjajo, tolažijo in nam dajejo veselja in upanja, so pravi. Ti duhovi prave poezije so prisotni v velikih delih slavnih mož in žena in zato so se njihova dela ohranila. Vse drugo odplavi čas.

Poosebitev

To je še ena možnost, prijem, ki poveča pesnikovo svobodo izražanja in pripomoček, s katerim lahko uresniči svoje sporočilo. Evropska kultura je kultura osebe. Človek je predvsem oseba, ima ime, in pesnik lahko na novo imenuje in poosebi tudi stvari in pojme. Če se lahko gospodinja pogovarja s svojimi rožami (in pravijo, da potem bolje uspevajo), in če se šofer pogovarja s svojim avtom, ko ga ta pusti na cedilu, zakaj ne bi žlahtna pesnikova duša nagovarjala sonca, lune, oblakov, zvezd, lepote, ljubezni? Pesnik lahko svojo osebo in njene lastnosti vnese v stvari in pojme, s tem razširi svoj krog prijateljev, in glej čudo: Stvari mu odgovarjajo. Kolikor se že čudno sliši, ljudje smo in vsaki stvari lahko damo ime in z vsako stvarjo se lahko pogovarjamo.

Izraziti neizrazljivo

Nihče ne more izpovedati toliko, kot doživlja. Količina občutkov, misli in občutij, ki jih človek kar naprej prejema, je tolikšna, da tega nikoli ne bo mogel do konca izraziti. Toda človek se mora izražati, če ne, bi znorel. Vincent van Gogh je izjavil: »Če ne bi slikal, bi znorel.« Zgoščen izraz celotne človekove osebnosti je lahko umetnina. Sposobnosti našega izražanja so seveda omejene. Toda skozi naše umetnine lahko preseva resnica, ki smo jo zgostili prav v umetnino. Vsaka naša stvaritev je seveda nepopolna in le delno se lahko približamo idealnemu izrazu svoje resnice. Nekdo je napisal, da pesnik vse življenje piše eno samo pesem, čeprav je lahko pesmi, ki jih je napisal, na tisoče.

Vsako bitje se izraža. Te izraze v naravi pa vedno neko drugo bitje sprejema in razpoznava. Prav tako je v umetnosti. Pesnik se izraža bralcu, da bi ga obogatil s svojo izkušnjo. Prihaja do svojevrstnega dialoga, kjer sta oba udeleženca udeležena tako aktivno kot pasivno. Prenos informacije je v umetnosti prenos duha. Ko izrazimo svojo ljubezen, pričakujemo ustrezen odgovor. Ne zanimata nas kraj in čas uslišanja te ljubezenske prošnje, ki jo kot molitev prepuščamo in izročamo višjim silam.

Sanje in resnica

Človek je bitje, v katerem se prepletajo njegove sanje z resničnimi pogoji, v katerih živi. Po tem je človek svobodno bitje, saj vse objektivne stvari in situacije lahko preplete, oplemeniti in nadgradi v svoji notranjosti. Neki pesnik je celo dejal, da so sanje resnica in resnica sanje. Za umetnika to še bolj velja, saj umetnik globlje, bolj občutljivo in bolj ponotranjeno doživlja svet in sebe.

Vsi poznamo stereotip zasanjanega pesnika, ki ni prav pripraven za opravke tega sveta. Mnogi umetniki so zaradi svoje vizionarsko duhovne naravnanosti umirali v revščini. Toda to so junaki duha, ki so vedeli več od povprečnežev, ljudje, ki so se zapisali ideji in jim je ta pomenila več od konkretnih ugodnosti.

Dvom in negotovost

Dvom in strah nista le hromitelja umetniške dejavnosti. Sta nujna spremljevalca žlahtne duše, ki ne verjame takoj vsemu, ki ne gre na prvo žogo svojih misli in hotenj, ampak vse previdno pretehta in šele potem ukrepa. Včasih mora človek dolgo čakati, da se dvomi razblinijo. In medtem veliko razmišljati. Še bolje je, če takrat moli. Neki svetnik je napisal: Če molim, se čudeži dogajajo, če ne molim, se ne. In vsaka pesem, ki nastane iz tehtanja med dvomom in gotovostjo, med resnico in sanjami, med svojskostjo in tujostjo, je majhen čudež. Čudeži pa imajo moč, da začarajo in vzbudijo v bralcu nove čudeže, majhne, kot so očaranost ali nova svobodna misel, ali velike, kot je na primer sklep, da se bo bolj zanimal za svojo dušo, in se morda celo poboljšal. Velikokrat lahko bralec črpa iz dvomov in njihove žlahtne razrešitve pisca in se iz pesmi veliko nauči. Taka poezija požlahtni bralčevo dušo. In tudi to je namen poezije.

Odprt prostor svobodi

Vsaka pesem mora dihati – pustiti bralcu, da si ustvari svoje mnenje, sliko, podobo, da v njem zaživijo prispodobe, da mitično spregovori beseda, ki jo lahko bralec prebere. Če pisec iz svojega bogatega zaledja zgosti vsebino in duha v pesem, mora pesem spet vzbuditi v bralcu novo kvaliteto v njegovem zaledju in mu vzbuditi novega duha. Črka se konča, duh zažari. Ko se pesem umakne iz bralčeve zavesti, naj bi pustila v njem prijetnega duha svobode in prijetne nedorečenosti, o kateri lahko bralec še premišlja. Pa tudi če ne bi premišljal, se je prebrano gotovo zapisalo v njegovo podzavest. Seme je vrženo, zrasel bo hrast, pa najbrž nikoli nihče ne bo vedel, da je seme zraslo iz pesmi.

Odprt ali prazen prostor mora pesem dati zato, da s svojim koncem lahko zazveni v polno.

Nakazovanja

Namigi, ki vodijo bralca naprej po njegovi poti, napol povejo, napol zamolčijo resnico. To pa v pesmi zelo redko izpovemo direktno. Tako upovedovanje prej ubija duha kot bi ga spodbujalo. Zato ima pesnik neverjetne možnosti zamolčevanja, ki povedo še več. Pravijo, da se dobre pesmi bere med vrsticami. In take kombinacije verzov – izdihov pesnikove duše so lahko stopnjevane v pesmi, ki daje in daje in ne neha dajati.

Ko se faktorji sestavijo

Nekdo je zapisal, da so pesmi zapisi najvišjih trenutkov najboljših ljudi. Najvišji trenutek je v naši izkušnji takrat, ko se sestavijo dejavniki in okoliščine življenja v sintezo dobrega počutja, notranjega miru, tišine, stika s seboj, ko zapoje duša v radosti ali notranji bolečini. Težko je soditi, če so umetniki najboljši ljudje. Imajo pa gotovo lastnosti, ki so pri drugih manj izražene. To so občutljivost, intuicija, vizionarstvo, sposobnosti izražanja, razmišljujoča naravnanost, sposobnost ljubiti, ukvarjanje z zadnjimi vprašanji življenja, privzdignjenost, pogled kvišku.

Najvišji trenutki so gotovo duhovne narave. Ti že mejijo na mistična spoznanja in zrenja, čeprav so lahko zelo preprosti in čisti, morda doživljeni v najbolj vsakdanjih trenutkih dneva.

Pisati iz počitka

Po gestaltpsihologiji gre proces ustvarjalnega mišljenja po več fazah: 1. Preparacija ali priprava – ko človek pripravi snov in vprašanja; 2. Inkubacija ali shranitev – ko na vprašanja pozabi in jih prepusti podzavesti; 3. Iluminacija ali razsvetljenje – ko se mu nenadoma in nepričakovano pojavi razrešitev vprašanj; 4. Verifikacija ali preverba – ko preveri, ali je ta rešitev realna in učinkovita.

Če hočemo dobro pisati, moramo prepustiti podzavesti, da predela naše vsebine in jih zaokroži v procesu iluminacije. Taka razsvetljenja se nam bodo po dobrem počitku sama dogajala, ko bomo iskreno zapisovali svoje notranje dogajanje in vsebine, saj se ob pisanju misli tako zberejo, da nam takrat prihajajo v zapis najboljše besede, verzi in pesmi. Primer pesmi, ki je nastala kot produkt ustvarjalnega procesa mišljenja:

Prelepi večer!
Kdo te je ustvaril?
Kdorkoli je bil –
kako te je moral ljubiti!

Ti si on sam,
le obdal si se
z vsakdanjostjo.

Interpretacija: tega, da je bil prelepi večer lahko ustvarjen samo iz ogromne ljubezni, tega človeška glava ne more ugotoviti samo z razmišljanjem. Veliko duhovno zaledje, veliko časa in izročitve – počitka je bilo potrebno, da so nastali ti verzi. Pa že z vsem tem ne bi bili zapisani, če se pesnik ne bi nekega večera ozrl v obzorje z oddaljenimi lučmi in žarečim temno modrim nebom, počakal in tiho izgovoril te hvalnice sam pri sebi.

Izkustvo in pesem

Pesnik s svojo veliko občutljivostjo boleče, a na trenutke tudi zelo osrečujoče doživlja svet. Vtisi se nabirajo, te spremljajo razmišljanja, molitve, nove življenjske situacije, položaji, čustva, čutenja in bolečine. Toda sam zapis izkustva še ne bi bil pesem. V notranjosti pesnika se vse te vsebine predelajo in iz njega pridejo kakor skozi prizmo, ki belo svetlobo spremeni v mavrico, seveda, saj je bela svetloba že sestavljena iz vseh barv. Tako pesnik kaže podobo, ki se prav na njegov osebni način zamakne v videnje čez. Saj pesnik ne vidi le narave, ampak je tudi del nadnarave in v svojih najvišjih trenutkih lahko pogleda na svoje življenje in življenje sveta od zgoraj.

Privzdignjenost jezika

Pesem je neke vrste sporočilo, toda šele privzdignjen, slovesen jezik ji daje poetično komponento. Človek je bitje, ki ima v sebi potrebo po obrednem. Iz marsičesa si v življenju delamo obrede, to je torej v naši naravi. In poezija je po izvoru prav obredna umetnost, nastala je iz obrednih plesov in petja. In tega ji ne smemo kratiti. Ko imamo pri poeziji na razpolago le svoje notranje bogastvo, tišino, svojo etiko in iskrenost, pa še list papirja in besede, nam prav vzvišenost izraza pomaga, da lahko z njo izpovemo nekaj višjega. Bralec nam bo rad sledil v tem obrednem poskusu poleteti v nebo in od tam videti svoj motiv. Saj je v vsakem človeku potreba po višjem, očiščujočem in katarzičnem, mističnem in torej bolj resničnem.

Saša Vuga

O jeziku

S sveto (nekocbekovsko) jezo

Spominjam se dni v 1947. letu, ko je spet enkrat padla meja prek slovenske dežele. In nas, dijake, odrezala od gimnazije v Stari Gorici. Bil je gost cestni prah tisto jesen. In bili so še vojni dimi. Bégavost. Lakota. Pa – nismo razočarali. Zakaj? Ker smo imeli cilj. Vizijo. In ker smo ju hoteli, tudi iz trdne patriotske zavzetosti, uresničiti – kljub nesrečnim, pravim, včasih kar groteskno grdim dnem.

V maternem jeziku je shranjeno vse: So bolečine in veselja rodov. So duše njih, ki so najmanj teh zadnjih tisoč let bili.

A Slovenec ko da ne zna več spodobno govoriti. Še brati ne. Danes, ko gledaš bebavost in rokovnjaštvo v našem političnem življenju, se vprašaš: Se je mučenikom izpláčalo trpeti za podobne ljudi? Kljub temù si včasih rečem: Navsezadnje si pa vèndar pišemo usodo kot po znamenitem reku *Narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talar!* Pa zaprem sprejemnik ob spoznanju, da usodo lahko piše tudi trd analfabet.

Pa ker poročajo, da se vsak analfabet na Grškem vzvišeno ima za Aristotelovega pravnuka – neumnost sama po sebi ni nevarna. Drugače je, če jo ustoličimo.

Hočem reči, *težava ni v majhnosti. V tem je, da smo drugje ranljivi.* Židov je samo za šest Noetovih bark, z dromedarji vred – pa? *Delo* piše, da je v Sloveniji 30 (torej trideset) oslov. Se pri štetju niso ušteli?

Menda je ta (ne zmeraj) bistri narod že imel državo. Mimogrede: Profesor Pavle Merkù je s *Plemiškimi pismi* dokazal (500 let prej pa vipavski plemič Žiga Herberstein, pisec *Rerum Moscoviticarum commentarii,* ki je z njimi odprl Rusijo svetu), da slovenščina ni bila jezik zgolj Matičkov in Mick, kot so menili nekateri naši zaslužni profesorji.

Slovenska beseda sega skoz Karantanijo gor tako rekoč do naših Adamov in Ev – vzemimo, samo na primer, slavnega Slovenca Jurija Slatkonjo, dunajskega škofa. V grbu je imel zlatega konja na belem polju. Avstriji je dal muzikalno kulturo. Leta 1513 je ustanovil še danes živi zbor *Dunajskih dečkov*. Postavil na kolesa tako imenovane *glasbene vozove,* ki so ob nedeljah vozili po habsburški prestolnici in muzicirali. Bil je učitelj mogočnemu cesarju Maksimilijanu I. – Skratka: Lahko smo ponosni na našega človeka skoz bridkih tisoč let – pošteno je dajal cesarju in Bogu. Strašno bi bilo, če ne bi svoj čas imeli ljudi, ki spomin nanje greje duha v dneh, ko je v duši mraz – zakaj danes je včasih v duši mraz.

Ampak: Kaj so drugi počeli z našo besedo, z našim vsakršnim dostojanstvom? Samo na Primorskem so nam uničili najmanj tri bleščeče razumniške rodove: rod Srečka Kosovela. Rod Klementa Juga. In rod Stanka Vuka. Ni treba veliko domišljije, da bi razumeli, kaj bi, samo ti trije rodovi, dali našemu narodu, če bi se lahko razvijali.

Vsak, ki nas je hotel uničiti, je najprvo uničeval našo besedo. *Martin Čedermac* ni zgolj pisateljeva domišljija. Samo zaradi nekaj katekizmov so nas ubijali. Nas zasramovali. Izdajalce plačevali z zlatom. Z grobov klesali slovenščino. Dobro so vedeli: Iztrgati je treba besedo – zakaj s tem iztrgaš srce.

Nakba je po arabsko katastrofa. Naša nakba je leto 1920, ko smo izgubili hkrati Primorsko in Koroško. Se je pa že bližal ne samo židovski, marveč tudi slovenski holokavst. Zakaj bili smo edina naroda v Evropi, ki so jima namenili popolno izničenje – pogin. Lepo bi bilo, če bi v atriju naše univerze visela bronasta tabla, na njej pa načrt, ki ga je iz bele Ljubljane 1942. poslal v Rim visoki komisar Emilio Grazioli: »Vprašanje slovenskega naroda se lahko razreši po enem od naslednjih načinov: 1. Da ga uničimo. 2. Da ga razsélimo. 3. Da ga povsem asimiliramo – moramo se samo odločiti za smer, ki jo bomo ubrali.«

Slovenija me včasih spomni na ljubeljski predor: Veselo vozimo skozenj. Pa vsakič pozabimo, da so ga pod gorjačami izvrtali sužnji.

Kako omledno se pretikamo skoz današnje dni mišmaša, bednih cirkusantov, politično operetnih kondotjerov – pa mimo zgodovine, ki uči, da se nočemo od zgodovine nikdàr ničesar naučiti. Vse več Laokoontov in Kasander opozarja – zapiti, blaženi Trojanci pa v prepir! Sred tisočletja je mogočni Hieronym Bosch ustvaril klavrno parabolo, *Ladjo norcev.* Mar mora res Hanibal spet pozvoniti pri postojnskih vratih, da se bomo počutili rod?

Pravzaprav je imel prav doktor Dušan Pirjevec, prijatelj Ahac, da niti ni tako pomembno, kaj počnejo drugi: Poglavitno je, kaj si prizadevamo sami.

Rodnost upada. Narodna zavednost? Upada. Ljubezen do maternega jezika, našega edinega obraza – upada. Če bomo tako ravnali z našim vsem, se nam utegne zalomiti po reku pariškega Armenca Charlesa Aznavourja: *Nesreče so ko Turki – nepričakovano se pojavijo, hitro lahko vrnejo!* In kar bi pokvaril naš rod, bo pokvarjeno za devet rodov naših otrok – torej za zmeraj! So stvari, ki jih ne moreš več popraviti.

Ampak – po slovenski toči zvoniti je, vemo, dvakrat prepozno.

Vendar zakaj ta refrenski poudarek na slovenskem jeziku? Neki nekdo je lani na Goriškem ob okrogli mizi rekel: *Če bo šlo tako naprej, bomo čez 25 let slovensko govorili samo še doma*. Nasmehnil sem se: Na Goriškem so v drugi vojni zaradi naše materinščine s sekiro rezali glave! Oktobra se nisem več smejal. Oktobrske sobote je docentka, vse prej kot starosvetnega duha, tako udarila na plat zvona v časopisu: *Veliko slovenskih profesorjev, celo med akademiki jih je najti, slovenskega jezika ne obvlada več. Ne znajo se v njem izražati – potemtakem tudi misliti ne*.

Samo tisti, ki je v svojem jeziku analfabet, omalovažuje ta jezik! Ampak smešen bo analfabet – ne pa jezik.

Se zato nekateri duhovni upehanci ogrevajo, da bi na slovenskih *almah materah* predavali in tako dalje v – angleščini? Zmeraj smo jih imeli, slabiče, ki niso zaupali materinščini. Pa so se, takrat v strahu pred Nemci, zatekali pod hrvaški, celo pod ruski plašč – naši ilirci na primer, Jeran, Trstenjak, Vraz, ki so bolj zaupali Ljudevitu Gaju kot Francetu Prešernu.

Pesnik Boris A. Novak je postregel s primerom iz Danske. Tudi tam so se šli, kot bi se nekateri radi šli pri nas. So pa sčasoma ugotovili, da plesnijo v možganih. Da bodo možgansko segnili. In – ponižno so se vrnili k maternemu jeziku. Ali prejšnji predsednik Društva slovenskih pisateljev pesnik Milan Jesih: »Lahko se samo čudimo, zakaj si pianist seka prste. Tisto, kar bo namesto njega sviral glasovir, bo le zaporedje zvokov – nikakor ne žlahtna glasba!«

Veliki gospod Milan Vidmar, utemeljitelj ne samo slovenske elektrotehnike, rektor ljubljanske univerze, zlati doktor dunajske univerze in tako naprej, je zapisal: »Ta univerza nam ni potrebna samo zavoljo znanosti. Potrebujemo jo, ker je naša. In ker nobena tuja univerza ne more naši mladini dajati duha, ki ga daje naša. Naš akademski izobraženec mora tudi znanstveno misliti, govoriti in pisati – po naše!«

Jezik slovenskih univerz je zgolj in samo slovenščina. Ali pa bodo te univerze samo in zgolj podeželska depandansa drugih. Pač, študentje naj se le učijo jezikov – Matija Čop, Prešernov prijatelj in mentor, jih je znal 11. In koliko jih je moral znati Jurij Dalmatin, ki je, zazidan v kleteh Turjaškega gradu, ko so deželo česali komisarji škofa Tomaža Hrena, da bi mu vzeli glavo, tako briljantno prevajal *Biblijo,* da nam je branje prevoda še danes v plemenit užitek? Narod, ki si je ustvaril tak jezik, je moral biti velik. Nemarno pleme si ne more privóščiti tako artikuliranih razkošij.

V brezglavi plehkosti med vojnama, neverjetno podobni današnji, je doktor Ivan Pregelj ugotovil: »Bom dejal, da iščem, kaj smo. Da je naša veličina v majhnosti. A da smo prvotni, kljub stoteremu cépljenju s strupi zahodne civilizacije, ker smo sploh obstali. Verjamem v prihodnost naše kulture – in to je jezik, od Prešerna do Župančiča, naše spričevalo za življenje in naš edini človečanski dokument.« Tako torej patriarh, pisatelj Pregelj.

Skratka, brez tega jezika smo kot brez matere in očeta. Smo preprosto nič. V tisoč letih se je kot v Postojni kapnik delal ta jezik. Kako delamo pa mi z njim? Ta jezik za najmanj 150 milijonov duš! Se Bog zares od hitrice ni zmotil, ko je z njim oblagodaril dva milijona nehvaležnih, vseenostnih ljudi? Saj z njim zapojejo povsem enako *Iliada* kot Vergil, Danteju vodnik. Kot epohalne Avguštinove *Izpovedi*. Kot vampaste, pomijaste Villonove margotke. V njem so Anonímovi *magistri naši* enako bliskaste budale kot v izvirniku – v *Pismih mračnjakov*. Z njim še *Hamlet* nekako postane ljudska igra, naš. Čeprav: Slovenski jezikovni Avgijev hlev je ta trenutek tak, da bi nebeški Herakles moral zapeljati skozenj Savo in pol Soče hkrati!

Kjer jezik sahne, tam bo s časom usahnilo vse. Ker ne vemó za njih besedo, ne vémo za briljantnost Etruščanov. Za Maje, Inke. Za Ilire. Niti za sosede v Furlaniji – Pavel Diakon je namreč *Historio Langobardorum* spisal v latinščini. Ti nemi narodi nas kot izpuljenih jezikov gledajo iz mraka zgodovine gor. Poznamo pa Egipt. In kar spodobno Grke in Latince.

Od prehudo kankanskih pen in rajanja krog zlatega teleta bi potrebovali strastni krik iz pridig florentinskega dominikanca Girolama Savonarole, ne pa ubogega, zlomljivega peresa slovenskega pisatelja – pravim, da je danes spet čas divjega plesa krog zlatega teleta. Pa se spomnite, če bi vas kdaj zapeljalo: Tele bo, čeprav zlato, na veke vekov – tele.

Janko Zerzer

Lambert Ehrlich – koroški mučenik

Sedem desetletij po smrti

Janezu Ehrlichu, kmetu, gostilničarju in poštarju iz Žabnic, in njegovi ženi Magdaleni, rojeni Mikosch, se je rodilo deset otrok. Kot peti se je leta 1871 rodil Martin, ki je postal duhovnik in je bil profesor bogoslovja, predsednik Sodalitete ter prelat, prošt in kanonik. Sedem let za njim, 18. septembra 1878, se je kot deveti otrok v družini rodil Lambert, verjetno poimenovan po župniku Lambertu Ferčniku, ki je bil doma iz Sveč. Oba brata sta obiskovala gimnazijo v Celovcu.

Po maturi se je Lambert v Innsbrucku pri jezuitih vpisal na Canisianum, kjer se je pripravljal na duhovniški poklic. Celovški ordinariat ga je sprejel med duhovščino krške škofije, in tako mu ni bilo treba služiti vojske. Podporo za študij v Innsbrucku je prejemal iz verskega sklada. Leta 1902 je bil posvečen v duhovnika, nato je eno leto nadaljeval študij v Rimu in bil leta 1903 v Innsbrucku promoviran za doktorja teologije. Po krajšem dopustu je bil nekaj časa kaplan v Beljaku, nato pa je postal stolni kaplan v Celovcu. To je ostal do leta 1907, ko ga je škof Josef Kahn imenoval za svojega tajnika. Poleg tajniške službe, ki jo je opravljal do leta 1912, je od leta 1910 v celovškem bogoslovju predaval osnovno bogoslovje in tomistično filozofijo.

Ni se pa Lambert Ehrlich kot mlad duhovnik omejil na cerkvene dolžnosti. Že leta 1904 je sodeloval pri ustanovitvi Slovenskega krščansko-socijalnega delavskega društva v Celovcu. Leto navrh je botroval ustanovitvi Slovenskega krščansko-socijalnega delavskega društva v Podljubelju. Tam so na njegovo pobudo zgradili prvi delavski dom, kjer je po drugi svetovni vojni delovala tiskarna Drava. Seveda je bil tudi zelo zaslužen pri ustanovitvi Krščansko-socijalnega pevskega in delavskega društva leta 1906 v Psinji vasi.

Njegovi zavzetosti na socialnem področju je kmalu sledila skrb za prosvetno-izobraževalno organiziranost koroških Slovencev. Po zgledu leta 1897 v Ljubljani ustanovljene Slovenske krščansko-socijalne zveze in pod vtisom vseslovenskega mladeniškega shoda na Brezjah je bil leta 1904 ustanovljen Pododbor krščanske socijalne zveze za Koroško kot sestavni del osrednje ljubljanske SKSZ. Predsedoval mu je Jurij Trunk, takratni župnik na Peravi v Beljaku. Kakih posebnih dejavnosti pododbora pa žal ni mogoče zaslediti. Zato je prevzel pobudo Lambert Ehrlich, stolni kaplan v Celovcu. Dne 3. julija 1907 je deželni vladi naznanil, da namerava ustanoviti društvo z imenom Slovenska krščansko socijalna zveza za Koroško s sedežem v Celovcu, in že 22. julija je dobil potrdilo pravil in zagotovilo, da deželna vlada ne nasprotuje ustanovitvi. Ustanovni občni zbor je sledil 20. oktobra 1907, in takoj se je včlanilo dvanajst slovenskih katoliških izobraževalnih društev. Za predsednika je bil izvoljen Matej Ražun, župnik v Šentjakobu, Ehrlich pa je postal podpredsednik in seveda gonilna sila zveze v ozadju. Pozneje je bil nekaj časa tudi predsednik zveze, predvsem pa je vedno znova nastopal kot govornik na društvenih shodih na podeželju – v poslovni dobi 1912/13 kar osemnajstkrat, leto navrh pa celo šestindvajsetkrat. Leta 1908 je v *Miru* zapisal: „Zveza šteje sedaj 17 društev! – Dokler jih ne bo 50, moramo smatrati svojo nalogo kot neizvršeno." Na občnem zboru leta 1914 jih je štela natanko 50!

Lambert Ehrlich se je zavedal, kako pomembna je vzgoja dobrih duhovnikov. Zato se kot predavatelj bogoslovja ni omejil le na to svoje delovanje, temveč je bil svojim slušateljem tudi prijatelj in svetovalec. Ustanovil je Akademijo slovenskih bogoslovcev, in tako je bodoče duhovnike spodbujal k delu ter jih učil slovenskega govorništva. Leta 1906 je skupaj z Valentinom Podgorcem ustanovil Sodaliteto presvetega Srca Jezusovega, kjer so včlanjeni slovenski duhovniki na rednih sestankih obravnavali pastoralna, stanovska, socialna, politična, kulturna in splošna narodnostna vprašanja. Leta 1932 je Sodaliteta v stari proštiji v Tinjah uredila Dom duhovnih vaj, ki je medtem prerasel v Katoliški dom prosvete Sodalitas.

Lambert Erlich se je kot velik prijatelj mladine za-

vzemal tudi za dijake. V počitnicah jih je zbiral na študijskih sestankih po planinah, recimo na Sv. Višarjah, in za to žrtvoval mnogo časa in denarja. Ker je bil mož velike izobrazbe, je mladim fantom odpiral oči za osnovna vprašanja lastnega naroda in tujih narodov. Za dijake, ki niso mogli biti sprejeti v škofijsko malo semenišče, je skupaj z bratom Martinom na Ahaclovi ulici v Celovcu ustanovil Slovenski dijaški dom.

Ehrlichovega skrbstva pa ni močno čutila le mladina, izreden je bil sploh njegov karitativni čut. V svojem ljubljanskem času je ustanovil Vincencijevo konferenco za akademike, ki je imela namen, da podpira revne študente z denarjem, hrano, obleko, sredstvi za zdravnika ipd. Veliko je prispeval Ehrlich sam.

Usmiljeno srce je imel tudi za usodo ljubljanskih služkinj, ki so se znašle v času starosti in bolezni na cesti. Z njegovo pomočjo je bil kupljen Služkinjski dom blizu Križank. Bolnikom je med vojno iz lastne kuhinje pošiljal kosilo. Ko je opravljal dušnopastirsko službo na ljubljanskem gradu, je tam živeče številne reveže oskrboval duhovno in materialno. Velikokrat je vso mesečno plačo razdelil med reveže.

Spomladi 1917 je bila v Ljubljani ustanovljena Misijonska zveza. Kmalu zatem je Lambert Ehrlich v imenu Sodalitete pozdravil njeno ustanovitev in izrazil željo po sodelovanju. Z veliko vnemo se je potem posvetil tudi misijonski dejavnosti, saj je imel z najpomembnejšimi strokovnjaki na misijonskem področju tesne stike, ki jih je navezal ob študiju v Innsbrucku, Parizu in Oxfordu. Redno se je udeleževal mednarodnih misijonskih kongresov in tam tudi predaval. Sedmi mednarodni misijonski kongres je leta 1930 v Ljubljani celo sam organiziral. Svojo gorečnost za misijonsko delovanje je utemeljil v nekem članku z mislijo: „Bela rasa, krščanski narodi, krščanski državniki so tekom stoletij nad drugimi narodi strašno grešili in groza nas more biti bodočnosti, ako bo Bog zahteval obračune od krščanskih narodov." V Sloveniji je Lambert Erlich organiziral misijonske tečaje, razstave, pripravljal misijonsko nedeljo, napisal vrsto znanstvenih in poljudnih člankov z misijonsko vsebino, izdal več brošur in življenjepisov misijonarjev, odprl misijonsko pisarno.

Ehrlichovo zavzemanje za misijonsko idejo in teološko vprašanje prvotnosti monoteizma sta ga napotila na etnologijo. Tozadevne študije je opravil na Sorboni v Parizu, v British Museumu v Londonu in na univerzi v Oxfordu. Sicer ni bil terenski raziskovalec, temeljito pa se je ukvarjal s primerjalnim veroslovjem. Med drugim je preučeval verovanja avstralskih staroselcev, knjigo pa je napisal v angleščini in jo objavil v misijonskem zavodu St. Gabriel pri Mödlingu.

Vse zunajcerkveno delovanje od vsega začetka izpričuje Ehrlicha kot ognjevitega narodnjaka. To je razvidno iz njegovih številnih javnih nastopov. Na občnem zboru Slovenske krščansko-socijalne zveze maja 1909 je podrobneje opisal namen organizacije, ki jo je prav on ustanovil, to je „rešiti narodu narodnost in vero. To pa ji bo mogoče le tedaj, če povzdigne narod na najvišjo stopnjo narodne izobrazbe in gmotnega blagostanja. Če je Bog postavil slovenski narod na Koroško, ima ta narod na Koroškem tudi pravico do obstoja ... Narodnost nam je bila prej dana, kakor je država sploh obstala ... Zato država nima pravice, jemati nam narodnost, ampak je njena dolžnost, da ščiti pravice naroda in ga krepi."

Proti vedno ostrejšemu germanizacijskemu pritisku na koroške Slovence je leta 1913 v Narodni tiskarni v Gorici izšla knjiga *Aus dem Wilajet Kärnten*, brez navedbe avtorja (turška beseda vilayet pomeni deželo, pokrajino). V Ehrlichovem kratkem življenjepisu iz leta 1922 beremo, da je knjigo „večinoma sam spisal". Najbrž sta mu z raznimi podatki in dodatnimi pojasnili bila v pomoč Janko Brejc in Franc Grafenauer. V knjigi izčrpno našteva vse krivice, ki koroške Slovence morijo kot posledica neuvidevne avstrijske in skrajno nestrpne koroške politike. Najprej opisuje neznosne šolske razmere, saj je za 17.000 slovenskih otrok nastavljenih le 137 učiteljev slovenskega porekla, ti so pa tako pomanjkljivo izobraženi, da jih le 20 do 30 zmore napisati slovensko pismo. Podobno je pri razdelitvi volilnih okrožij, saj da ima 120.000 Slovencev možnost delegirati v deželni zbor le dva poslanca, medtem ko ima 114 veleposestnikov v deželnem zboru deset zastopnikov. Žigosa izkrivljenost uradnih ljudskih štetij, teptanje osnovnih pravnih norm v sodstvu in diskriminacije na gospodarskem področju.

Leta 1917 je Lambert Erlich na dunajski parlament naslovil spomenico, v kateri je obširno dokumentiral preganjanje koroških Slovencev, predvsem tudi duhovščine, ki jo je oblast dolžila veleizdajstva in srbofilstva. Tudi sam je bil denunciran, češ da je pri dušnopastirski oskrbi vojakov dajal prednost Čehom in širil panslavistično propagando. To obtožbo vojaške komande iz Beljaka je odločno zavrnil celovški škof Adam Hefter.

V zadnjem letu vojne je Ehrlich skrbel za vojne ujetnike v Galiciji in Bukovini. Januarja 1919 ga je deželna vlada za Slovenijo imenovala za jugoslovanskega zastopnika v ameriški poizvedovalni komisiji za Koroško, ki je delovala pod vodstvom polkovnika Milesa. Ker je bilo splošno znano, kakšen odličen poznavalec koroških razmer Lambert Erlich je in je menda obvladal deset jezikov, je bil nato dodeljen kot tajnik in strokovnjak jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu. Tam je vodilno sodeloval pri formulaciji dokumentov in spomenic o koroškem vprašanju. Posebej pomembno je bilo njegovo poročilo o delovanju Milesove komisije, ki je bilo osnova za odločitev, da o mejnem vprašanju odloča plebiscit.

Predno je Lambert Ehrlich leta 1922 postal profesor primerjalnega veroslovja in apologetike na ljubljanski teološki fakulteti, je v Parizu in Oxfordu še dve leti študiral paleontologijo in antropologijo. V Ljubljani pa ni bil le izvrsten univerzitetni profesor, temveč tudi velik vzgojitelj in prijatelj študirajoče mladine. Leta 1931 ga je škof dr. Gregorij Rožman imenoval za duhovnega vodjo slovenskih katoliških akademikov, torej študentov. Kot tak se je Ehrlich zavedal nevarnosti komunistične ideologije, ki jo je odločno zavračal in jo skušal omejiti. V ospredju je poleg globokega duhovnega življenja bila tudi velika ljubezen do naroda. Bil je prepričan, da sta narodna zavednost in vera med seboj povezani. Tako je tudi usmerjal Akademski klub Straža, katerega idejni oče je bil Ehrlich od leta 1932.

Lambert Ehrlich je imel zelo konkretne predstave o tem, v kakšnih razmerah naj bi se znašla Slovenija po končani vojni. V italijanski zasedbi Ljubljanske pokrajine je videl le začasno tujo oblast, ki pa je prebivalstvo čedalje bolj pestila. Zato je vse njene pomanjkljivosti opisal v tako imenovani Spomenici ter jo v dogovoru s škofom Gregorijem Rožmanom 1. aprila 1942 izročil italijanskim oblastem. Med drugim je očital Italijanom, da skušajo uvesti fašizacijo slovenskega življenja, hočejo likvidirati slovensko šolstvo, imajo odprta ušesa za komunistične denunciacije, nakar množično aretirajo nedolžne ljudi, da je prepovedan kolesarski promet, da sicer zasledujejo in kaznujejo napade na italijanske funkcionarje, pri umorih Slovencev pa gledajo stran, da požigajo cele vasi zaradi partizanskega terorja, in ker po navadi pridejo prepozno, partizani pobegnejo, nakar kaznujejo kmete; zatira se slovenska kultura in očitno je končni namen popolno uničenje slovenstva kot takega. Na koncu pa navede nekaj ukrepov, kako bi se dala izboljšati trenutna situacija: Slovenci naj bi smeli sodelovati z italijanskimi varnostnimi službami, da se prepreči nasilje in bo onemogočen „beg" povzročiteljev; zato je potrebno, da dobijo orožje; skupaj naj skušajo izkoreniniti komunistično organizacijo, ki jo ocenjujejo za svoje največje notranje narodno in kulturno zlo; Italijani naj odprejo Tehnično fakulteto in izpraznijo vsa zasedena šolska poslopja; Slovenci naj imajo tudi upravno oblast; potrebna da je izpustitev po nedolžnem aretiranih, konfiniranih in interniranih Slovencev; slovenskemu časopisju naj se omogoči večja svoboda; pavšalni požigi vasi naj se takoj prenehajo.

Verjetno je bila Spomenica neposredni povod za smrtno obsodbo Lamberta Ehrlicha. Kajti za partijo je bil „izdajalec", kdor je „grešil" proti odloku Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte iz leta 1941, da je vsako udejstvovanje zunaj OF in partizanskih enot, pa četudi proti okupatorju, označeno kot izdajstvo. Za izdajalce pa je določena samo smrtna kazen. To je opravila Varnostnoobveščevalna služba (VOS) 26. maja 1942 na cesti pred Ljudsko kuhinjo v ljubljanski Streliški ulici ob osmi uri zjutraj, ko je šel Lambert Ehrlich s slučajnim spremljevalcem, študentom Viktorjem Rojicem, ki so ga morilci zamenjali s Cirilom Žebotom, od jutranje maše v Akademskem domu sv. Cirila proti teološki fakulteti. *Varnostno-obveščevalno službo je tedaj vodila Zdenka Kidrič - Marjeta, rojena Armić, atentat pa sta izvedla Franc Stadler - Pepe (*julija 1952 so ga razglasili za narodnega heroja!*) in Kamilo Kratochwill – Mile; Stadler je pet mesecev kasneje umoril tudi* bivšega bana Dravske banovine dr. Marka Natlačena. Jasno, da z „likvidacijo" Ehrlicha komunisti niso odstranili kakega narodnega izdajalca, temveč so videli nevarnost, da njegov premišljeni in humani koncept ogrozi revolucijo in njihov končni cilj, namreč prevzem oblasti. Tega mnenja je bil tudi ugledni zgodovinar Ferdo Gestrin, sam član Komunistične partije, ki je odgovoril na vprašanje, zakaj so komunisti likvidirali Ehrlicha: „Bil je edini, ki je bil sposoben organizirati odpor proti okupatorju mimo komunistov."

Pa umor komunistom še ni zadostoval. Tudi barbarskega oskrunjenja grobov se niso sramovali. Po vojni, leta 1946, so na ljubljanske Žale pripeljali nemške ujetnike, jih opijanili z žganjem ter jim ukazali ekshumirati posmrtne ostanke Ehrlicha in nekaterih drugih „izdajalcev". Trupla so odpeljali proti Postojni in jih pometali neznano kje v brezno.

Letos je minilo 70 let, kar je bil umorjen dr. Lambert Ehrlich, eden zares velikih mož naše Koroške, ki je že pred tričetrt stoletja sanjal o samostojni slovenski državi, bil široko razgledan in neverjetno delaven, po mnenju mnogih sodobnikov naravnost svetniški, pa je kljub temu danes komaj poznan in od zgodovinopisja nedopustno prezrt. Tudi zmanipulirano geslo v Enciklopediji Slovenije (3. knjiga iz leta 1989) brez nadaljnjega lahko označimo kot oskrunjenje pokojnika.

Ob 70-letnici zdravnika kardiologa prof. dr. Primoža Rodeta

»Vesel sem življenja ...«

To jesen obhaja 70-letnico zdravnik Primož Rode, upokojeni profesor interne medicine na ljubljanski Medicinski fakulteti, širši javnosti najbolj znan po dolgoletnem vodenju ljubljanskega Univerzitetnega kliničnega centra. Primož Rode se je rodil leta 1942 v Ljubljani, kjer se je šolal in leta 1968 diplomiral na Medicinski fakulteti. Pozneje je opravil specialistični izpit iz interne medicine in skoraj dvajset let delal na Centru za intenzivno medicino v Kliničnem centru. Posebej se je posvečal kardiologiji, v osemdesetih letih je kot prvi v Sloveniji vstavil aortno črpalko pri kardiogenem šoku, doktoriral je s temo o pomenu poznih prekatnih potencialov ob akutnem srčnem infarktu. Profesor Rode je leta 1991 prevzel vodenje Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani in opravljal funkcijo generalnega direktorja do upokojitve leta 2003. Leta 1990 je bil na predlog Slovenskega zdravniškega društva izvoljen v Zbor združenega dela tedanje Skupščine Slovenije.

Naj se na začetku ozreva k vašim študijskim začetkom: sami ste pripovedovali, da ste se za medicino odločili v zadnjem hipu, ves čas ste imeli v mislih umetnostno zgodovino. Očitno je bil v podzavesti še drug klic?

Da, tako je bilo, daleč je že to. Pravega razloga se niti ne spominjam več, a odločil sem se res kar čez noč. Dejansko sem hotel na umetnostno zgodovino, ki me je privlačila, a odločitev je bila drugačna. Zanimivo, do pike enako se je zgodilo pri moji hčerki, želela je na umetnostno zgodovino, potem pa je nekega dne rekla: »Oči in mami, jaz grem na medicino!« Opozarjali smo jo, da bo težko, a danes je zdravnica anestezistka.

Doštudirali ste v šestdesetih letih in – zanimivo – v Ljubljani takrat ni bilo služb za zdravnike, to je bilo pred odprtjem Kliničnega centra. Vaša prva služba je bila na Dolenjskem ...

Po vojaščini sem leta 1969 že končal del staža in ker ni bilo zaposlitve v Ljubljani, sem se zaposlil v Zagradcu, to je bil pravzaprav del Zdravstvenega doma Višnja gora in tam sem začel zdravniško kariero. Bilo je lepo, delal sem v bivši šoli, v prvem predalu levo sem imel recepte, predal niže pa je ležal učbenik interne medicine – tu pa tam sem pobrskal po knjigi, ko sem se pogovarjal z bolnikom. Zato da bi dognal, kakšna je diagnoza, seveda. So pa bili očitno zadovoljni z mano, spomnim se, da sem že po dveh tednih dobil cel zabojček jabolk, tistih drobnih, neškropljenih.

Temu pa je sledilo dolgo obdobje dela v Ljubljani na urgentnem centru interne medicine ...

Leta 1970 sem začel specializacijo iz interne medicine, leta 1974 sem naredil specialistični izpit in postal internist specialist, ves čas pa je bil moj matični oddelek Center za intenzivno interno medicino, po domače šok soba ali intenzivni oddelek. Tam se delal vse do leta 1991, ko sem postal direktor Kliničnega centra.

Posvečali ste se kardiologiji?

Da, po osnovni izobrazbi sem kardiolog, leta 1986 sem tudi doktoriral iz kardiologije in sicer s temo o električni aktivnosti srca.

Gledal sem po vaši bibliografiji, vi ste precej delali tudi raziskovalno. Če malce obnoviva to obdobje, ukvarjali ste se recimo s pomenom poznih prekatnih potencialov. Kaj bi to pomenilo?

V poklicnem življenju sem imel pravzaprav veliko srečo, da sem imel za šefa velikega človeka in raziskovalca, zdaj akademika dr. Matijo Horvata. Delal sem tudi z Japcem Jakopinom, ki je tudi zdravnik, izjemno bister in prodoren, vendar se zdaj ukvarja z barkami. Veliko smo delali tudi z Inštitutom Jožef Stefan. Kar zadeva pozne prekatne potenciale: ko je prizadeta srčna mišica, recimo, da del odmre – temu rečemo nekroza – tedaj med tem delom tkiva in drugimi predeli nastajajo različni električni tokovi in vedno nastajajo z zakasnitvijo. Ti impulzi lahko sprožijo dodatno aktivnost srca, kar se kaže v motnjah srčnega ritma. Torej gre za najtežja stanja, ko srce ne dela več normalno, ko podivja, kot rečemo. Bodisi da se ustavi, ali pa dela tako hitro, da je neučinkovito. To je na preprost način pravzaprav težko razložiti.

V osemdesetih letih ste pa prvi uvedli aortno črpalko pri kardiogenem šoku ...

To je način zdravljenja šoka, ki se pojavi kot posledica srčnega infarkta. Infarkt prizadene srčno mišico, ki obnemore, ne more več črpati dovolj krvi in ta črpalka je aparat v obliki balona, vstavi se tik pred aortno zaklopko in omogoči, da kri kroži in da srce laže potisne več krvi v organizem. Profesor Horvat me je poslal na izobraževanje na Nizozemsko, kjer so bili takrat vodilni na tem področju. Morda mesec dni po tistem, ko sem se vrnil, smo črpalko že uporabili in moram reči, da uspešno. Bilo je ponoči, poklical sem še dr. Horvata, nisem si upal narediti, ker je bila to le novost. Vstavila sva črpalko in po kakih desetih utripih balona je pacient rekel: »Veliko laže diham.« In tudi midva sva laže zadihala!

Sem pa prebral, da je bil ta pacient celo vaš dobri znanec.

Res je, to je bil moj dobri, žal že pokojni prijatelj, Branko Hofman, pisatelj. A ni umrl zaradi srca.

Ukvarjali ste se tudi z neinvazivnimi metodami za napovedovanje motenj srčnega ritma ...

Po srčnem infarktu je ena najbolj nevarnih komplikacij nenadna motnja srčnega ritma, zato je to vedno nočna mora zdravnikov. Metoda, ki smo jo poskušali uveljaviti tedaj, je bilo ravno preučevanje poznih prekatnih potencialov, ki naj bi te motnje napovedovali in bili smo kar uspešni. Se je pa v naslednjih dvajsetih letih izkazalo, da metoda ni najbolj zanesljiva oziroma dovolj natančna, da bi jo lahko širše uporabljali. Mislim pa, da je to le premor, do prodora bo v prihodnosti zagotovo prišlo. Neinvazivna diagnostika je sen vsakega zdravnika: priti do diagnoze na neboleč način, brez zbadanja in rezanja. Taki so recimo ultrazvok pa magnetna resonanca, tomografija in prepričan sem, da bodo tudi prekatni potenciali doživeli renesanso.

Preučevali ste tudi medsebojne vplive zdravil, s tem se je ukvarjal tudi že omenjeni akademik Horvat ...

Njegov pristop do uporabe zdravil je bil takrat inovativen, širše takrat to ni bilo v zavesti zdravnikov. Bolniku smo hitro predpisali pet in več zdravil. V Sloveniji je doktor Horvat prvi dosegel, da se je začelo razmišljati drugače: nikoli ne veš, kako zdravila medsebojno delujejo, pet ali šest učinkovin skupaj ima zagotovo nepoznane nepredvidljive učinke. Mislim, da je to še danes problem, predpisuje se veliko zdravil in to ni najbolje za bolnike. Včasih pa tudi bolniki jemljejo malo po svoje – ker je drugemu koristilo, a njemu utegne zaradi drugačne kombinacije škodovati.

Profesor, če se zazrete za desetletja nazaj, ko ste začeli pot zdravnika – koliko je medicina vedela tedaj in koliko ve danes? No, tudi danes ne vemo vsega, a napredek je velikanski ...

Moram povedati nekaj, o čemer sem razmišljal zadnjih nekaj let, ko sem tudi sam zbolel, ne sicer na srcu, a sem se kot zdravnik spoprijel s hujšo boleznijo pri sebi samem. Neverjetno je, kako je medicina šla naprej, odkar sem sam začel kot zdravnik, torej leta 1970. Spominjam se svojih prvih dežurstev, spominjam se nekaterih zdravil, ki smo jih tedaj uporabljali in nismo vedeli, ali bodo bolniku bolj škodila in ali ne bi bilo bolje, da mu ne damo nič. Spominjam se doktrine, ko so morali ubogi bolniki po srčnem infarktu en mesec ležati nepremično! Razvoj je bil res skokovit, zdi se mi, kot da sem tedaj doživljal prazgodovino. Neverjetno, kaj vse delamo danes, kakšne so možnosti diagnostike, kaj vse zdravimo in kakšna je uspešnost. Mislim, da bi se morali ljudje tega bolj zavedati. Bolniki velikokrat radi kritizirajo zdravnike. Mislim, da je posamezna kritika lahko upravičena, a v principu je pri nas tako: ko že prideš v naš zdravstveni sistem, ko »si notri«, ti lahko neverjetno pomaga. Bolezni, ki so bile še petnajst let nazaj neozdravljive in so ljudje v hudih mukah umirali, so danes skoraj povesem obvladljive. Jasno pa je, da tistega, kar si mogoče potihem želimo, namreč nesmrtnosti, ne bo. Moram reči, da sem vesel svojega življenja, ker sem vse to videl, videl sem medicino, kakršna je bila nekoč davno; skoraj nimam besed, s katerimi bi izrazil, kakšen napredek sem doživel. Je pa res, da smo imeli tedaj druge odlike, ki niso v tolikšni meri lastnost današnjih zdravnikov. Sam nisem imel tomografije, ne ultrazvoka, še rentgen je bil tedaj dragocenost, so nas pa učili klinične preiskave, se pravi natančnega spraševanja, kaj bolnik čuti, kako se počuti, kako je zbolel – in z vsem tem smo se uspešno približali pravi diagnozi. Žal: do diagnoze smo prišli, a možnosti zdravljenja so bile tedaj slabše, saj, kot rečeno, ni bilo na voljo učinkovitih in primernih zdravil za vse številne bolezni, ki nas ogrožajo.

Ob tej vaši pripovedi se mi odpira vrsta premislekov: Biti zdravnik je eden najbolj odgovornih poklicev, tako ste sami povedali ob priliki. Ali pa tole: pravite, da je sistem pri nas dober, vztrajate pri tem?

Iz izkušenj, ki jih imam – in tudi še vedno imam veliko kolegov, s katerimi imam stike, v Nemčiji, Angliji in na Švedskem – lahko rečem, da je slovensko zdravstvo dobro, res dobro. Kot sem prej povedal, ko prideš v sistem! Absolutno se lahko primerjamo s katerokoli evropsko državo, pa tudi z ZDA, Kanado in Avstralijo. Je pa problem, da ne znamo organizirati dela, kar je tudi sicer hiba pri nas. Problem je na tej poti, preden prideš do zdravnika – vse te napotnice, ta te ne sme poslati sem, oni ne tja, v ambulanti čakaš, ker je veliko pacientov. Veliko pa jih je zato, ker je reč neorganizirana, ker se ne selekcionira itd. Bolnik

bi moral priti prej do zdravnika! To se v urgentnih primerih resda zgodi, a če stvari niso jasne, če bolezen ni čisto razvidna, pa traja preveč časa. Čakalne dobe niso odvisne samo od aparatur, ki so na voljo, so tudi posledica neorganiziranosti!

Zdravniki se med sabo ocenjujete po strokovnih kriterijih, bolniki ocenjujejo drugače, po odnosu, prijaznosti. Prijaznosti, odnosa do bolnika se žal ne da plačati in kupiti! – ste radi poudarjali ...

Da, to je odvisno od zdravnikove osebnosti, tudi od njegove vzgoje, od njegovega načina razmišljanja. Menim, da je zelo pomembna prava kombinacija prijaznosti in znanja. Nekdo, ki je samo visoko strokoven in ni prijazen, ni prijeten za bolnika, pomanjkanje znanja pa seveda za bolnika tudi ni dobro. Vem, da so napake možne, napake se dogajajo in vsakdo med nami jo obžaluje. Tudi če narediš v življenju napako druge vrste, ti ni vseeno, kaj šele, če kot zdravnik veš, da nisi pravočasno ali pravilno reagiral, da se nisi prav odločil in da je bolnik zaradi tega trpel posledice. Laže ti je, če veš, da si se trudil in razmišljal, a je bila situacija, ki ni nastala po tvoji krivdi, in si se narobe odločil; da si skratka naredil vse po svojem znanju in po svoji vesti, a se ni prav izšlo. Seveda pa drugače gledam na malomarnost in prenapihnjenost, samovšečnost, tudi to obstaja.

Gospod profesor, namerno sem pustil proti koncu drugo, prav tako stresno obdobje vašega življenja, namreč dolgoletno direktorovanje v ljubljanskem Univerzitetnem kliničnem centru. Veliko ste naredili, veliko je bilo stresa, bilo je tudi nekaj konfliktov. Vam prepuščam, da potegnete črto pod to obdobje in poveste tisto, kar menite, da bi kazalo reči ob tej priložnosti.

Očitno sem nekak ekstremist v življenju: dokler sem delal kot zdravnik na intenzivnem oddelku, sem opravljal samo to delo, to mi je bila želja, veselje in temu delu sem posvetil vse svoje sposobnosti in moči. Potem, ko sem postal direktor, se nisem mogel več ukvarjati z medicino in sem jo pustil, saj bi bilo neodgovorno, če bi opravljal dva poklica, ki vsak zase zahtevata celega človeka. V skoraj trinajstih letih, kolikor sem bil direktor, me je vodila predvsem želja, da bi se razmere v bolnišnici uredile: torej, od prostorskih problemov do tega, da bi bolnikom v vseh pogledih zagotovili vse najboljše za zdravljenje. Ponosen sem na to, da se je, recimo, na mojo zahtevo uvedel celotni transplantacijski program. Še iz časa, ko sem bil zdravnik na urgenci, sem bil prepričan, da mora klinični center razvijati vrhunsko medicino. To je tudi naša prihodnost: v dvomilijonskem narodu mora biti bolnišnica, ki je sposobna razvijati medicino na najvišji ravni. Osebno mislim, da mi je delo v tej smeri uspevalo.

Potem pa je prišlo tretje obdobje: ko sem se upokojil, sem v celoti izključil oboje, tako UKC kot medicino in sem se začel ukvarjati s povsem drugimi rečmi. Ja, pestro je bilo in tudi zdaj je pestro – vedno pravim: to, kar bo prišlo, bo najlepše!

Zdaj pa še beseda o vaši zgodnejši mladosti: mlajši ne bodo vedeli, starejši pač: bili ste v gimnazijskih letih filmski igralec, znana imena so bila zraven, lepa Špela Rozin in – Radko Polič je tedaj začel ...

Da, to je bil film *Nočni izlet*, nekakšna varianta francoskega filma *Prevaranti*. Vsi smo bili Ljubljančani, seveda smo se že od prej poznali, Špela Rozin je bila moja soseda, Radko je bil že tedaj Radko, bilo je še nekaj imen; Ksenija Hribar, baletka, je tudi nastopala. Kar nekaj jih je ostalo pri filmu, za druge je bila to le epizoda. Moram pa reči – saj veste, kaj je bilo to tedaj za mladega fanta – da sem takrat spoznal svet in ljudi čisto na novo. Film smo snemali tri mesece in pol in zame je bilo to tako, kot da bi naredil fakulteto življenja. Spoznal sem, kakšen sem sam, videl sem, kakšni so drugi, kakšni so eni in kakšni drugi mladi ljudje, ves diapazon značajev se mi je zvrstil pred očmi. Tista izkušnja mi je v življenju veliko pomagala, tako da mi ni čisto nič žal. Pa še to moram reči: zelo dobro sem bil tedaj plačan za tiste tri mesece – nikoli pozneje nisem imel toliko denarja. A smo ga na hitro zapravili, kupil sem motor, pa je bilo (smeh).

Ob koncu še tole: ste poznavalec morskih širjav, jadranskih vetrov, ste jadralec. Tudi kakšno knjigo napišete ...

Da, to je pa zdaj v tretjem obdobju. Ko sem se upokojil, sva z ženo kupila jadrnico – je rekla, da potem ne bom tako siten (smeh). Ni vedela, da ne bom siten, da sem se trdno odločil, da bom začel z upokojitvijo drugačno življenje. In tega se držim. Da, kupila sva sedem in pol metra dolgo barko, dvojambornico. Začel sem jadrati, prvo leto sem šel do Vrsarja, nato pa sem si rekel: Primož, ti že vse znaš, pa tudi škoda te ni več – in tako sem šel okoli Jadrana, s prijateljem, vsak na svoji barki. Kakšnih 1700 milj je bilo vsega skupaj, obiskal sem vse dežele: Hrvaško, Črno goro, Albanijo, Grčijo in Italijo in nato je nastala knjiga. Pripravljam pa tudi knjigo o pozabljenih ladjah Mediterana, to bodo vsa plovila od egipčanskih, feničanskih, grških, rimskih pa tja do konca XVII. stoletja.

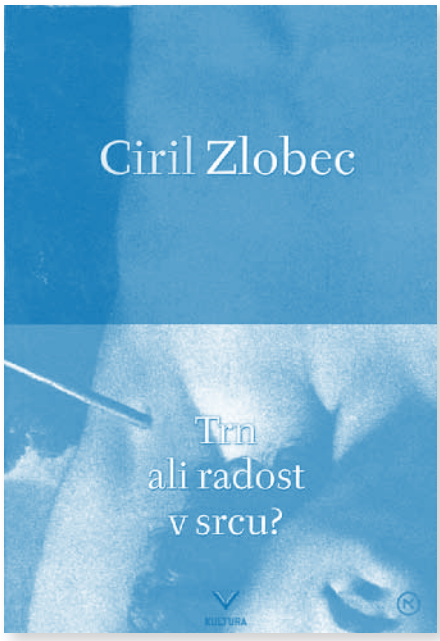
Prijazno morje še naprej, doktor Rode, in hvala za pripoved!

Hvala tudi vam za povabilo!

Pogovarjal se je **Štefan Kutoš**

Popravek

Na 51. strani 3. letošnje številke Zvona se v pogovoru z akad. dr. Francetom Bernikom navedeni nemški literarni znanstvenik pravilno piše Wolfgang Kayser.

CIRIL ZLOBEC: Trn ali radost v srcu?

Mladinska knjiga, Zbirka kultura, 2012

Vsestranskega literarnega ustvarjalca Cirila Zlobca ni treba posebej predstaviti; kot urednik, pesnik, pisatelj, esejist, prevajalec je zaznamoval sodobno domačo književnost, predvsem pa ostaja v zavesti kot pesnik številnih zbirk. Noviteta *Trn ali radost v srcu?* je v osnovi drugačna, poenostavljeno rečeno spominska, razmišljujoča, obsega kar 449 strani. Kot književnik pravi uvodoma, ponuja knjigo »bralcu za varnejšo pot skozi labirint nekega življenja v motnjavah in jasninah časa in razmer.« Z osebnimi izkušnjami in pogledi hoče objektivizirati, kar se je nabralo v dolgih desetletjih.

Ni naključje, da prične s *Pesmimi štirih* (1953), ki so odločno in odmevno zaznamovale tedanji čas v literaturi; najsi je vsak od četverice – Janez Menart, Kajetan Kovič, Tone Pavček in Ciril Zlobec – vsak po svoje zaznamoval svoj pesniški delež, so vsi ostali trajno povezani, ne glede na to, da so se včasih tudi pogledi posameznika na sodobno književnost razlikovali. Ciril Zlobec je najprej osvetlil pesniško svojskost Kajetana Koviča, hkrati z razmišljanjem o njej pa vnesel spominske prebliske. Janeza Menarta imenuje »svečenika prijateljstva«, saj je skrbel za neokrnjene vezi med četverico, v poeziji pa je bil vdano zagledan in prepričan o moči, pomenu umetnosti. Akad. Zlobec mu je posvetil triptih. Toneta Pavčka predstavlja kot neutrudnega iskalca svetlobe. Prikazal ga je zaljubljenega v življenje, brez romantične aureole zajema čas duše in telesa, razdajajoč se v pesniški besedi in dejanju, odklanja »temne zarje« in išče svetlobo. Tudi Pavčku je Zlobec posvetil več pesmi.

Nato Zlobec spregovori o tridesetletnem urednikovanju Sodobnosti, nakar naniza nekaj kratkih o literarnih zgodovinarjih. Blizu mu je ostal Srečko Kosovel, po Prešernu se mu je najglobje »usedel v dušo«, navaja nekaj misli, ki bodo izzvale kritične bralce in se posebej pomudi pri *Integralih*. Širše zajame Otona Župančiča in Ivana Cankarja, oba z razločnicami in osebnimi naglasi. Od nekdaj mu je blizu Alojz Gradnik s svojo specifiko in hotenjem »dati vse«. Težko bi obšel Franceta Bevka s svojimi spominskimi utrinki.

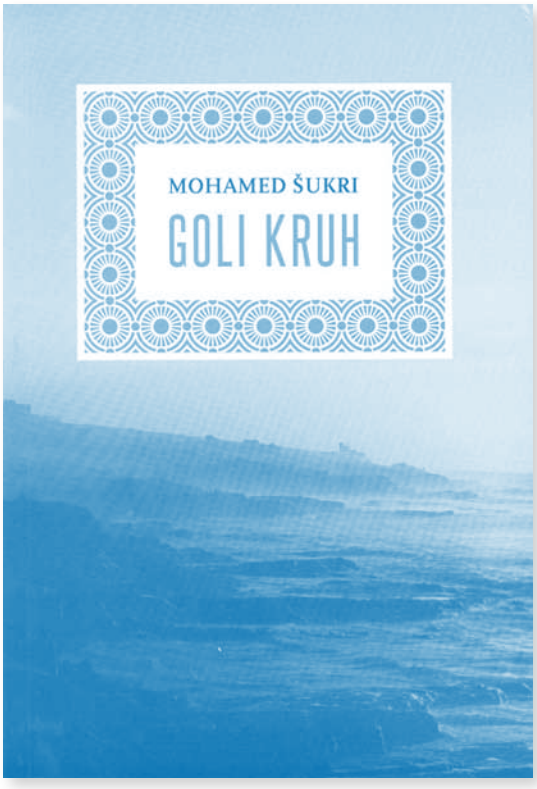
Ciril Zlobec pravi, da je predvsem pesnik, rekli bi – prvooosebni. »Pišem samo in izključno zaradi samega sebe, ker sem si še vedno neznanka, nikoli do kraja raziskana pokrajina, in se zato iz notranje potrebe nenehno raziskujem.«

Omenja, da je prijateljeval z Miškom Kranjcem, nadškofom Alojzijem Šuštarjem, Pavletom Zidarjem, Ivom Svetino, Miranom Košuto, Tarasom Kermaunerjem in še drugimi, ob vsakem je izrazil podobo, mnenje, priznanje. Kratko obrazloži, kakšni sta njegova vloga in dejavnost v »drugem domu« – SAZU. V skrbeh je za slovenščino, a meni, da današnja praksa ni usodna.

Ob vseh nesporazumih z Josipom Vidmarjem Ciril Zlobec z osebno odprtostjo spregovori o trenjih in mnenjih, marsikaj tega javnosti ni bilo znano. Kratko omenja druge akademike, npr. Janeza Milčinskega, Antona Trstenjaka, Andreja Hienga. Ni naključje, da posebej osvetli osebni vidik ljubezni. Skicira medrepubliško kulturno sodelovanje. Zanimiv je preblisk, zakaj skupaj Slobodan Milošević in Dobrica Ćosić. Poglavje Slovenec v Italiji ima različno valenco, naj gre za Salvatora Quasimoda, nacionalne in mednarodne nagrade, priznanja, za stike z italijanskimi avtorji. Ciril Zlobec še dodatno pojasnjuje, kako se mu je zgodila politika, v preseku let odkrito in javno opredeli ta del svoje dejavnosti. Spregovori tudi o Primorski in svoji odločitvi za partizane. Tu so spomini, boli ga razcepljenost, strankarska rivaliteta sedanjosti. Tudi pozneje se mu utrinki spominjanja vežejo na bistvena vprašanja tedanjega časa, kot ga je doživljal in oživljal sedaj. Pravi: »Presojati dejanja preteklosti z današnjo mislijo, z mislijo na današnji čas, je popolna zmota in zabloda; kolikor ni to zavajanje javnega mnenja.« Zapis o Zlobčevih jubilejih je seštevek njegovih let in dela ter številnih priznanj. Na koncu najdemo presenetljivo številne primere domačih in tujih pesnikov, ki so posvetili svojo pesem Zlobcu. Pa tudi sam zaključuje obsežno knjigo s pesmijo o življenju, smislu, smrti.

Trn ali radost v srcu? so pripoved, izpoved, pa spominski nanizi, dnevniški zapisi, intervjujske ugotovitve o Cirilu Zlobcu. Močan osebnostni nadih se čuti v celotnem delu, Zlobec odkriva in izbira, hoče pa ostati iskren pričevalec, najsi ves čas ostaja navzoča njegova predanost poeziji. In življenju, ljubezni dvo-edini. Tudi tisti, ki so približno njegove generacije in so z interesom spremljali skozi čas umetnost, posebej še poezijo, najdejo v Zlobčevem pričevanju obilo novosti, doslej neznanega, svežega. V vsakem primeru pa je *Trn ali radost v srcu?* najbolj celovita podoba o žitju in bitju Cirila Zlobca. Knjiga je izziv za bralca, da se seznani z raznovrstno problematiko in si odgovori na aktualnosti, ki zadevajo posameznika in skupnost. Ostaja pa predvsem zaokrožena podoba o znani osebnosti.

Igor Gedrih

Mohamed Šukri: GOLI KRUH

Prevod in spremna beseda Mohsen Alhady in Margit P. Alhady. Center za slovensko književnost, Ljubljana, 2012

Eden najprodornejših maroških pisateljev Mohamed Šukri (1935-2003) je s tem svojim prvencem zaslovel v tujini leta 1973 v angleškem, francoskem in španskem prevodu, medtem ko je v Maroku prvič izšel v cenzuriranem arabskem izvirniku l. 1982. Kmalu je bil prepovedan in umaknjen iz prodaje, v celoti pa natisnjen šele leta 2000. Po avtorjevem ustnem nareku v španščini ga je v angleščino prevedel Paul Bowles – ki se je v knjigo brez pomislekov podpisal kot prevajalec iz arabščine –, v francoščino pa iz izvirnika Tahar Ben Jelloun.

Goli kruh predstavlja prvi del romansirane avtobiografske trilogije, ki jo sestavljata še romana *Šutar* oziroma *Čas zmot* (prvi naslov je veljal za izdajo v Maroku, drugi pa zaradi nerazumljive starinske arabske besede izven njega) in *Obrazi*. Kljub prepovedi na domačih tleh, ali pa ravno zaradi nje, velja za najbolj brano maroško knjigo, ki zaradi tematike še vedno dviguje veliko prahu v celotnem islamskem svetu. V njej je avtor na osnovi lastnih izkušenj iz otroštva in zgodnje mladosti odkrito spregovoril o vsakovrstnem nasilju, ki so ga bili – in so ga še –, razen njega deležni številni maroški otroci. Potem, ko je kot majhen otrok izkušal očetovo nasilje, bil priča njegovemu umoru mlajšega bratca, pretepanja matere ter fizičnega in psihičnega nasilja nad njim, je pobegnil na ulice Tangerja, kjer se je klatil po revnih mestnih četrtih in razen brezdomstva izkušal lakoto, zlorabo, prostitucijo, krajo in druge vrste delinkventnosti, v katere je bil v preživetveni nuji pahnjen. (*Sramota je, če berači mladenič, ki lahko krade, če ne najde drugega dela*).

Tanger je bil kot staro severnomaroško obmorsko mesto v bližini Gibraltarske ožine med leti 1923 in 1956 razvpito mednarodno območje, kamor so zaradi ohlapnih zakonov, vsakovrstnih, drugje prepovedanih užitkov in privilegijev za tujce prihajali evropski in ameriški bogataši, diplomati, tajni agenti, vohuni, špekulanti, hazarderji ter umetniki (Jean Genet, Paul Bowles, Tennessee Williams, William S. Burroughs, Henry Matisse, Yves Saint-Laurent in drugi). Idealen kraj za nebrzdano cvetenje alkoholizma in zlorabe drog, brezposelnosti, korupcije, vsakovrstnega nasilja, lakote, otroške prostitucije, mladoletne spolnosti in spolnih zlorab, čemur so bili najbolj izpostavljeni prav mladostniki Šukrijevega kova. Ta je mnogo let kasneje, potem ko se je šele pri dvajsetih naučil brati in pisati (z arabskim jezikom se je seznanil v zaporu; pred tem je poznal le materin berberski tamazigt in severnomaroški dialekt) ter najprej postal učitelj, nato pa pisatelj, pisal iz protesta, iz avtoterapevtske nuje, kot obračun z lastno družino, predvsem očetom, in z nemoralnostjo družbe. To ima za posledico neposredno, skoraj dokumentaristično nizanje dogodkov z vivisektično natančnimi opisi, hitrimi in kratkimi dialogi, miselnimi in jezikovnimi preskoki, nepredvidljivimi obrati ter premolki, kjer se prepletjo preteklost in sedanjost, sprejemljivo z nesprejemljivim in resničnost s fikcijo, kar bralca ves čas neprijetno premetava, sili k razmišljanju in iskanju smiselnih povezav. *Vse, kar pišem, predstavlja protest proti zlorabi in zlorabljanju. Gre za uporniški pogled v nihilističnem smislu, brez specifičnih političnih tendenc. Nisem take vrste revolucionar, ki bi bil povezan z neko konkretno politično zavzetostjo. Upor je zame pomembnejši od revolucije. Upiram se službi, ki sem jo opustil, upiram se družini. Upor je neko permanentno stanje, ki traja in se nadaljuje. Revolucija se ustavi, ko doseže svoje cilje. Upor pa je neskončen, večen.*

Prevajalca sta v obsežnem spremnem besedilu, ki vključuje tudi dele intervjujev z avtorjem, pojasnila tudi nekatere pomembne vidike pri prenosu romana iz arabskega v slovenski jezik. Uvedbo vikalne oblike, kjer se jima je zdelo potrebno in razloge zanjo (arabščina ne pozna vikanja), prenos delov zapisa v berberščini ali maroškem dialektu v slovenski dialekt, predvsem pa sledenje avtorjevem na pogled grobem ogoljenem jeziku in razbitem slogu, ki ga je Bowlesov angleški prevod zaradi nepoznavanja izvirnika na primer popolnoma izničil, in ki po prepričanju prevajalcev odraža pisateljevo razcefrano duševnost, ki jo je kot prvoosebni pripovedovalec *Golega kruha* zaman poskušal vsaj delno umiriti. Razmere, v katerih je preživotaril svoje otroštvo in mladost, in ki so iz njega naredile uspešnega ter pred slavo skrivajočega se pisatelja, je sestaviti namreč niso več zmogle.

Jasna Vombek

Carmen L. Oven: SPREHAJALKA GOSPODOVEGA PSA

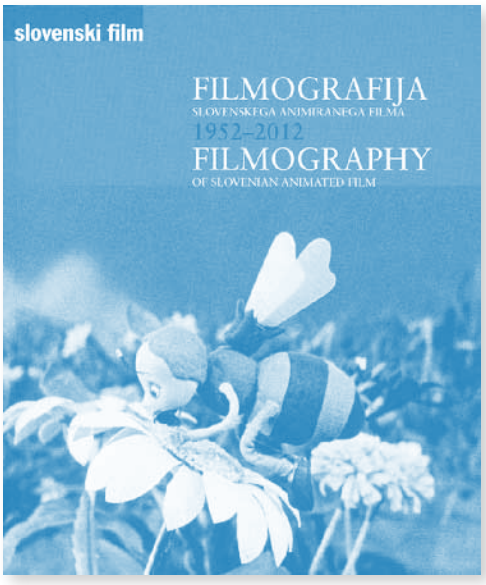
Mladinska knjiga, Ljubljana, 2012. Zbirka Prvenci

Kadar piše zahodnjakinja o potovanju v islamski oziroma arabski svet, bodisi v obliki potopisa ali romana ali nekje vmes – pri čemer praviloma vanj umesti žensko protagonistko, ki se tja, običajno z občutkom notranje razcefranosti oziroma čustvene izpraznjenosti, odpravi v lastni režiji in z raztegljivim časom vrnitve -, se ena prvih bralčevih misli utegne dogajati v prostoru sila nepredvidljive, boleče in v več pogledih ne-varne izkušnje. To ob resničnem življenju v tistem, od nas ne tako oddaljenem delu sveta, še bolj pa ob domala nepreštevni literaturi, ki se še posebej v zadnjem desetletju v svetu pospešeno piše, izdaja in bere in ima pogosto tovrstno naravnanost, niti ni presenetljivo. Skoraj vedno se dogaja po shemi: zahodnjakinja (običajno mlada in privlačna, ali pa tudi ne) se zaplete v odnos z muslimanom (običajno mladim in eksotično privlačnim), in dejstvo, da se to dogaja na tleh islamske tradicije, zadošča za konflikt. Resnici na ljubo bi bilo težko zaobiti prepričanje, da se razen redkih izjem stika zahodnega in islamskega sveta drži avra spodletelega srečanja, ki se, vsaj v literaturi, vselej dogaja v sferi ljubezni.

A ne tako v avtobiografsko obarvanem prvencu Carmen L. Oven, kjer je bralec priča nasprotnemu pojavu. Tretjeosebna pripovedovalka Mila in njen fant Dane se z avtodomom odpravita na nekajtedensko potovanje preko Turčije v avtoričin ljubljeni Iran in od tam v Arabske emirate, kjer se tako njuna zveza kot njuna pot dokončno razide in Mila odleti – z notranjo razcefranostjo in čustveno izpraznjenostjo – v Egipt. Tja, kjer se roman tudi prične, in kjer je skozi hladen pesek, v katerega je vsak večer tiste zime legla in »obrnjena k zvezdam pustila, da v misli vdre, kar pač je«, vsesavala podobo moškega, ki ga je, tako se ji je vsaj zdelo, ljubila. Tokrat je romarkin nesojeni moški nezmožen ubeseditve praktično česarkoli. Naravnan je sebično in tog do te mere, da si ne zasluži oprijemljivejše lege v romanu – zahodnjak, ki s svojo obledelo podobo, katere edina jasna drža je spoznanje, da je v mislih pri drugi, pošlje Milo v bližino beduinskega posvojenca Ahmeda; čigar ljubezen do konjev je prav tako posledica spodletele zveze s Švicarko, ki jo je za nameček doletela enaka usoda izgube njunega otroka, kot se je to zgodilo Mili. Slednja je torej v času razpadle zveze z ljubimcem, ki se je zgodila na poti, in ker se je potovanje nadaljevalo, še bolj neusmiljeno zarezovala v njeno srce in dušila njen dih, kljub nekajkratnim namigom naključnih »domorodcev«, nevede nosila njegovega otroka; dokler ni odtekla kri izbrisala tudi zadnjo iskro iluzije. Sprehajalka Gospodovega psa je poetični potopis donkihotskega spoznanja od lastne iluzornosti do poti sprave s stvarmi, kot so; poti, ker je jasno, da se Milina zgodba odljubljanja in odtujevanja od iluzij s koncem romana še ne konča. Pa vendar, avtoričino nepretenciozno, »naivno« in s pridihom Hafisove lirike zaznamovano pisanje proizvede bistveni premik v protagonistkinem notranjem, s toplino in s potrebo po dajanju – ter prejemanju – ovenčanem svetu. Kot bi se sodobni Werther ob spoznanju v lastne iluzije zapredene ljubezni na razburkani notranji poti prelevil v Wilhelma Meistra in skozi bolečino našel pomiritev s prestano izkušnjo, s tem pa zadovoljno interakcijo s svetom; pa četudi se je Mili pri tem zgodilo še eno spodletelo srečanje, obisk Širaza, pesnikovega mesta, ki je imel zanjo simboličen pomen. A ne glede na to roman kljub nekaterim strukturnim in vsebinskim nedodelanostim na preprost način zariše spoznanje, da je odločitev o tem, ali nadaljujemo s pestovanjem lastnih demonov ali pa jih prelevimo v angele, vselej v naših rokah; pa četudi je od odločitve do realizacije tega večkrat potrebna daljša in bolj vijugasta pot od te, ki je opisana v romanu.

Dramaturško precej bledo in neizdelano navzočnost Daneta bi sicer lahko pripisali njegovi nezainteresiranosti za Milo – odsotnost vsakršnega zanimanja zanjo se kaže v njegovi odsotnosti v pripovedovanem svetu – ali morda toliko intenzivni naravnanosti na drugo osebo, ki ga je čakala doma. Vendar je bolj videti, da ga avtorica v popolni osredotočenosti na protagonistko rahlo zanemari. Prav tako je prisotnost Egipta v romanu zabeležena zgolj z omembo Tahrirja, sicer bi dogajanje protagonistkinega prebolevanja pravkar razpadle zveze ob nežnem Ahmedu lahko potekalo v katerikoli bližnjevzhodni ali afriški državi, ki premore nekaj peska. Izjemna prijaznost, gostoljubje in želja po pomoči s strani prav vseh ljudi, ki jih mlada zahodnjakinja sreča na poti, pri čemer revni beduin na primer niti pomislil ne bo, da bi od zahodnjakinje lahko iztržil kak drobiž, pa delujejo že skoraj pravljično.

Jasna Vombek

Igor Prassel: FILMOGRAFIJA SLOVENSKEGA ANIMIRANEGA FILMA 1952 – 2012

Slovenska kinoteka, Ljubljana, 2012

Resnici na ljubo je treba povedati, da nam je slovenski animirani film precejšnja neznanka. Tisti, ki so imeli priložnost videti prve domače filmske animacije Saše Dobrila, ali pa se celo pogovarjati z njim, je živo doživljal oboje. Filmska animacija je bila v tistih letih navzven in nasploh pod močnim vplivom Walta Disneya, zato so začetki slovenske animacije najavljali svežino, drugačnost; morebiti se kaže oddaljeni vpliv češke lutkarske šole, prav gotovo pa so nanovo nastopajoči avtorji hoteli bolj ali manj individualno izraznost, naj gre za klasične zgodbe ali za novodobne kratke animacije. Ostaja pa dejstvo: kolikor se je dalo, kakršna je bila priložnost, smo sledili raznim domačim avtorjem z različno animacijo. Žal pa zbranega, strnjenega, preglednega pogleda na slovenski risani ali lutkovni film nismo bili deležni. Resda so naključne, v majhni meri predvajane animacije vedno vzbujale več kot radovednost za domače avtorje; kljub prevladujoči zagrebški šoli (v Jugoslaviji) so bili slovenski ustvarjalci z znamenji izvirnosti deležni priznanj od risarja, animatorja, recepcije, do scenografa in nastopajočega glasbenika. V filmskih krogih pa so ves ta čas pogrešali sistematičen pregled slovenske filmske animacije. Naposled smo dobili Prasslovo *Filmografijo.*

Igor Prassel je sistematično zbral in uredil *Filmografijo slovenskega animiranega filma* med letoma 1952 in 2012 (ob pomoči sodelavk). Šestdeset let slovenskega animiranega filma govori o razdrobljenem, a vztrajno zavzetem delovanju posameznih avtorjev, ko ni bilo pravih (običajnih) produkcijskih možnosti. Po začetkih Saše Dobrila je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja filmska animacija zamrla; povsem drugače kot organizirana in gmotno podprta Zagrebška šola, ki se lahko ponaša z beneških zlatim levom (Vatroslav Mimica – *Samec*,1958) in oskarjem (Dušan Vukotić – *Surogat*, 1961). Tudi tisti, ki so pisali o slovenskem animiranem filmu, so ga obravnavali parcialno, ali pa krivično prekratko. Zato je ob sistematiki tem bolj dragocena noviteta Igorja Pressla, z natančnim pregledom risnak, lutkovnih filmov, kolažev, računalniške in druge tehnike, usmeritve. Seveda pa Zvezdica Zaspanka (1975) ostaja celovečerna gledališka lutkovna predstava Jožeta Pengova. Reklamni filmi niso vključeni, pa tudi ne animacije iz šolskih delavnic.

Začetki domače animacije pravzaprav sežejo devet desetletij nazaj, a ohranjenega ni nič. Zato gre prvenstvo saši Dobrili in lutkovnemu filmu *Sedem na en mah* (1952). Sledilo je klasično obdobje lutkovnega film vse do leta 1968 s *Fatamorgano* Črta Škodlarja, ob še drugih imenih. Niz kratkih lutkovnih filmov je tedaj pomenil dosežek in izziv v raznoliki vsebinski in izvajalski možnosti, tudi s šibkostmi. Igor Prassel obravnava Saša Dobrilo, Mikija Mustra in Črta Škodlarja kot vizionarje tedanje animacije, eksperimentalno iznajdljivost je uveljavil slednji. V sedemdesetih letih zadnjega stoletja so uveljavili risani film krožkovno, kot pri Tonetu Račkem ali pa Koniju Steinbacherju in še drugih. Film slednjega Študent (1975) je dobil mednarodne nagrade, priznanja, skupaj z Janezom Marinškom sta uveljavila kolaž, ki ga zagrebška šola ni gojila. Spoj glasbe s popularnimi Faraoni v animaciji *Figov list* je svojstven eksperiment. Ne da bi mogel predstaviti vsa imena, omenim vsaj nekatere. Bojan Jurc se je opiral na literarno bazo, a v marsičem izstopa po inovativnem, močan animator *Basni* in *Pregovorov.* Zdravko Barišič je opozoril nase s *Prilagajanjem* (1986), za *Oblast* (1987) pa je prejel v Berlinu zlatega medveda. Morda poznamo Marjana Mančka bolj kot striparja, s serijo »za male in velike« *Hribci* (1993) pa je segel v življenje v praskupnosti. Marjan Manček si je pridobil izkušnje v Zagrebu, animiral Vukotićev *Surogat* – ob še *Drugem be* (2003) spada v vrh.

Zvonku Čohu gre posebno priznanje – domače in mednarodno – za prvi celovečerni risani film *Poljubi, mehka me radirka!* (1984), za *Socializacijo bika* (1999) pa je prejel nagrado Prešernovega sklada. Omenim vsaj še Dušana Kastelica, ki je s *Cikorja an kafe* (2oo8) demonstriral tridimenzionalno računalniško animacijo. V klasični tehniki pa je izviren Grega Mastnak; z risanim filmom *Bizgeci – Češnje* (2oo3) je doživel zavidljiv mednarodni uspeh. Tu so še Gustav Gnamuš, Špela Čadež (npr. *Ljubezen je bolezen*),

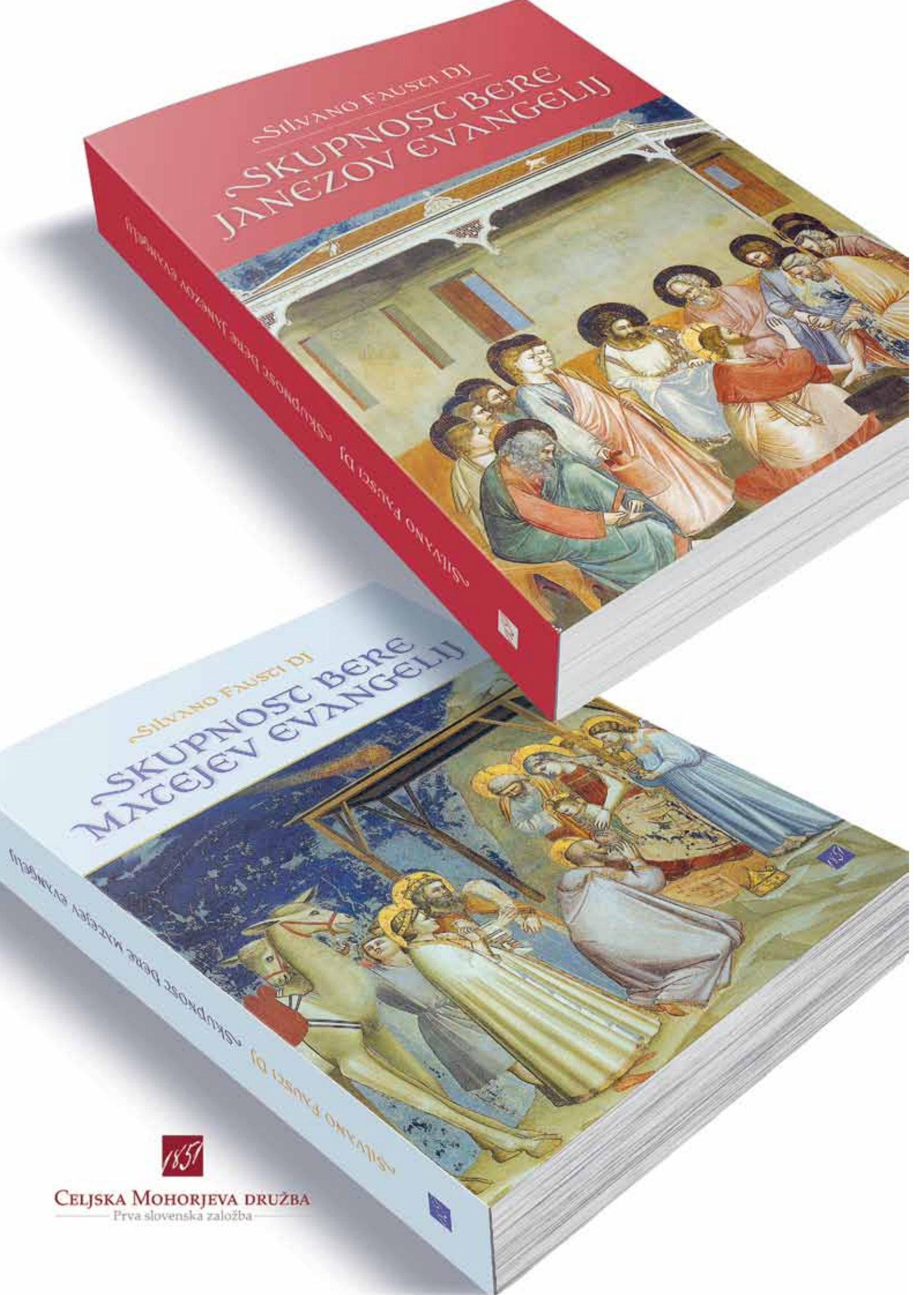
Kolja Saksida (*Mulc-frača*, z lutkami), pa stripar Matej Lavrenčič, Mitja Manček in drugi. Do leta 2009 pri nas ni bilo institucije, ki bi teoretično in praktično izobraževala o filmski animaciji, najsi so bili posamezni nerodni poskusi.

Igor Prassel je namenil posebno poglavje televizijskim, reklamnim in namembnim animiranim filmom. Gre za posebno kategorijo, ki je ne gre mehanično povezati s prej obravnavanimi animacijami. Televizijski animacijski poskusi npr. Ančke Godec vse do *Muce Copatarice* (1973) so dogodek za mlade gledalce; prav tako so opazen prispevek animatorjev špice za posamezna dela. Bojan Jurc je ustvaril *Basni*, Eka Vogelnik je na svoj način povezala risbe in lutke v *Pozabljenih knjigah naših babic*. Seveda je avtorjev in del za televizijo mnogo več, Grega Mastnak je naredil več animiranih komentarjev (1999) za televizijo. Reklame in namenske animacije ostajajo povečini v ozadju. Tako je npr. Miki Muster med letoma 1967 in 1990 naredil okoli 380 reklamnih spotov, a žal ni vse v Arhivu RS. Najdemo tudi animacije Črta Škodlarja, Bojana Jurca (s serijo Živimo zdravo), v devetdesetih letih prejšnjega stoletja sta Zvonko Čoh in Milan Erič uveljavila humorno domačo reklamo. Avtor *Filmografije* je zbral in navedel 396 animacij od prve lutkovne animacije Saše Dobrile (1952) do računalniške animacije Anje Bukovec s skoraj štiriminutnin dosežkom *Moontain* (2010). Slikovno gradivo ponazarja delo vsakega avtorja, tako da si bralec lahko ustvari solidno predstavo o specifiki raznih animacij, žal le s po eno podobo.

Prasslova *Filmografija slovenskega animiranega filma 1952 – 2010* je dogodek posebne vrste in zasluži visoko priznanje. Avtor je sistematično zbral celotno dosegljivo gradivo in prvič predstavil slovenskemu občinstvu, kolikšen in kakšen je obseg domače animacije, dokumentarno je upošteval dejstva in dosežke, prav tako na mednarodni ravni. Tudi ljubitelji domače filmske animacije se šele ob noviteti Igorja Prassla zavedamo, da ob prizadevanjih in trudu premalo poznamo slovenski animirani film. Prav *Filmografija* je lahko spodbuda, da bi animacije zaživele v kinu in na televiziji v loku let in desetletij. Igor Prassel je sledil temeljni faktografiji v razvojnem loku. Šele ta pridobitev omogoča, da poznavalci in interesenti dopolnjujoče razvijejo estetiko, specifiko, izraznost in druge silnice v poglobljenem študiju. Faktografski podatki so nastali ob pomoči Anke Korpes, Varje Močnik in Špele Čižman.

Igor Gedrih

IDEA MS SALVATOREM

1851

Celjska Mohorjeva družba

Prva slovenska založba